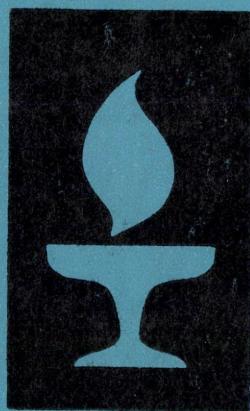

KERESZTÉNY MAGVETŐ

80. ÉVFOLYAM 1. SZÁM • ALAPÍTÁSI ÉVE 1861.
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ
1974

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1973. évi

(79. évfolyam)

tartalomjegyzéke

Cikkek, előadások, tanulmányok

Dr. Binder Ludwig: Adatok a 16. századi erdélyi unitarizmus történetéhez — — — — —	13	Dr. Molnár István: A firtosváráljai torony építésének verses krónika-töredéke az 1840-es évek elejéről — — — — —	88
Borbáth Károly: Adalékok Brassai Sámuel közírói és szerkesztői munkásságához — — — — —	203	Dr. Nagy József: Műemlékeink és védelmük — — — — —	33
Dr. Borbély István: Hittani problémák — — — — —	9	Pál András: A torockói sziklasírok — — — — —	92
Karácsony története — — — — —	187	Simén Domokos: Önálló unitárius egyházköztség Asszonynépén — — — — —	206
Dr. Erdő János: Ralph Waldo Emerson — — — — —	164	Szabó Árpád: Keresztelő Jánosnak a kumráni közösséggel való kapcsolata — — — — —	176
Dr. Ferencz József: A vallási tolerancia kialakulása Lengyelországban — — — — —	161	Szabó Dezső: Unitárius sírok a kolozsvári házsongárdi temetőben — — — — —	190
Halmágyi Pál: 32 év története a bethlenszentmiklósi egyházköztség életéből — — — — —	209	Szabó Sámuel: A brassói unitárius leányegyházköztség — — — — —	20
Dr. Imreh Barna (közlő): Datki szökött jobbágy keresése 1685-ben — — — — —	86	Twin, Kenneth: Az én vallásom — — — — —	3
Jakab Dénes: A gyülekezet mint a lelkesnevelés eszköze — — — — —	24	Dr. Ürmösi Károly: Tanáromra emlékezem — — — — —	218
Ifj. Kiss Jenő: A fogarasi egyházköztség múltja és jelene — — — — —	213	Augusztus 23. — — — — —	127
Dr. Kovács Lajos: Az újjászületés szükségessége — — — — —	131	Gondolatok a huszonhatodik évforduló alkalmából — — — — —	129
Isten és ember szolgálatában — — — — —	137		
Dr. Kovács Lajos — Dr. Barabássy László: Welcome to the Executive Committee of the I.A.R.F. — — — — —	124	<i>Szószerk és úrasztala</i>	
Köszöntjük a Vallásszabadság Világszövetségének Végrehajtó Bizottságát! — — — — —	125	Fazakas Ferenc: A munka öröme és szépsége — — — — —	242
Kring, D. W.: Egy holt-tengeri tengercs-töredék megszerzésének története — — — — —	80	Gehrmann, Diether: Isten és az ember szeretetében egyek vagyunk — — — — —	39
Lőrinczi László: Vallók a hitemről — — — — —	148	Gellérd Imre: Jézus útja — — — — —	227
McLachlan, John: Isten képmása — — — — —	67	A pásztorok — — — — —	229
Dr. Mikó Imre: Amerikai unitáriusok között — — — — —	158	Rejtett kincsek — — — — —	232
		A keresztény ember ismertetőjegye — — — — —	236
		Keresztes Sándor: Mondhat-e újat Bábel tornya nekünk? — — — — —	247
		Dr. Kovács Lajos: Részvétel az evangélium ügyében — — — — —	97
		„Keressétek először Istennek országát“ — — — — —	100
		Figyeljete, vigyázatok és imádkozatok — — — — —	221

Lőrinczi László: Prédikációvázlatok	50	Maros--Küküllői	— — — —	254
Gyomirtás	— — — —	Háromszéki	— — — —	255
Megtartó név	— — — —	Kolozs-Tordai	— — — —	256
Májay Endre: Hívj segítségül engem	250	Emilian Birdaş-Răşinăreanu nagyszem-		
Nyitrai Berta: A templom aranya	48	beni ortodox püspöki vikárius be-		
Nyitrai Mózes: Örömhír	— — — —	iktatása	— — — —	262
A szolgálat mint jézusi mérték	44	Énekvezéri kinevezések	— — — —	57, 258
A tanítványok öntudatra ébredése	46	Fazakas Endre lelkész kinevezése a		
A mag	— — — —	dicsőszentmártoni egyházköztségbe		
Dr. Szász Dénes: Az örök élet	— — — —	és beiktatója	— — — —	258, 262
Török Áron: Az Úr hegyén a gond-	104	Fekete Attila gyak. segédlelkészi ki-		
viselés	— — — —	nevezése Firtosváraljára	— — — —	258
Zoltán Sándor: Jézus tanítványainak	108	Felekezeti teológiai konferencia	— — — —	257
ismertetőjege	— — — —	55, 113,		
	240	Fodor György gyak. segédlelkészi		
		kinevezése a petrozsényi egyház-		
		köztségbe	— — — —	258
		Gehrmann, Diether, az I.A.R.F. főtít-		
		kárának látogatása	— — — —	56
		I.A.R.F. Végrehajító Bizottságának		
		ülése	— — — —	58, 112
		I.A.R.F. lagosi konferenciája	— — — —	262
		Jakab Dénes lelkész kinevezése a		
		szentábrahámi egyházköztségbe és		
		beiktatója	— — — —	258, 261
		Jakab Dénes lelkész kibúcsúzója a		
		homoródújfalvi egyházközszégből	— — — —	261
		Justinian pátriárka 25 éve áll a Ro-		
		mán Ortodox Egyház élén	— — — —	113
		Justinian Chira Maramureşeanu ko-		
		lozsvári ortodox püspöki vikárius		
		beiktatása	— — — —	262
		Kibédi Ibolya énekvezér kinevezése		
		Abásfalvára	— — — —	57
		Kiss Károly lelkész kinevezése Ba-		
		rótra	— — — —	258
		Kiss László énekvezér kinevezése		
		Sepsiszentgyörgyre	— — — —	57
		Kiss Mihály gyak. segédlelkészi ki-		
		nevezése Nyárádszentlászlóra	— — — —	258
		Kovács István lelkész kinevezése a		
		bözödi egyházközszégből és beikta-		
		tója	— — — —	258, 261
		Dr. Kovács Lajos angliai látogatása	— — — —	112
		Lelkészi értekezlet	— — — —	111, 253
		Lelkészi kinevezések	— — — —	57, 258
		Lelkésznevelés	— — — —	55, 111, 254
		Lelkész-továbbképzés	— — — —	55
		Lukács Sándor dicsőszentmártoni lel-		
		kész nyugalombavonulása és kibú-		
		csúzó istentisztelete	— — — —	258, 261
		Nagy Ferenc segesvári lelkész to-		
		vábbképzése a Unitarian College		
		(Manchester) teológiai intézetben	— — — —	58
		Nagy István ideiglenes énekvezéri		
		megbízása Bölönbe	— — — —	258
		Nyugdíjpénztár Vezető Tanácsának		
		ülése	— — — —	111
		Orgonaavatás a homoródújfalvi egy-		
		házközszégből	— — — —	116

Egyházi élet és hírek

A dohányzás eltiltása a temetési				
szertartás ideje alatt	— — — —	114		
Az amerikai unitárius univerzalista				
egyház új elnöke	— — — —	116		
Az amerikai unitárius univerzalista				
egyház közgyűlése	— — — —	262		
Az angol unitárius egyház főtanácsi				
gyűlése	— — — —	58		
Az angol unitárius egyház The In-				
quirer c. lapjának új szerkesztője	— — — —	58		
Az ágostai hitvallású evangélikus				
egyház Kirchliche Blätter c. lapjá-				
nak megjelenése	— — — —	58		
Adorján Levente gyakorló segédlel-				
készi kinevezése Ravába	— — — —	258		
D. Argay György evangélikus püs-				
pök 80 éves	— — — —	116		
Barr Margaret angol unitárius lel-				
késző halála	— — — —	262		
Béke Világkongresszus Moszkvában				
Bíró Gyula gyak. segédlelkészi kine-				
vezése a csókfalvi egyházközszégből	— — — —	258		
Bíró József lelkész kinevezése Ka-				
dácsba és beiktatója	— — — —	57, 58		
Csongvay Csép Lajos nyárádszent-				
lászlói lelkész nyugalomba vonu-				
lása és kibúcsúzó istentisztelete	— — — —	258, 261		
Davies, Jacob az angol unitárius egy-				
ház új elnöke	— — — —	116		
Egyed Dániel lelkész kinevezése az				
alsórákosi egyházközszégből és beik-				
tatója	— — — —	57, 115		
Egyházak Világtanácsa Bangkokban				
rendezett konferenciája	— — — —	58		
Egyházak Világtanácsának 25 éves				
jubileuma	— — — —	262		
Egyházi beszéd-pályázat eredménye	— — — —	257		
Egyházi Főtanács gyűlése	— — — —	54, 253		
Egyházi Képviselő Tanács ülése	— — — —	54, 111, 253		
Egyházközi közgyűlések: Székelyke-				
resztur—Udvarhelyi	— — — —	254		

Pályázathirdetés egyházi beszéd írásra — — — — —	259
Short, H. L., a Manchester College Oxford teológiai intézet dékánjának kitüntetése — — —	262
Személyi változások — — — 57,	258
Teofil Herineanu kolozsvári ortodox érsek beiktatása — — — —	262
Török Áron lelkész kinevezése a sepsiszentgyörgyi egyházközségbe és beiktatója — — — — 57,	115
Vass Mózes gyak. segédlelkészi kinevezése a homoródújfalvi egyházközségbe — — — — —	258
Veszelovszky Iván gyak. segédlelkészi kinevezése a székelykáli egyházközségbe — — — — —	258
Végh Imre felügyelő gondnok beszéde — — — — —	255
Dr. Visarion V. Aștileanu aradi ortodox püspök beiktatása — —	262
Vizsgák — — — — — 55, 112,	254

Könyvszemle

A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája — — —	265
Antonie Plamadeala: Biserica slujitoare în Sfinta Scriptură, Sfinta Tradiție și în teologia contemporană — — — — —	61
Apostol, Pavel: Embertervezés 2000-re — — — — —	61
Ferencz József: Unitárius káté —	60
Korunk évkönyve, 1974 — — —	267
Utunk évkönyv, 1974 — — — —	268

Halottaink

Id. Fekete Domokos — — — —	263
Kiss Sándor — — — — —	263
Pálffy Antal — — — — —	116
Péter Ödön — — — — —	263
Id. Raffai Jenő — — — — —	116
Zoltán Ferenc — — — — —	116

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1. szám

1974

80. évfolyam

KOLOZSVÁR

TARTALOM

„Köztársaságunk első elnöke	3
Dr. Kovács Lajos	
Újlesztendő küszöbén	4
Mikó Imre	
A Keresztény Magvető nyolcvanadik évfordulója elé	6

TANULMÁNYOK

Szabó Dezső	
A teológiai felkészültség és az általános műveltség jelentősége a lelkészi szolgálatban	7
Török Áron	
Jellem és példaadás a lelkészi szolgálatban	11
Benedek Sándor	
Az élettárs szerepe a lelkészi szolgálatban	16
Dr. Nagy József	
A „Colosvárba“ nyomtatott „Heltai-Biblia“	20
Sebesi Pál	
A Heltai-nemzetség	27
Korzenszky Miklós Richárd	
Kassai István 1629-i énekgyűjteménye	36
Szabó Sámuel	
A brassói unitárius egyházközség első esztendei	43
Bibliai idézetek helymegjelölése	47
1974 művelődéstörténeti évfordulói	49

SZÖSZÉK-ÚRASZTALA

Dr. Kovács Lajos

„Egy halk és szelíd hang hallatszék“	50
„Elhagytam a gyermekhez illő dolgokat“	53
A magasabb igazságosság evangéliumi követelménye	56
„Drága szer a tudománnyal teljes ajak“	59
A „dicsőséggel és tisztességgel“ megkoronázott hívő ember	61

Török Áron

Lélekben és igazságban	64
EGYHÁZI ÉLET	67
HÍREK	69
KÖNYVSZEMLE	71

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: Cluj, Bulevardul Lenin nr. 9.

Szerkesztőség: Kolozsvár, Lenin út 9. Tel. 146—09

Szerkesztő bizottság: dr. Kovács Lajos püspök (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), Szabó

Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők) és Sebe Ferenc.

KÖZTÁRSASÁGUNK ELSŐ ELNÖKE

Az Unitárius Egyház köszönti Nicolae Ceauşescut abból az alkalmából, hogy a Nagy Nemzetgyűlés egyhangúlag Románia Szocialista Köztársaság elnökévé választotta.

Közel tíz éve annak, hogy új elnökünk a párt, majd az államigazgatás legfontosabb tisztségeit tölti be. Ezt az évtizedet a szocialista építés kiteljesedése és hazánk nemzetközi hírének megnövekedése jellemezte. Az egyházak iránt tanúsított figyelmessége folytán minden okunk megvan arra, hogy Nicolae Ceauşescut ne csak mint állampolgárok, hanem mint az unitárius hit vallói is köszöntsük köztársasági elnökké történt választása alkalmából.

Köszöntjük benne a fáradhatatlan közéleti embert, aki fiatalok óta a szocializmusnak és hazájának szentelte életét. Köszöntjük a román nép legszeretettebb fiát, aki az ország építésébe a többi nemzetiség dolgozóit is szervesen bevonta, s hazánk egységének keretében magyarok, németek és más nemzetiségek egyenjogúságának őre. Köszöntjük mint egy olyan köztársaság elnökét, amely az ország népének nyelvre és vallásos meggyőződésre való tekintet nélkül otthona és hazája tud lenni.

Nicolae Ceauşescu az első Románia történetében, aki a köztársasági elnök magas közjogi tisztségét viseli. Ebben nemcsak az a tény jut kifejezésre, hogy hazánk több mint egy negyedszázad óta felvette a köztársasági államformát, hanem az is, hogy a Nagy Nemzetgyűlés képviselte nép bizalma első ízben összpontosult egy személyben, akivel a sorsát összeköthette. Történelmi jelentőségű volt a választás, erre a következő nemzedékek is emlékezni fognak, de most a történelmet nemcsak írni, hanem elsősorban alakítani kell, s erre Nicolae Ceauşescu dinamikus egyénisége kiválóan alkalmas.

Az Unitárius Egyház hívei az ország többi egyházaival együtt teljes odaadással szolgálják a közös hazát, mert tudják, hogy benne többség és kisebbség egyforma megbecsülésben részesül, s az elnök személye a kis közösségek szabadságának is biztosítéka az alkotmányos keretek között. Mi, unitáriusok is tehát hagyományaink és hitelveink tudatában együtt örülünk a többi egyházak híveivel s az egész ország népével Nicolae Ceauşescu elnökké választásának s kívánunk neki erőt, egészséget és hosszú életet!

ÚJESZTENDŐ KÜSZÖBÉN

SZERETETT HIVEIM!

A János Jelenések könyve bevezető verseinek egyikében olvashatjuk ezeket a szavakat: „Békesség és áldás nektek attól, aki volt, aki van és aki eljövendő.“ Ez a sejtelmes, titokzatos könyv az idézett versben olyan gondolatokat juttat kifejezésre, amelyek életünk rendkívüli alkalmi, boldog vagy fájdalmas eseményei, évfordulók vagy emlékezőések idején kerülnek tudatunk előterébe.

Amikor két esztendő határkövénél egy pillanatra megállunk, fokozott mértékben eszmélünk arra a valóságra, hogy az idő milyen jelentős hatalom életünkben; hogy mi mindig a tegnap és holnap között éljük a mát, aközött, ami volt és ami lesz, egészen addig, míg az idő örök menetelésében életünk véget ér. Az óesztendő búcsúztatásakor és a titokzatos, ismeretlen új esztendő köszöntésekor tudatosan vagy csupán sejtésszerűen, de megragad és hosszabb-rövidebb időre fogva tart a gondolat, hogy a múltból jövünk és jövőnk felé igyekszünk, — Istennel ellentétben, aki volt, aki van és aki lesz, akinek lénye időtlen, örök. Ezért az esztendők fordulásakor hitünkkel és reménységünkkel, múltó, tovatűnő életünk tudatában az örökkévaló, soha nem változó valóságba, Istenbe erőteljesebben kapaszkodunk, mert tőle való teljes függésünk tudatára tisztábban, érthetőbben eszmélünk.

Az idézett bibliai vers azt is világossá teszi előttünk, hogy mi életünket a múlt és jövő között, de a mában éljük. A gondviselő Isten a mában szólít meg, a ma örömeiben vagy bánatában, szenvedésében vagy boldog, megelégedett voltában jön közel hozzánk, a ma gondolatait és cselekedeteit teszi mérlegre, a ma gyakorolt szeretetparancs vagy a ma tanúsított alacsonyrendű magatartás és cselekvés alapján ítél meg minket. A múltból jövünk, és a jövő felé igyekszünk, de önmagunkkal, embertársainkkal, lelkiismeretünkkel, Jézussal és végső fokon Istennel a jelenben találkozunk.

Ma, Újév reggelén mi, jézusi és dávidferenci lelkülettel megáldottnak hitt unitáriusok újból hitet teszünk amellett, hogy minden áhítatunkkal gondviselő Istenünk felé fordulva, aki volt, van és lesz, úgy igyekszünk egyéni, családi, egyházi és világi közösségi életünket ennek az évnek a folyamán is irányítani, hogy egyfelől a múlt tapasztalatait felhasználva, hibáit és hiányosságait lehetőleg elkerülve, de annak minden drága értékéből mint szent forrásból gazdagon merítve, és másfelől az állandóan fejlődő, tökéletesülő, békésebb, igazságosabb, áldottabb jövő felé teljes bizalommal tekintve, — a ma ránk váró feladatait ma-

radéktalanul, minden nemes erőfeszítésünkkel, hivatásszerűen teljesítjük, becsülettel elvégezzük.

Kérem a gondviselő Istent, aki volt, van és mindig lesz, aki örökévaló édes jó Atyánk, hogy ebben az esztendőben is terjessze ki megtartó, védő, oltalmazó, megszentelő áldását drága egyházunkra; áldja meg szent, éltető, boldogító áldásával gyülekezeteinket, templomainkat, egyházi és világi elöljáróinkat és minden egyes hívünket, hogy a múltból táplálkozva és a jövő felé tekintve, a kettős jézusi szeretetparancs és az evangéliumi életprogram alapján éljünk a mindenkori mában Istennek tetsző, Jézus-tanítványhoz méltó, Dávid Ferenc szellemét önmagunkból árasztó magasrendű életet, egyházunk, népünk, hazánk, a Szocialista Köztársaság javára, előmenetelére és Isten dicsőségére.

Tőle, aki volt, aki van és aki eljövendő, szálljon békeség és áldás mindnyájunkra. Adjon a gondviselő Isten a gyülekezet vezetőinek, minden egyes tagjának és minden jóakarató embernek eredményekben gazdag, megelégedett, boldog újesztendőt.

Kolozsvár, 1974. január 1.

Atyafiságos szeretettel és főpásztori üdvözlettel:

DR. KOVÁCS LAJOS
püspök

A KERESZTÉNY MAGVETŐ NYOLCVANADIK ÉVFORDULÓJA ELÉ

Egy folyóirat múltját az éveknél pontosabban jelzik az évfolyamok. A lap alapításától, 1861-től száztizenhárom esztendő telt el, ezalatt Magvetőnk a nyolcvanadik évfolyamhoz érkezett. A két szám közötti különbség években kifejezve pontosan egy emberöltőt tesz ki.

Magvetőnk indulása az abszolutizmus korára esik. Egyházunknak akkor nem volt elismert püspöke, Kriza János mint kolozsvári lelkész jegyezte az első számot, szerkesztőtársa, Nagy Lajos pedig mint unitárius tanár. A vallásszabadság alkotmányban való foglalása meghozta lapunk újraéledését. Ezekben az években ünnepelte az unitárius egyház fennállásának négyszázadik évfordulóját. Régi folyama „szellemi erőtökénk tervszerű összpontosítására“ hívta fel a munkatársakat, s „az erkölcsileg Szép, Jó és Igaz magvainak vetésére“. A nyolcvanadik évfolyam is ebben a szellemben indul, ha azóta egyes fogalmak jelölésére új szavakat is találtunk. Nem „eszmétért“, hanem távlatokat akarunk nyitni egyházi szolgatársaink előtt, s a munkához nem „vidor lendület“-et, hanem kitartást kívánunk.

A Keresztény Magvető első célja az indulástól kezdve az volt, hogy vezérfonalként szolgáljon a gyakorló lelkészek részére, s azóta sem vitás — a lap a hivatásos papok Közlönye, Szószéke, Evangéliuma, Jövendője. Összpontosítja mindazt, amit régen különböző egyházi sajtótermékek versengve és néha egymással vitába szállva műveltek. De ugyanakkor másodlagos célkitűzéséről sem feledkezik meg: az egyháztörténet kutatásáról, a műemlékek bemutatásáról, ami a múltat illeti, és a kapcsolat elmélyítéséről a nemzetközi unitárius és szabad keresztény mozgalommal.

A mass media uralmának világában egyházunk számára az élőszó mellett az írott szó a szolgálat másik eszköze. Ritkábban használjuk, fokozott felelősséget igényel, mert megmarad, s nem tudható, kit milyen tettekre serkent. A Keresztény Magvetőben leírott szó arra szolgál, hogy számot vessünk és úrafogalmazzuk a feleletet napjaink kérdéseire. Hetvenkilenc évfolyama kötelez, de nem korlátoz. Nem korlátoz abban a tekintetben, hogy meddig szabad haladni, inkább kötelez, hogy ne legyünk kevésbé korszerűek, mint a mindig koruk szintjén álló régi munkatársak. Ilyen értelemben legyen a hetvenkilenc évfolyam mértéke!

MIKÓ IMRE

TANULMÁNYOK

A TEOLÓGIAI FELKÉSZÜLTSG ÉS ÁLTALÁNOS MŰVELTSÉG JELENTŐSÉGE A LELKÉSZI SZOLGÁLATBAN

1. A lelkési szolgálat olyan munkát jelöl, mely másokért történik. Olyan munka ez, melynek ideje, helye, tárgya és célja nem az én, hanem a másik, a rajtam kívül álló, a társ, az ember. A másnak nyújtott önzetlen támogatás és segítség „szolgálat“, mely mindig a jó, az igaz, a tökéletes irányába mutat, azt kívánja megvalósítani. A szolgálatban lesz második személlyé az „én“ és válik jelentőssé, első személlyé a „te“, a másik. Ezért a szolgálatot jellemző magatartás: az alázat, amint Jézus tanította: „aki magát felmagasztalja, megaláztatik, és aki magát megalázza, felmagasztaltatik“ (Lk 14, 11), Pál apostol szerint: „magamat megaláztam, hogy ti felmagasztaltassatok“ (2 Kor 11, 7).

a) A szolgálat ideje

Nagy általánosságban a különböző munkát végző emberek napi nyolc órát dolgoznak. Van, aki kevesebbet, van, aki esetleg többet, de minden dolgozó, miután munkahelyét elhagyja, szabad idejével azt tesz, amit akar, úgy használja fel, ahogy azt jónak látja. A lelkési szolgálat ideje azonban hivatalos órákkal nem jelölhető. A lelkési szolgálat állandó. Időben magába foglalja a nap minden óráját, sőt a magán- és a családi élet vagy az ún. pihenőszabadság napjait is! „Mert nem tudjátok, mikor érkezik meg a háznak ura, este-e, vagy éjfélkor, vagy kakasszókor, vagy reggel? Hogy ha hirtelen megérkezik, ne találjon titeket aludva“ (Mk 13:35—36). Aki a lelkési szolgálatot vállalja, az életének minden percét e szolgálatnak kell hogy szentelje.

b) A szolgálat helye

Közfelfogás szerint a szolgálat helye a templom. Ott végzi a lelkész az istentiszteletet, szertartást és vallástanítást. Jézus függetleníti az istentiszteletet a helytől. A szamarai asszony azon állítására, hogy „A mi atyáink ezen a hegyen imádkoztak; és ti azt mondjátok, hogy Jeruzsálemben van az a hely, ahol imádkozni kell“, Jézus így válaszolt: „Asszony, hidd el nékem, hogy eljő az óra, amikor sem nem ezen a hegyen, sem nem Jeruzsálemben imádják az Atyát... De eljő az óra és az most vagyon, amikor az igazi imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát“ (Jn 4:20, 21, 23). A templom központi helyet foglal el a lelkési szolgálatban, de éppen olyan lényeges és fontos az a hívő lélek, mely lehet, hogy nincs jelen a templomban. A hely tehát nincs rögzítve, a hely mindenütt ott van, ahol a lelkész Isten gyermekével találkozik és ahol a lélek igényli a lelkész szolgálatát. „Örüljétek az örülők-

kel, és sírjatok a sírókkal“ (Róm 12, 15), mindenütt, ahol csak találkoztok boldogokkal vagy bánatosokkal.

c) A szolgálat tárgya

A lelkészi szolgálat tárgya Isten országának evangéliuma. Ennek tanítása és gyakorlása imádságban, prédikációban és emberszolgálatban valósul meg. Ezekben a vallás és erkölcs örök nagy kérdései kerülnek emberközelbe érthető módon, az evangéliumi példázatok nyomán úgy, hogy az hívő ember számára életet irányító norma, parancs legyen. Ugyanakkor a hívő Isten közelbe emelkedik a tökéletesedés örök vágyával, mert értelmileg, érzelmileg és akaratilag átfogja és éli az evangélium valóságát. Jézus is tanítványait „elküldé, hogy prédikálják az Isten országát és betegeket gyógyítsanak“ (Lk 9, 2). A prédikáció végső fokon feleletadás kíván lenni a vallásos lélek kérdéseire, de a lelkész nemcsak a szószéken, nemcsak Bibliával a kezében, de az élet minden megnyilvánulásában és helyzetében köteles feleletet adni úgy, hogy az helyes, igaz, Isten akaratával megegyező legyen és az ember javát szolgáló legyen.

d) A szolgálat célja

Jézus a szolgálat célját Isten országa építésében határozta meg. Ez az építő munka láthatóvá válik, ha az ember tökéletesedik és ezáltal Isten fiává, munkatársává nemesedik. Isten országa nem elvont fogalom, nem távoli jövő. Isten országa meglévő valóság. „Az Isten országa nem szemmel láthatólag jó el. Nem ezt mondják: Imé itt, vagy: Imé amott van; mert imé az Isten országa ti bennetek van“ (Lk 17, 20—21). Az Isten országát lelkében hordozó embernek jellemzője a nyugalom, az összhang, a béke, az öröm, a boldogság. Ezt az állapotot nevezhetjük lelki épségnek, lelki egészségnek. Következésképpen a lelkészi szolgálat célja nem más, mint teljes és egészséges lelkű hívek alakítása, formálása.

— *A bűn betegségei.* Minden tudatosan elkövetett rossz cselekedet vagy elmulasztott jó cselekedet kellemetlen érzést, levertséget, lelkiismeret-furdalást, egyszóval büntudatot vált ki. A bűnhődés befejeztéig hosszú az út, melyet a lelkésznek kell megrövidítenie, hogy a gyógyulás bekövetkezhesék. Olyan ez, mint a műtét, fájdalmas, de feltételen a gyógyulásnak, hogy aztán elindulhasson a felépülés folyamata, a megbánás és a jóra törekvés, a bűnt elkerülendő teljes akarati állásfoglalásig. A bűn elleni küzdelem a lelkészi szolgálat központi feladata.

— *Életfolyamatunk betegségei.* A születés, növekedés és halállal járó testi fájdalmak, a megszokottól való elszakadás, a sikertelenség vagy elbukás, az egyedüllét, a csalódás, a félreértés, vagy alaptalan vád a lelki élet számtalan betegségének okozója. Ilyenek a szomorúság, csüggedés, elkeseredés, reménytelenség, bánat. Ezek gyógyításának első lépése: a megértés. Érezni a halálban az elválás fájdalmát, de vigasztalni a sírót. Érezni a többretörekvés magasztosságát, de a csaldottnak megmutatni a törvényszerűséget, mely minden eredmény eléréséhez erőt, áldozatot igényel.

— *A lelki primitívség betegségei.* A kisgyermek lelke Jézus hasonlata szerint kicsiny mustármag, mely időbe fejlődik és fává nőhet, de fejlődésében meg is állhat és csenevész növény maradhat. A lelki, szellemi fejlődésben való lemaradás számtalan súlyos betegséget okozhat. Ilyen mindenekelőtt a babona, a vakhit, a bigottság, az isteni törvény félreismerése, a tudás eredményeinek elvetése. A primitívség okozta lelki betegek nemcsak önmagukat, de környezetüket is az állandó nyugtalanság és boldogtalanság állapotában tartják. A jó tanító türelmével, az ismeret és igazság feltáráásával, a lelkész megértő szeretettel lépésről lépésre kell a hívét megnyugtassa.

— *Az önzés betegségei.* Az önzés a lelki élet rákbetegsége. Ebből ered az irigység, telhetetlenség, gyűlölet, kegyetlenség s a rossznak számtalan megnyilatkozása, mely fertőzi, beteggá teszi az ember lelkét. Az önzés leküzdésének egyetlen útja és gyógyszere az igaz szeretet, mely képes mást úgy szeretni, mint önmagát.

A lelkészi szolgálat megszakítás nélküli állandó munkafolyamat, melyet mindenütt végezni kell a hit és erkölcs alapján és annak segítségével, hogy a lelkileg egészséges vagy meggyógyult ember erőinek felszabadításával a tökéletesedés értékeit hozhassa létre a társadalom, az emberiség javára. Így építi a lelkész a jézusi életeszmény örök célját: Isten országát, itt és most, a földi életben.

2. A teológiai felkészültség mozgató ereje Jézus parancsa: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes” (Mt 5, 48). Az élet: út és lehetőség a tökéletesedésre, a fejlődésre. Minden ember az induláskor magatehetetlen csecsemő, de fokozatosan megtanul járni, beszélni, írni és olvasni. Megtanul dolgozni, és a közösség életében elfoglal egy helyet, ahol meghatározott feladatkört tölt be. Munkás, tanító, mérnök, orvos lesz, munkakört vállal és foglal el lehetősége, adottsága, felkészültsége szerint. Valamikor az ember egyetlen gépe a kétkarú emelő volt. Ha összehasonlítjuk ezt a súly kimozdítására vagy fel-emelésére szolgáló rudat egy elektronikus számítógéppel, akkor érezzük a kettő közötti szédületes különbséget, a fejlődést. De ugyanakkor érezzük azt is, hogy nemcsak a gép, mely függvénye, következménye az ember tudása fejlődésének, de az élet minden területe ezt a tökéletesedő fejlődést tükrözi. A tudás, az ismeret gyarapodása végtelen. A szakismerek mennyisége minden vonatkozásban óriási és egész embert kíván. Nem elég megszerezni egy diplomát, hanem állandóan, évről évre tovább kell hogy képezzük magunkat, ha lépést kívánunk tartani a fejlődéssel. Ez általános megállapítás alól, nem kivétel a lelkész sem. A teológia-vallástudomány mint a lelkész teológiai képzésének alapja önmagában nem lezárt, hanem állandóan fejlődő. A vallásos hit is csak akkor töltheti be hivatását, ha lépést tud tartani az étellel, és a hiveknek át tudja adni azt az erőt, mely az élet tökéletesedését elősegíti. A mindennapi életből kiszakítani nem lehet. Aki ezt megpróbálja, képtelenné válik munkája elvégzésére. Ha lelkész az illető, képtelenné válik szolgálata teljesítésére.

A lelkész naponta a való étellel találja szembe magát. A születéstől a halálig kapcsolatban van a hiveivel. A hivek olyan feleletet várnak, mely örömmel, boldogsággal, optimizmussal tölti el őket, s nyu-

galmat és békét ad. Ezt a megnyugtató feleletet csak akkor adhatja meg a lelkész, ha teológiai felkészültsége a mindenkori kívánalmaknak megfelel.

Népi bölcsességből fakadó találós kérdésre, hogy mi van legtöbb a világon, az a felelet, hogy orvos. És valóban panaszkodj fogfájásról vagy bármely más betegségről, és minden ismerősöd, akivel találkozol, azonnal ajánl valamilyen gyógyszert. Hasonló a helyzet a valláserkölcsei élet terén is. Egyszerű, minden szakképzettség nélküli emberek próbálnak feleletet kapni és feleletet adni a vallásos élettel kapcsolatos kérdésekre. Ezen a téren kuruzslás és képzett orvos, babonák és a képzett lelkész állanak szemben egymással. A valláserkölcsei életben, a hit világában számtalan a meggyőződés, az út, akár a kereszténységet, akár a más vallásokat tekintjük. Ez rendjén van és igaz. Mindenik egyformán küzd a kuruzslás ellen. Ahogyan a lelkésznek is küzdenie kell minden megnyilatkozás ellen, mely ember- és társadalomellenes, a fejlődést, a tökéletesedést akadályozza, s ahelyett, hogy előrevinné az összhang, a béke és boldogság felé az embert, leköti a lemondás és babona béklyójába.

A teológiai képzettség állandó tökéletesítése nélkül a lelkész prédikálása, szolgálata ellaposodik, elveszti az étellel való kapcsolatát, és ezáltal önként lemond hivatásáról. A tudás mindenképp imponáló, elismert és tetszetős. Vannak, akik úgy idézik a Bibliát, hogy az egyszerű hívő ember szerint többet tud, mint a lelkész. Ez azonban csak felszínes, megtévesztő. Egyszer egy ilyenel összekérülve, aki Mózesről a prófétaig, a zsolnároktól az apostoli levelekig csak úgy dobálózott az idézetekkel, véletlenül megkérdeztem: tudja-e, hogy Jézus családfája a Máté és Lukács evangéliuma szerint különböző? — Kiderült, hogy még csak nem is olvasta. Ismerni a Bibliát, annak világát, történetét, ismerni a hit, a vallás és erkölcs kérdéseit a legmagasabb szinten, alapkövetelmény a lelkész számára, azért, hogy tudása segítségével belőlünk az isteni elemet a jót, az igazat, a szépet győzelemre segítse. „Van arany a drága gyöngyök sokasága, de drága szer a tudománnyal teljes ajak“ (Péld 20, 15).

3. Az általános műveltség az ember legértékesebb öröksége. Olyan érték, melyért valaki, valamelyik ősről dolgozott, fáradt, verítékezett, hogy az utókorra, nekünk hagyja. Ezért az örökségért nekünk is, bár kevesebb munkával, de fáradnunk, dolgozunk kell. Az írás, olvasás és számolás csak a kezdet, készen kapjuk, de minden gyermeknek újra meg kell tanulnia. A műveltség a fejlődés egy meghatározott fokára jutott emberiség közös tulajdona, de hordozója az egyén. Minél több a művelt ember, annál magasabb az általános műveltség. Fejlett társadalomról csak ott beszélhetünk, ahol az egyének műveltsége a kor színvonalán álló magas műveltség hordozója, tulajdonosa, kifejezője. A műveltség a legemberibb tulajdonság, mondhatjuk, tiszta humanitás. A műveltség állandó mozgás, változás, fejlődés, szemben a helybenállással. A műveltség természeti alapokra az emberiség hajnala óta, nemzedékek végtelen sora által felépített szellemi élet.

A műveltség munka, tevékenység. Bár készen kapjuk alapjait, a már elért eredményeket egyénenként csak kemény és állandó munkával

tudjuk birtokunkba venni. A könyvespolcon hiába sorakozik a sok-sok tudomány, ha nincs ki leüljön és megtanulja azt. A rajzasztalon hiába a legcsodálatosabb tervrajz, ha nincs, aki hozzáfogjon és megépítse. A múzeumokban hiába sorakozik a tiszta művészet szépsége, ha nincs, aki ihletődjék, gyönyörködjék benne, élvezze. Tanulni, dolgozni, megérteni, szüntelen, megállás nélkül, ez a műveltségyszerzés útja.

A műveltség csúcsra törés. Minden erő tudatos munkába állítása, hogy az életben a jobbat, igazabbat, szebbet, a többet éadjük el. A szellemi műveltség az igazolt és rendszerezett ismeretek összessége a természet és az ember világából. Az esztétikai műveltség a művészet minden megnyilvánulása. A kőbaltás ember barlangrajza éppen úgy része ennek, mint Picasso modern festészete, a görög dráma csakúgy, mint Miller bármelyik színderabja, a zsoltárvers éppúgy, mint Homérosz vagy Ady költészete. Erkölcsi műveltség az etikai értékek ismerete és megvalósítása. Jelenti az erkölcsi magatartást, jellemet, jóságot, szeretetet, az abszolút értékek tiszteletét. Itt már nem tudásról van csupán szó, hanem elsősorban a cselekedetről. A műveltség itt nem az, hogy tudom, mi a művelt viselkedés, mi az emberi jóság, hanem az, hogy műveltség kívánta módon viselkedem és dolgozom az értékek megvalósításán.

Az általános műveltség lényeges kérdése a lelkeszi szolgálatnak. Szolgálatát, amit vállal, hogy Isten országát, az ember boldogságát munkálja, csak akkor végezheti el, ha azonosulni tud minden felebarátjával, aki hozzá fordul kérdéseivel. Ez pedig azt kívánja, hogy az általános műveltség minden ágában ismeretekkel rendelkezzen, természetesen nem a szaktudós elmélyültségével, de az élesen látó ember ismeretével és tudásával. Keresse mindenben a fényt, amit tovább lehet adni. Tartson lépést mindenben a korról, hogy a jelent meg tudja magyarázni. És lássa meg mindenben Istent. Ez a jelentősége a lelkeszi szolgálatban a teológiai felkészülésnek és az általános műveltségnek.

SZABÓ DEZSŐ

JELLEM ÉS PÉLDAADÁS A LELKESZI SZOLGÁLATBAN

I.

Mindenekelőtt tegyük fel a kérdést: mi is tulajdonképpen a *jellem*?

A magyar értelmező szótár szerint a jellem „valakire jellemző állandó lelki, akaratú tulajdonságok összessége. Valakinek erkölcsi elvekhez való, szilárd ragaszkodásban megnyilvánuló magatartása.“ Tágabb értelemben a jellem az egyénre jellemző lelki tulajdonságok, szűkebb értelemben az akaratú tevékenységben megnyilvánuló egyéni tulajdonságok összessége. Benne megtalálható az akarat által meghatározott tulajdonságok (pl. bátorság, munkakészség), az akaratú tevékenység ered-

ményességét biztosító sajátosságok (határozottság, megbízhatóság), az állandó jellegű érzelmek (kötelességérzés) és a személyiséget lényegesen befolyásoló értelmi tulajdonságok (felelősségtudat). Jellemes ember tehát az, aki nemes erkölcsi elveket vall és azokhoz feltétlenül ragaszkodik is. Jellemtelen az erkölcsileg ingatag, mindenre kapható ember. Jellemzilárdnak mondjuk azt az embert, aki állhatatos, erős jellemben megnyilvánuló erkölcsi tulajdonságokkal rendelkezik. Jellemgyengének pedig azt, aki állhatatlan és befolyásolható.

A fentiek ismeretében induljunk ki onnan, hogy mi mindannyian tagjai vagyunk az unitárius egyháznak, mely a maga 400 éves múltja során egyik fontos feladatának a vallás-erkölcsi nevelést tartotta és tartja ma is. Ennek a nevelésnek létjogosultságában nekünk kell hinnünk a legszilárdabban, értékéről nekünk kell meggyőződést szereznünk a leghatározottabban ahhoz, hogy a gondjainkra bízott gyülekezet életében is ezt a hitet kialakítani képesek legyünk; hogy az önzetlem, igaz, őszinte, tiszta vallásos lelkület kiművelésére jogot formálhassunk és érdemet szerezhessünk az egyesek és gyülekezeti tagok összességének esetében.

„Elmenvén azért, tegyetek tanítványokká minden népeket“ (Mt 28, 19) — szöveg Jézus a világba induló tanítványokhoz. Minden biztonnal azt akarta mondani a nyomába szegődőknek, hogy tanítsátok meg az embert helyesen, igazán, jól, békességesen és szépen élni, szívének Isten adta szeretetével, lelkének istenimádatával és sugárzó derűjével ebben a világban. De életet tanítani csak étellel lehet. Nem vérszegény, nem akármilyen étellel, de olyannal, mely minden körülmények között és minden vonatkozásában példaként szolgálhat, mely éppen a jellem munkája és győzelme által személyiséggé növi ki magát a szó legigazibb értelmében. A személyiséget olyan életállapotnak és értékfokozatnak mondhatjuk, amelyből származik minden érdem és ahová visszahull minden felelősség. Híveink lelkeinek a nevelése és gondozása a feladatunk. Mennyi művészetet, beleélést, ötletet, szorgalmat, kitartást, következetességet, hűséget, testi-lelki tisztaságot, mekkora szívet kíván, és csodát mégsem várhatunk ettől a munkától. A nevelés kibontakoztatás, és nem teremtés! Csak azt tudjuk a lélekből kihozni, ami benne mint lehetőség csíraszerűen rejtőzik. Milyen jó, hogy mi előnyös helyzetben vagyunk. Hisszünk az emberben, az ember jóra való képességében. Hisszünk, hogy Isten a maga képére és hasonlatosságára teremtett. Hisszünk, hogy Jézus, a nagy emberismerő, nem véletlenül intézte tanítványaihoz s rajtuk keresztül az örök emberhez nevezetes felhívását: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes“ (Mt 5, 48). Maga Isten is ezt akarja, és ezért munkálkodik csendesen és mély, türelmes szeretettel.

Ebből a munkából részt kell vállalnunk nekünk is, mert ez van, illetve ez lesz reánk bízva. Lelkészekké kell lennünk a szó legnemesebb értelmében ahhoz — ma sokkal inkább, mint valaha —, hogy ezt a feladatot méltóképpen tölthessük be. Tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy a lelkésszé válás pusztán és kizárólag akarati és szellemi adottságok következményeként megy végbe bennünk. Meggyőződésem, hogy azt eltanulni, titkát ellesni, jellegét elsajátítani senki nem tudja, akinek

lénye legmélyén nem él az elhivatás érzése és tudata, az az egész válonkat átjáró és inspiráló erő, mely a mi sokrétű szolgálatunk útján újramegdést parancsol, és azt mondhatja velünk, hogy minden körülmények között érdemes! Érdemes még akkor is, ha úgy tűnik sokszor, hogy pusztába kiáltó szó a mi szavunk. De feltétlen szükséges ehhez, hogy akik a jézusi élet szolgálatába álltak, s személyes példájukkal adják át magukat annyira a feladatnak, hogy a rájuk bízott lelkekben egy pillanatra se támadjon kétség az általunk képviselt eszme igazsága felől! Ezt azonban csak azok tudják megtenni, akik a hivatásérettség és -tudat birtokában szigorú következetességgel, állandóan művelik belső emberüket, szilárdítják jellemüket, hogy az általuk pásztoroltak példát, eszményképet lássanak bennük.

A jellem — karakter — eredeti értelmében szerintem kimetszett bélyeg, pecsétnyomot is jelent. Magunkra vonatkoztatva azt mondhatnók, hogy Isten ügye szolgálatának: a lelkésznek egy magasabbrendű, eszményi életpecsétjét, kimetszett bélyegét kell magán hordania, s életének, gondolkodásának, érzéseinek és cselekedeteinek, de egész egyéniségének is ennek tudatában kell alakulnia a legcsodálatosabb eszménykép, a legnagyobb személyiség, Jézus és az Ő tanítása szüntelen szem előtt tartásával. Mit jelent, milyen követelményeket támaszt ez az eszménykép a lelkészi pályára lépőkkel és a már ott szolgálókkal szemben ma, ha eredményesen akarunk dolgozni ebben a hivatásban? Négy pontban felelek erre a kérdésre:

1. Az erkölcsi bátorság feltétlen szilárdsága
2. A szívós munkakészség és kitartó munka
3. A határozottság és megbízhatóság
4. Felelősségérzés és felelősségtudat.

1) Az elsőről, az erkölcsi bátorságról csak annyit jegyzek meg, hogy ez egyike az akarat által meghatározott tulajdonságoknak, és igen fontos szerepe van a tevékenység terén. Hiányában bizonytalankodókká, ingadozókká és befolyásolhatókká leszünk, s kitűzött életcélunk megvalósítása felé következetesen haladni nem tudunk.

2) A második ugyancsak az akarat által meghatározott tulajdonságok csoportjába tartozik.

Lelkiismeretesen, szorgalmasan, szépen végezzük el lelkészi szolgálatunkat, amelyre elhivatást és képesítést nyertünk. Ha csupán szolgálataink végzését említem is, tartalmi és formai szempontból egyaránt olyanoknak kell lenniük, melyek híveinkben a rájuk áldozott komoly munka benyomását keltik minden esetben, és azt a határozott meggyőződést alakítják ki, hogy mi e szolgálatok értékeért, jóságáért és szépségeért komoly odaadással fáradoztunk. Támad-e ez a meggyőződés híveinkben vagy sem, ettől függ, ez dönti el elsősorban lelkészi minőségünk értelmét és erkölcsi hasznosságát is.

3) A harmadik pont alatt a határozottságot és megbízhatóságot említettem. Ezek az akarat tevékenység eredményességét biztosító sajátosságok. Mindkettő kifejlesztése s az azokhoz való szigorúan következetes ragaszkodás egy lelkész esetében a jó irányú nevelés hathatós eszköze. A határozottság és igazlelkűség a jellem legmélyebb ösztönéből

fakad. Abból a zárt egységből, mely az összes életnyilvánulásokat szoros egységbe fogja össze. „Légy őszinte magaddal szemben s oly biztos, mint a nap után jó az éjszaka, hogy másokkal szemben sem tudsz hazug lenni“ — olvassuk Hamlet szavait, s elgondoljuk, hogy mennyire igaz ez.

Az igazmondás azért is összefügg a jellemmel, mert a hazugság legtöbbször az emberektől való félelemből ered, s ezért akaratgyengeségre és gyávaságra vezet. A tiszta igazmondás a jellemesség egyik szimbóluma. Szenvedni is kell kétségtelenül érte és miatta, de boldog az a lelkes, aki csak ezért szenved életében, mert a legártatlanabb hazugság is kisebbiti bennünk azt az életerőt, mely a valót elfogadni és feldolgozni segít nekünk.

4) Az állandó jellegű érzelmek közül a kötelességérzést és a személyiséget leglényegesebben befolyásoló értelmi tulajdonságok közül a felelősségtudatot említettem meg. Életünkben az utóbbi időben sokat hangoztatott kíváncsalmanként lépett fel mind a kettő. De különös hangsúlyt kap a mi esetünkben. Lelkesek vagyunk. Szellemünknek az örök szépre, igazra és jóra kissé másként kell rezonálnia. Lelkek örök sorsa van ránk bízva. Ez növeli felelősségünket. Ezért ha szép vonása is a személyiséggé nőtt emberi léleknek a felelősségérzet és -tudat, gyönyörűségessé lenni számunkra a Jézus igája és könnyűvé az Ő terhe mindaddig nem tud, míg nem kérjük: „Te gondolkozzál bennem, Istenem“, hogy a te szellemed és erőd segítségével boldogan érezzem és viseljem Érted, önmagamért és mindazokért a felelősséget, kiket reám bízál.

II

Szólni szeretnék a példaadás szerepéről is a lelkeszi szolgálatban. Kiindulok abból, hogy nekünk lelkeseknek számolnunk kell az evangélium szellemével. Nincs jogos helyünk a szószéken, a vallásórakon, a pásztoráció körében, míg ezt a szellemet nem szívtuk magunkba maradéktalanul! Mert mindaddig — bármily képzetek is legyünk —, míg ez a folyamat nem megy végbe bennünk, az evangéliumban levő forrás nem tud kitörni rajtunk keresztül, hogy szomjat oltó vízzé váljék, a benne rejlő tűz nem tud fellobogni és gyújtani, hogy a didergő lelkeket hevítse fel. Amivel magunk se rendelkezünk, hogyan adhatnánk abból másnak, akár csak egy embernek is? Van-e jogunk hitről, szeretetről, békességről, szelídlelkűségről, az imádság értékéről, könnyőreletességről, derűs bizakodásról, becsületességről, önzetlenségről és még ki tudja hány lelki értékről prédikálnunk s azok gyűjtésére buzdítanunk híveinket, ha egyetlenegynek is közülünk tudomására jut, különösképpen pedig ha egyetlenegy is valami módon meggyőződést szerez arról, hogy mi mindezekkel ellentétes életet élünk? Tévedés lenne azt hinnünk úi., hogy a ránk bízott lelkek — bármilyen egyszerűek legyenek is azok — nem veszik észre, idővel nem fedezik fel azt az ellentétet, mely a szó és a tett, a megvallott hit és véghez vitt cselekedet között mutatkozik meg. Repedt harang nem adhat tiszta hangot — szokták mondani. Ilyen repedt haranghoz lesz hasonló az a lelkes is, aki életpéldájával nem

tudja alátámasztani az általa hirdetett evangéliumi igazságokat. Az emberek lassan megszokják talán, de áhítatra nem gerjednek szavára. Képzeljük csak el azt a lélektani jelenséget, hogy akiknek én beszélek, azok sohasem láthatnak olyannak, mint amilyen vagyok a valóságban. A legmesszebbmenő család ez, amit lelkésznek gyakorolni sohasem szabad.

Nem menthetjük magunkat azzal az elég sokat hallott könnyelmű kijelentéssel, hogy a szószéken pap vagyok, a földön én is csak ember. Akik így nyilatkoznak és eszerint élnek, megfeledkeznek egy igen fontos dolgról, mellyel pedig feltétlen számolnunk kellene. Az evangéliumnak annyi érvénye és becsülete van a reánk bízottak körében is, amennyit személyes értékünk szerez annak.

Azt mondjuk Jézussal, hogy Isten lényege a szeretet. Minden tettének ez a motívuma, formája és célja. A mi elsőrendű feladatunk — ennek figyelembevételével — az, hogy Isten szeretetét árásszuk a világba. Nem az, hogy kormányozzuk a lelkeket, hanem hogy szeretetet sugározzunk az életbe. A többi mind ebből árad, ennek függvénye és következménye kell hogy legyen, különben céltalan és eredménytelen lesz minden erőfeszítésünk. És ezt nem véletlenül hangsúlyozom ki. Lelkészi munkánk lényegében abból, illetve azokból a mozzanatokból tevődik össze, melyekkel a lelkeket Isten akarátának és a jézusi tanítások szellemének befogadására diszponáljuk. Ehhez nem elég a pusztá szó, nem elég a legszebb és legjobb prédikáció. Szív, szeretet és élet kell ide a zengzetes beszédek mellé. Fel kell mutassam életemnek az evangélium szellemétől áthatott s e szellemmel teljes összhangban álló cselekedeteimet. „Tedd a kezed a szívedre, ha van, / Lázás korunk ma csodákat fogan / És szörnyű bűnöket. / Nem elég az agy, szíved kell legyen, / Hogy ember maradj!”

És nagy szívünk kell hogy legyen — vigyük tovább a gondolatot —, ha azt akarjuk, hogy e tekintetben másokra is eredményesen hassunk, erre a megmaradásra mindenkit szinkronizáljunk.

E cél világos és tiszta. Úgy kell dolgoznunk és úgy kell imádkoznunk, hogy munkánk nyomán napról napra valósuljon meg Isten áldott világában az igaz, a jó és a szép. De valósuljon állandóan, szüntelen! Mert ezekből a legkevesebb is megvalósulva több, mint a lehetlenségek legragyogóbb ígérete.

Világunkban, életünkben szeretetre, jóságra, békességre, hitre, akaratra, igazlelkűségre, embertestvériségre, önzetlenségre mindig szükség van. Erkölcsi bátorságban, felelősségérzetben és — tudatban talán nem vagyunk még elég gazdagok. De hiszünk rendületlenül e hiányok pótlásának a lehetőségében. Ebben a hitben végezzük el a reánk háruló feladatokat minden esetben becsületesen egyházi és társadalmi téren, hazánkért és anyaszentegyházunkért. Jellemes, példamutató étellel neveljünk embert a jövőendő számára. Lelkek szent közösségét, komoly helytállással, úgy, mint akiknek nem a homlokán, de szívében ragyog egy magasabbrendű eszményi élet pecsétje, s állandóan többre kötelez lelkészi élethivatásunk mezején.

TÖRÖK ARON

AZ ÉLETTÁRS SZEREPE A LELKÉSZI SZOLGÁLATBAN

A lelkész szolgálata igényli az élettárs segítségét, erre a meggyőződésre jutottam 17 évi lelképásztori, 16 évi házaseset és egy évi eszperesi munka tapasztalatai és megfigyelései alapján. Gyülekezetépítő munka elképzelhetetlen az élettárs tevékeny közreműködése nélkül. Ezért olyan találó a lelkész számára az Oszövetség tanítása: „És mondá az Úr Isten: Nem jó az embernek egyedül lenni: szerzek néki segítő társat, hozzá illőt“ (1 Móz 2, 18).

Mikor nősüljön a lelkész?

Olyan kérdés ez, mely sok vitára adott alkalmat. Az utóbbi időkig lelkészeink tekintélyes része csak miután megkapta kinevezését valamelyik egyházközségbe, alapított családot. Véleményem szerint ez a természetes. A házasságkötésnek érzelmi vonatkozásain túl anyagi oldala is van. Azt is mondhatnám, hogy a harmonikus családi élet a legszükségesebb anyagi feltételek előzetes megteremtését kívánja. Igen sok boldognak indult családi élet felbomlását éppen az anyagiak hiánya okozta. A lelkésznek tudnia kell, hogy mit adhat, hol fog élni és hová viszi élettársát, mielőtt házassági ígéretet tenne; ezzel sok csalódást és kiábrándulást előzhetünk meg. Általános tapasztalat és felfogás, melyet én is osztok: jó, ha a lelkész előbb otthont teremt és azután hívja a „segítő társat, hozzá illőt“.

Az Egyházi Főtanács 1973. december 2-án tartott gyűlésében az alábbiakat mondta ki:

„1. Az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet I. évfolyamára csak nőtlen unitárius ifjak ajánlhatók, illetve Egyházi Képviseelő Tanács csak ilyen jelöltek felvételéhez járulhat hozzá;

2. Unitárius teológiai hallgatók a Teológiai Intézet négy évfolyamának elvégzése és a szakvizsga letétele után köthetnek házasságot.“

Egyházi Főtanács e határozat kimondásakor figyelemmel volt a Szervezeti Szabályzat 42—49. §-ban foglaltakra, valamint az Elnökség indoklására, mely szerint a házas teológiai hallgatók nevelése, és tanulmányos munkájuk mind több kívánnivalót hagy maga után. Én nem találok benne semmit, ami a fiatal lelkészek érdekeivel ellenkezne. Sőt éppen az ők élet- és érdekvédelméről van itt szó; szem előtt tartva az általános érvényű egyházi érdekeket is.

Ajánlatos, hogy a lelkész akkor nősüljön, amikor a családi élet megteremtéséhez a feltételek biztosítva vannak.

Milyen legyen a lelkész élettársa?

A házasságkötést megelőzi az ismerkedés, az udvarlás, mely idő alatt az ifjak keresik az élettársat. Kölcsönösen tájékozódnak arról, hogy egymás iránti vonzalmuk komoly érzés-e vagy csupán futó szerelem? Van-e az életben közös, komoly céljuk? Tudják-e egymás személyét és meggyőződését becsülni, tisztelni? A lelkész a teológiai évek alatt felkészül munkájára, hivatására, megismerkedik azokkal a kérdésekkel, amelyekkel künn a munkamezőn, a gyülekezetben foglalkoznia kell, amelyek reávárnak és amelyek betöltése komoly hivatásérzetet igényel.

A lelkész felesége nem kap ilyen irányú nevelést. Megismertetni vele azokat a kérdéseket, amelyeknek ismeretében lehet csak a lelkész „segítő társa“, az udvarlási időnek a feladata.

Mit kell tudnia egy leendő lelkésznek? Egyházközségeink túlnyomó része falun van. Először is tehát tudnia kell arccal és szívvel a falu felé fordulni. A mai kor egyik komoly velejárója, az urbanizálódás, az emberek gondolkozásmódját gyökeresen megváltoztatta. Míg évekkel ezelőtt a különböző főiskolákon végzetek aránylag keves százaléka ragaszkodott a városhoz, a ma végzetek sok esetben, még alapfoglalkozásukat is feladva, a várost választják. Pedig a falu vállalása nem jelent lealacsonyulást, de jelent komoly kötelességvállalást: megismerni és szolgálni a falu fejlesztésének nagyszerű munkáját. Ez a szolgálat hivatás és alkalom arra, hogy beleéljük magunkat híveink életébe. Emellett a lelkésznek érezzen hivatást élettársa munkájának teljesebbé tételére. Értse meg a lelkész munkáinak fontosságát. A munkáról ne lebeszélje, hanem arra rábeszélje. Ismerje és szeresse az unitárius híveket, értékelje és viszonzozza a gyülekezet szeretetét s ragaszkodását. Legyen szívvel-lélekkel unitárius, kinek eleven kapcsolata van az unitárius vallással és egyházzal. Legyen férjének mindenben hozzá illő segítő társa, magasba vivő, jóra vezérlő ereje.

A lelkész élettársa a családban a szívet képviseli. A jó feleség a világ legértékesebb kincse, az igazi, bensőséges családi élet záloga. „Erő és ékesség az ő ruhája; és nevet a következő napnak. Az ő száját bölcsen nyitja meg, és kedves tanítás van a nyelvén. Vigyáz a háza népe dolgára és a restségnek étkét nem eszi“ (Péld 31, 25—27). Boldog tűzhely, amelynek lángját a megértés, a női hűség, áldozatos szeretet, a békesség éltető szelleme, a jó feleség élesztgeti. Boldog családi hajlék, melynek ajtaja mindig nyitva áll azok előtt, akik a szép családi élet tudományát tanulgatni átlépik küszöbét. S a lelkész, aki úgy megy el otthonról, hogy ajkán mosoly, arcán derű, szívében boldog megegedés van, amerre jár, ahol csak megáll, magával viszi azt, és továbbadja sokaknak tanulságul.

A lelkészi lakás otthonossá, barátságossá tétele a mai kor követelményei szerint nagy gondot, körültekintést igénylő feladat, mely a lelkész élettársának hozzáértését és munkáját igényli. Régi közmondás: „Nézz be az udvarra s megtudhatod, milyen annak gazdája. Nézz be a konyhába, és megtudod, milyen annak asszonya.“ A legszerényebb lakás és a legegyszerűbb bútort is kellő gondozással, rendezéssel megnyerheti a belépő tetszését, míg a legmodernebb lakás és bútor is lehet kiábrándító, ha nem tartja rendben azokat gondos asszonyi kéz.

A lelkészi család nem zárkozhatik el a vendégek fogadása elől, mely alkalmakkor a konyhaművészetben való jártasságáról is vizsgázzák a lelkésznét. Nem „lukulluszi lakomák“ előkészítésére gondolok, de jó ízléssel és szívéllyel, a kevésből jót és ízletest elővarázsló hozzáértésre. Igen sokszor komolyan jön számításba ez a lelkészi család jó hírnevének, tekintélyének a megalapozásánál.

Mindezeknek felette áll s értéksorrendben az első s legszentebb női hivatás, az anyaság, az édesanyai munkakör vállalása és betöltése. Le-

gyen a lelkészné jó édesanya, kinek legfőbb gondja a gyermek nevelése ezen keresztül is a példaadás.

Legyen szívügye a kert és a lelkészi lakás előtti virágok gondozása. A kert kevés munkával — persze a munka nehezét a lelkész végzi — minden időszakban hálásan megfizet a fáradságért. Sok gondtól és kellemetlenségtől menti meg a lelkészi családot, ha a kert tavasztól ősziig mindig a megfelelő szezonzöltséget frissen adja a család asztalára, ha hagymáért, paradicsomért és egyéb zöltségféléért nem kell a szomszéd-
ba szaladni. A virágoskert pedig kora tavasztól késő ősziig legyen egy kis, szemet gyönyörködtető, szívet megnyugtató színes sziget.

Utoljára hagytam az öltözködés kérdését. Nem mintha jelentőségét illetően kisebb lenne az előbbieknél. A lelkészné legyen ebben is példaadó. Legyen gondozott, izléses. Öltözködjék divatosan, de ne kirívóan, ne legyen a divat irányítója. Használja a kozmetikai szereket, de vigyázza ebben is a mértéktartásra. A természetesség és az egyszerűség mindig utat talál az emberek szívéhez.

A lelkészné azonban nem maradhat csupán a házi tűzhely őrizője, a konyha művésze, a kert gondozója. Részt kell vállalnia a lelkész család- és beteglátogatási munkájából is. Természetesen a családlátogatásban — különösen ha állása is van — nem mindig tud részt venni. Viszont az alkalmi családlátogatások, melyeken a lelkész és lelkészné együtt jelennek meg, rendkívülien jó hatásúak. Sőt vannak esetek, amikor a lelkészné látogatása kívánatosabb. Egy-egy kedves családi ünnep (keresztelés, konfirmálás, esküvő stb.) alkalmával hosszú időre marandó élményeket szerezhetünk magunknak és híveinknek. De hosszú időre beírhatjuk látogatásunk nyomait — egy-egy beteg otthonában vagy a kórházban beteglátogatásunk alkalmával — híveink lelkébe. Együtt örvendeni az örvendezőkkel és együtt sírni a sírókkal a megpróbáltatások nehéz óráiban a lelkész és lelkészné igen fontos feladata kell hogy legyen. Gyülekezeteink, híveink várják nemcsak a lelkészt, hanem a lelkész feleségét is. Számtalan alkalommal tapasztaltam, hogy amíg én a férfiakkal dolgaikról-dolgainkról beszéltem, a nők feleségemmel olyan kérdésekről beszéltek és kérték ki tanácsát, amit csak a papnétől kérdeznek és amire csak ő tudott felelni. A lelkészi család és gyülekezet kapcsolata bensőségessé ezek által válhat. Azonban vigyázni kell arra, hogy a lélekből fakadó megnyilatkozások maradjanak a lelkész és élettársa titkai. Ellenkező esetben elveszítjük híveink bizalmát, megbecsülését és szeretetét. A lelkészi szolgálat áldozattal jár. Lehet, hogy időnként egy-egy jó szórakozást ígérő filmről, színházról vagy összejevetelről kell lemondani, hogy a betegágy mellé álljon és enyhületet vigyen a részvéten keresztül, vagy sírók könnyeit letörölni. A lelkészi családra nézve ez a szolgálat az elsődleges, ez a hozzá illő magatartás és cselekedet.

Típegő gyermeklábakon jön felénk a jövő. Adja, kínálja önmagát, vagy nehezen megközelíthetően elzárkózik; változni, alakulni, szépülni és épülni akar. A lelkész élettársa is sokat tehet. Itt feltétlenül elsődleges helyet biztosítok mint „papné-énekvezérnek“. Nemcsak azért, mert ezáltal a lelkész és énekvezér — tehát a belső emberek — közötti sok kellemetlenséget okozó súrlódás kiiktatódik, hanem mert a lelkész

munkáját célkitűzéseit ismerő, azzal egyetértő és azt a megvalósulás felé hivatalból is segítő jó munkatársat kap a lelkész. S ami rendkívüli jelentőséggel bír, a lelkész és lelkészné egy munkamezőn dolgozik.

A lelkészné szerepe, munkája — közvetlenül vagy közvetve — a valláserkölcsi nevelésben nagy jelentőséggel bír. A lelkészi család mindenekelőtt saját gyermekei nevelésén keresztül tehet tanúbizonyságot a valláserkölcsi nevelés iránti szeretetéről. Minden lelkésznek tudnia kell, hogy gyermekei valláserkölcsi nevelésével kapcsolatos magatartása mérvadó. A jó példa ragadós, tartja a közmondás, a rossz még inkább. S ha valahol, a lelkészi munka többi vonatkozásaiban a példaadás kötelező életszabály, úgy itt fokozott mértékben az.

A szószéki szolgálatra való készüléskben is komoly segítséget nyújthat az élettárs. A segítségen túlmenően, a lelkész legőszintébb, legtárgyilagosabb bírálója. Sok lelkész bizonyoságot tehetne arról, hogy milyen sokat köszönhet ilyen vonatkozásban is feleségének. A teológiai évek alatt a szónoklati gyakorlatokon szolgálatainkat tartalmi és formai szempontból egyaránt kiértékelték, megbírálták. Miután tényleges lelkészi szolgálatainkat megkezdtük — sajnos —, komoly, tárgyilagos bírálatot alig kapunk. Holott erre minden lelkésznek igen nagy szüksége volna és javára szolgálna. A lelkész felesége, aki vasárnapról vasárnapra figyeli, hallgatja élettársát, a prédikáció tartalmát és előadásmódját, megóvhatja férjét az ellaposodástól vagy — ami majdnem annyira káros — a modorosságtól.

A lelkészi szolgálatra való készüléskben igen fontos tényező a megfelelő légkör és lelkiállapot megteremtése, biztosítása, ez pedig a lelkészné feladata. Feldúlt lélekkel, túlfeszített idegekkel jó lelkészi szolgálatot aligha végezhet a lelkész. Véleményem szerint a lelkészné ezen a téren adhat a legtöbb segítséget férjének.

A lelkész legfontosabb munkahelye a templom, és a lélekben megújulni akaró hívek előtt nem közömbös a templom belső elrendezése. Az egyszerű, fehérre meszelt templom díszítése és vonzóbbá tétele terítővel, virágokkal, nemcsak a lelkész, de főleg a lelkészné feladata. Gyülekezeteink asszonyai tudnak a szépért lelkesedni, de kell a lelkészné ügyszeretete, szépérzéke, irányító hozzáértése. Nincs szomorúbb látvány, mint az elhagyatott, virág, szőnyeg és terítők nélküli templom, és nincs felemelőbb érzés, mint a jó ízléssel, áldozatkészséggel otthonossá, vonzóvá, áhítatkeltővé tett Isten háza. Az egyik vonz, a másik elriaszt, az egyik dicsér, elismer, a másik elmarasztal. És a lelkésznének a „jobbik részt kell választania“.

A lelkészi munkának nagyon sok összetevője van. Olyan munkamező, amelynek minden parcelláján egyforma odaadással, lelkesedéssel és ügyszeretettel kell dolgozni. Tudni mindig mit és miért teszünk, s közben érezni, hogy híveink figyelő tekintete minden munkánkban rajtunk van. Az élet, a társadalom követelménye más a lelkésszel, a lelkészi családdal szemben. Bár a lelkész is ember, érző, gondolkozó, küzdő ember, akit az élet nagy rezdülései, hullámverései nem kerülnek el, nem hagynak érintetlenül. Lehet, hogy különösen hangzik e kijelentés: nekünk más mértékkel mérnek, mint másoknak, minket nem úgy ítélnek meg, mint másokat. Ez pedig kiváltság. Áll ez a megkülönböztetés

különösen a lelkész családi életére nézve. Ha felkészültsége hiányos, ha nem tud szilárd jellemmé érni, elnézik s talán meg is bocsátják. Ha azonban családi élete nem példaadó, hanem megbotránkoztató, súlyos elbírálás alá esik.

A lelkészi munka nehéz, de gyönyörűsége hivatás. S ha ebben a munkában a lelkésznek mindenkor, minden vonatkozásban vállalja a reávaró kötelességek teljesítését, akkor férjének valóban „segítő társa“ lesz.

Így látom én az élettárs szerepét a lelkész szolgálatában, gyülekezet- és Isten országát építő munkájában.

BENEDEK SÁNDOR

A „COLOSVÁRBA“ NYOMTATOTT „HELTAI-BIBLIA“

Emlékezés Heltai Gáspár bibliafordítására halála 400. esztendejében

Amíg Erdély a török és a Habsburg érdekkellentétek összecsapásait érezte,

amíg ez a két akkori világhatalom mindent megtett, hogy a maga számára kaparintsa meg ezt a Nyugat küszöbén, de mégis az oszmán birodalom markában és nyugati expanziós törekvéseinek hadi útjában lévő területet,

amíg Szapolyai János, I. János király és fia, János Zsigmond idején egyre súlyosabbak lettek a teológiai viták, mégis az egész világon ezen a területen mondták ki először a vallásszabadság törvényét, 1568-ban a tordai országgyűlésen,

amíg a János Zsigmond halála után Erdély trónjára kerülő katolikus Báthory István titkos követei járták a császári és pápai udvarokat, kilincseltek a jezsuita generálisok ajtaján,

amíg Báthory a katolikus egyház egykori hatalmának visszaállítására azzal tette meg az első lépést, hogy valamennyi erdélyi egyházat magába ölelő interim-egyházat akart létesíteni, amiből már csak egy lépés szükséges, a katolikus egyház végső diadalához Erdélyben,

amíg mindezen politikai, hatalmi tényezők összecsapásaitól és a hitvitázó disputáktól hangos volt e hely, —

Kolozsváron, az ódon főtéri házak közül a legrégebb kolozsvári település felé vezető utca sarkán, egy kis nyomdászműhely boltívei alatt egyre gyűltek azok a nyomtatott ívek, amelyekről Isten béke-üzenete magyarul szólal meg az egymással farkasszemet néző világhatalmasságok, az egymással vitatkozó egyházak felé.

Mintha körülöttük nem tombolt volna politikai és vallási vihar, mintha odakinn a világban és az egyházban minden a legteljesebb béke-ségben élt és alakult volna, négy tudós teológus úgy olvasta, hason-

lítgatta, fordította a Szentírás eredeti héber és görög szövegét, illetve a latin és a német, francia, angol fordítások szövegeit, sőt a magyar nyelvű biblia-részfordításokat is¹, mint akik szentül meg voltak győződve arról, hogy ennél fontosabb tennivaló nincs az egész országban és egyházaiban. Ma, 425 esztendő távlatából is meg kell állapítanunk, hogy ennek a négy lelkipásztornak, teológusnak, tudósnak volt igaza. A „jobbik részt“ választották. Természetesen a hitvitázó világban őket is elkapta néha a disputák szélvihara, vagy ők maguk is revideálták előbbi konfesszióikat, de sohasem álltak ki a szócsaták útvesztőibe. Bár a Nehémiás könyvét nem tudták kiadni magyar nyelven (néhány más bibliai könyvvel együtt tervezték ennek a kiadását), mégis Nehémiástól kellett megtanulniok, hogy amint Nehémiás sem mehetett el az Onó völgyébe, hogy Sanballat—Tobiás—Gesem ellenfeleivel tárgyaljon, mert az Úr állt elébe; ha ment volna, kénytelen lett volna „levenni kezét a munkáról... és az félbemarad!“ (Neh 6, 9). Ok, Heltai, Gyulai, Vizaknai, Ozorai sem mehettek. Ez a bibliafordítás volt az a munka, amit Isten éppen reájuk bízott, s közöttük éppen a város plébánosa volt az, akinek a nyomdászmasterséget is éppen azért kellett megtanulnia és plébánosi teendőinél is fontosabbnak ítélnie ezt a munkát sok alkalommal, hogy a „Bibliának könyvei“, s legelőször „Mózesnek öt könyve“, „magyar nyelvre“ fordíttassanak „a régi és igazi könyvekből“, „Colosvarba, 1551“-ben.

Az 1550. esztendőben, a mai Kolozsvár főterétől a Mátyás király szülőháza felé vezető kis utca sarkán alapította Kolozsvár egykori, 1550-ben még lutheránus plébánosa, HELTAI GÁSPÁR azt a nyomdát², amelynek legnagyobb terjedelmű és a magyar próza kialakítására is első hatásforrásként számon tartott műve, a magyar nyelvű, csaknem teljesen mondható BIBLIA. Ezt a művet a nyomda az 1551. esztendőben kezdte részletekben kiadni, és tizenöt esztendőn át tartó fordítói és nyomdászai munkával, 1565-ben fejezte be³.

Heltaival halála 400. évfordulója alkalmából mint bibliafordítóval, illetve kiadóval kívánunk foglalkozni. Élete egyik legnagyobb célja és vállalkozása a Bibliának magyar nyelvre való lefordítása, kinyomtatása volt. Ezt tekintette igazi művének. Hiába hívják Brassóba, a Honterus-utód Wagner Bálint helyére, hiába kínálják fel neki Besztercét, majd Kassát, Heltai nem enged a csábításnak, nem hagyja el Kolozsvárt, hiszen akkor abbamaradt volna életműve, a Biblia fordítása. Heltai héber tudásáról, teológiai műveltségéről lehet így is, úgy is nyilatkozni, akár felekezeti „pártállásból“, akár enélkül, de egy kétségtelen: a fordításnak és kiadásnak a lelke, szervezője, összetartója Heltai Gáspár volt!

Négyen fogtak hozzá már az 1545-ik esztendőben a Biblia fordításához: Heltai, Kolozsvár szász ajkú lutheránus híveinek plébánosa, Gyulai István magyar lutheránus prédikátor, Ozorai István, a kolozsvári iskola tanítója, rektora, és Vizaknai Gergely, aki Heltai tanuló társa volt Wittenbergben, vele együtt jött haza, és ugyancsak rektora lett később a kolozsvári iskolának. Hogy Heltai nemcsak ezt a „fordító négyest“ szervezte meg, hanem a városi tanácstól tetemes summát szerzett a munka támogatására, abból tudjuk, hogy amikor Erdély akkori teljhatalmú ura, Fráter György tudomást szerez erről, pénzbírsággal bünteti

a várost. Ha a Biblia, illetve a „Biblianac könyvei“ csak a katolikus helytartó halála után jelenhettek is meg, a fordítás munkája folyt. „*Néha hárman, néha négyen is voltunk e munkában*“ — olvassuk az első „könyunek“ az előszavában.

Honnan szerezték Heltai és társai héber nyelvismeretüket? — támad fel bennünk a kérdés, hiszen a héber nyelvet nálunk az iskolákban csak az 1567. évtől kezdik tanítani⁴, viszont az első „Könyu“ már 1551-ben megjelent. „Európa héber tanítója“ *Reuchlin Johann* humanista tudós (1455—1522), aki ezen a téren ugyanolyan jelentős szolgálatot végzett, mint Erasmus a klasszikus és bibliai görög nyelv európaizálásában.⁵ — A reformáció a „héber nyelvterületen“ együtt haladt a humanizmussal, és — a Luther tartózkodó állásfoglalásától eltekintve — Melanchton, Zwingli, Kálvin és munkatársaik valamennyien kiváló hebraisták voltak. A héber nyelv megtanulását és a tudományok „harmadik nyelvévé“ való tételét egyfelől a reformáció századában Európában megjelenő héber nyelvtanok teszik lehetővé. Másfelől a héber nyomdák, héber betűket beszerző régebbi műhelyek egyre jobban lehetségesítik nyomdatechnikailag is a héber nyelv helyfoglalását a tudományok fellegváraiban, az európai egyetemeken, illetve tudósaik nyomtatványaiban.

A nehézséget tulajdonképpen nem is a héber nyelv megtanulása jelentette, hanem az ószövetségi héber nyelv sajátos lelkiségébe, a héber ószövetségi gondolkodásba való behatolás. Luther itt félreérthetetlenül úgy nyilatkozott (1532), hogy senki sem képes igazán megérteni az Ószövetséget a héber nyelv ismerete, a héber gondolkodás elsajátítása nélkül. Egyre inkább érvényesül már ebben a kezdeti reformációi időszakban a bibliai és a postbiblikus héber nyelv és gondolkodás teológiai tudatos szétválasztása. Luther felismerte, hogy a postbiblikus héber irodalom veszélyt jelenthet az ószövetségi exegézis számára, és bibliafordításában, héber-szakértő munkatársaival együtt, következetesen ragaszkodik a bibliai héber nyelv „lelkiségének“ anyanyelvi közvetítéséhez. Bár a marburgi kollokvium idején, amikor Zwingli Marburgban prédikált is, azt mondja „asztali beszélgetései“ rendjén: „Oh, hogy megvetem azokat, akik különböző nyelveken prédikálnak, ahogy Zwingli is tette; héberül és görögül is beszélt a marburgi pulpituson“⁶, — ez inkább az anyanyelvű igehirdetés melletti kiállás, mint a héber vagy görög nyelv teológiai lebecsülése! — Melanchton, Zwingli, Münster, Kálvin, Dávid egyenes vonalban viszik tovább, sőt az ószövetségi héber nyelv szellemének feltárásában el is mélyítik a Reuchlin útmutatását.

Zwinglinek a héber nyelvvel kapcsolatos állásfoglalását az Ézsaiás könyvéhez írott Kommentárja előszavában olvashatjuk. Hangsúlyozza, hogy az addigi ószövetségi fordítások tévedései abban keresendők, hogy a fordítók csak grammatikai szempontokat követtek, és nem a nyelv szellemében végezték fordítói munkásságukat. Az ilyen fordítások nyelvtanilag pontosak ugyan, de sok félreértés származik belőlük. Az előszó reámutat még arra, hogy a szavakon túl a fordítandó bibliai szerző korának gondolkodását, történeti viszonyait és nyelvi kifejezőmódját is mind figyelembe kell venniük az Ószövetség fordítóinak.

Itt azután, teológiai értelemben, át lehet esni a másik végletbe, amint ezt például a kor kiváló hebraista tanítójának, Elija Levitanak (1468—1549) reformátor tanítványa: Sebastian Münsterrel (1489—1552) láthatjuk, aki a Bázelen megjelent és a „Heltai-négyes“ ószövetségi fordításának egyik alapját képező héber—latin nyelvű Bibliájában szabad teret enged a postbiblikus, rabbinisztikus magyarázatoknak, mely — Luther szerint is — tévútra vezette őt.

Kálvin kommentárjaiban, az ószövetségi textusok alapján elmondott prédikációiban, az ószövetségi szöveg értelmezésében következetesen a teológiai utat járta végig.

Serveto 1542-ben kiadja a Pagninus-féle bibliafordítást, és annak előszavában a bibliafordítással kapcsolatosan érdekes megállapításokat tesz. „Felhívja a figyelmet a textus történeti és filológiai kapcsolataira. Más módszerrel készült fordításokkal szemben fenntartásokat hangoztat. Szerinte a héber textust lehetetlen pontosan lefordítani, mert ebben az esetben a benne rejlő gondolat elveszíti tartalmát. Jól megfigyelhető — mondja Serveto —, hogy a szöveg rugalmassága, a kifejezések hangsúlya, belső feszültségei, célzásai nem jelentkeznek »minden« fordításban. Nem is jelentkezhettek azoknál, akik járatlanok voltak a héberek szokásaiban, történeti és irodalmi stílusukban, s ezért, bármilyen alaposan is dolgoztak, nem juthattak »teljes« eredményre. Javasolja továbbá Serveto a héber nyelvnek alapos tanulmányozását és a racionális exegézist.“⁷

Ezeknek a reformatori szempontoknak ismeretében, amelyek a kortársakra még közvetlenebb hatással voltak (!), érdemes rövid pillantást vetnünk arra, hogy „a héber nyelvnek alapos tanulmányozása“ (Serveto) hogyan is történt a reformáció századában az univerzításokon, illetve az egyházak iskoláiban? 1953-ban jelent meg G. H. Box szerkesztésében a „Hebrew studies in the Reformation period and after: their place and influence. In: Legacy of Israel“ című mű, és annak 345—346. oldalán igen érdekes kép tárul elénk a Bullinger tudósításából a bibliai héber nyelv tanulását, illetve az exegézis főiskolai munkáját illetően. Előbb az aznapra kijelölt szöveget olvassák fel a Bibliából, és ezt szóról szóra összevetik a héber bibliai szöveggel. Megvitatják. A professzor külön reámutat a héber nyelv sajátosságaira, kifejezéseinek képszerűségére (!), majd hozzáolvassák a grammatikusok fellelhető megjegyzéseit és a rabbik véleményét is. Caporinus vezette be ezt a módszert — jegyzi meg Bullinger —, és sokan követik módszerét. — Csak azután olvassák el a vonatkozó görög szöveget, ezt a héber szöveggel egyeztetik, összehasonlítják, megállapítják az eltéréseket, ha vannak ilyenek. A postbiblikus irodalom, az egyházi atyák, a katolikus kommentárok tanításait is felolvassák az órákon, hogy a bibliai szövegben a legszélesebb tájékozódást nyerjenek a jövőző lelkipásztorok.⁸

Heltai Wittenbergben már hallgathatott héber nyelvet és exegetikát, mert tanulmányai idején Sylvester János egykori professzora, *Matt-haeus Aurogallus* tanított itt, akinek héber tanítási módszerét jól ismerhetjük a két *Compendium hebraeae*-ből (Wittenberg, 1525). Heltai ui. 1543. február 17-én iratkozott be a wittenbergi főiskolára, Aurogallus 1543. novemberéig tanított itt. Aurogallus héber tanítói hatása Hel-

taira és fordító-társára, Vizaknai Gergelyre azért is különösen jelentős, mert Luther Bibliafordításában mint héber szakértő munkálkodik Cruciger és Forster társaságában.⁹

Gyulai István prédikátor és Vizaknai Krakkóban is tanult. Itt is aránylag későn indul meg a héber nyelvtanítás és az ószövetségi exegetika. Az első, akit héber tanárként itt forrásaink emlegetnek, a konvertált Dawid Leonard, aki 1528 ősztől tanít itt. A következő évtől a holland származású Jan van den Campen — Johannes Campensis — veszi át a héber nyelv tanítását. Tőlük tanult az első magyar reformátor gárda, tőle tanul Gyulai és Vizaknai is és az eddig ebből a szempontból alig értékelt, Udvarhely megyei származású *Benczédi Székely István* is, akinek kéziratban fennmaradt a Pentateuchból és a Zsoltárok könyvéből készült fordítása és ezek kommentárja. *Ez az első olyan magyar nyelvű Biblia részfordítás, amelyről kétséget kizáróan megállapíthatjuk, hogy nem a Vulgata vagy más fordítások, hanem az eredeti héber szöveg alapján készült.*¹⁰ Gyulairól tehát megállapítható, hogy Krakkóban Campensis a hébertanára. Az 1538. évtől kezdve Bécsben tanul. Az a tény is, hogy a „tolnai atyafiak“ neki küldik el Kolozsvárra a „Jézus a Siráh fia“ apokrifus bibliai könyvet „lektorálásra“, melyet a fordítók latin nyelvből ültettek át magyarra, igazolja Gyulai nyelvtudását. Feladata bizonyára az volt, hogy a latinból való fordítást vesse össze a héber szöveggel és adja ki a Heltai-nyomdában.

Vizaknai Gergely — mint láttuk — Krakkóban Campensistől, Wittenbergben Aurogallustól tanult héberül. Vizaknai is jól tudhatott héberül, amit bizonyít az is, hogy fennmaradt tőle egy latin nyelvű Genézis-kommentár és ő készíti el a „Biblianac“ széljegyzeteit is, amíg a munkaközösségből Ozorai Istvánnal ki nem vált az Újszövetség és az Ószövetség negyedik „Könyve“ kiadása előtt.

Ozorairól, a fordító-négyes negyedik tagjáról, azon kívül, hogy a kolozsvári iskola tanító-rektora volt, semmit sem sikerült megtudnunk. Ő ennek a fordítómunkának „ismeretlenje“, viszont a fordításban való közreműködését igazolja a „Biblianac“ előszava, amint már idéztük: „Néha hárman, néha négyen voltunk e munkába.“

•

A fordítás menetét, módját tekintve, először azt kell, illetve lehetett megállapítanunk, hogy az elsősorban a Luther iránymutatását követi. Tulajdonképpen csak *szómagyarázatokra* szorítkozik ez a fordítás a héberrel kapcsolatosan. Maga Gyulai írja a Pentateuch előszavában, hogy a héber Bibliát követték, de előttük volt a Vulgata is, más latin és német, francia, angol bibliafordítások, bibliai részek, postbiblikus források, amelyeknek hatása különösen az utolsó bibliai „Könyve“ fordításában észlelhető, itt a Heltai által (akit Vizaknai és Ozorai elhagytak) ismert német és latin nyelvű közvetítéssel. — A Vizaknai (és a többiek) jegyzetelése viszont kétségtelenül igazolja, hogy az eredeti héber Bibliát igyekeztek fordításukban alapul venni. Azt is „textusszerűen“ megállapíthatjuk, hogy kezükben volt e kor egyik leghíresebb héber

Bibliája, a Münster Sebastiané. Ezt igazolja többek között és döntő módon az, hogy a Genézis 41:43. vershez („Térdet hajtsatok!“) azt a megjegyzést fűzték, hogy „a térdre“ kifejezés héberül AVRÉCH, és itt hozzáteszik „ABRECH, VIDE MONSTERUM“ — Münster. Tehát ez a híres héber—latin Biblia nemcsak a Benczédi Székely István és később a Méliusz Juhász Péter forrásai között szerepel, hanem a Heltai-munkaközösség szöveg-megállapításánál is. Heltai pedig a Zsoltárok előszavában hivatkozik a „sidó doctorok“ munkáira, tehát a postbiblikus héber (illetve azok latin—német nyelven közvetített) szövegekre.¹¹

Az egykori kolozsvári unitárius teológiai könyvtár csendjében forogtom „A Bibliának első része“-t, az egyetlen teljes példányt, ami Kolozsváron megmaradt. Ezen kívül csak egyetlen teljes példány ismeretes még. Lapozom a 76 ívre, azaz közel 400 oldalra terjedő, vaskos, aránylag kis alakú, bőrbe kötött „Könyvet“; szinte magam előtt látom őket, amint az óvári ház boltívei alatt összevetik fordításukat forrásaikkal. Látom, hallom, ahogy „tussakodnak“, „vessződnek“ „nagy szorgalmatossággal“ minden „egyenetlenséget kiküszöbölve maguk között“, „hathatósan“ támogatván egymást a fordítómunkában. Látom, ahogy Hoffgreff, majd csak Heltai és famulusai — bizonyára halála után nyomdáját özvegyétől átvevő fia is közöttük van — glédába állítják a magyar betűket, melyek közül ma is sokat őriznek Kolozsvárt.

Az első kötet 1551-ben jelent meg „A Bibliának első része, az az Mosesnek ött könyve, mely magyar nyelvre fordított a régi és igaz szent könyvekből. Colosvarba 1551 (Helthai es Hoffgreff)“ címen. A címlapon a kiadó felsorolja Mózes öt könyvét: 1. Genesis, 2. Exodus, 3. Leviticus, 4. Numeri, 5. Deuteronomium. Ugyanitt a „Cum gratia et privilegio regionalis maiestatis etc“. megjegyzés a fordítás terjesztésének Izabella királynétól nyert kizárólagos jogára utal. (Még ebben az évben jelenik meg Heltai nyomdájában a Gyulai lektorálta „A Iesus Sirah könyve magyar nyelven“.)

Az 1552. esztendő elején már kinyomtatják a Bibliának második könyvét „A Bölts Salamon királnak könyvei“ címen, mely a Példabeszédek, Prédikátor, Énekek éneke és Bölcsesség könyvét tartalmazza. Ugyanez év „Karátson hava 7. ik napján“ megjelenik „A Bibliának negyedik része, az az a prophetáknak irasoc, melyec magyar nyelvre fordított a régi és igaz szent könyvekből“. Ez a kötet a négy nagy és a tizenkét kis próféta könyvét tartalmazza. Ebből a könyvből egyetlen teljes példányt sem ismerünk.

1560-ban jelenik meg a „Soltar, az az Szent Davidnak es egyéb prophetáknak psalmusina, auagy isteni dichireteknek könyve szép summátskákkal és rüdeden valo aertelmöckel“.

1562-ben, mikor Kolozsvár a lutheri és kálvini reformáció válaszüttjához érkezett, és hangos volt a két egyházi párt vitáitól, az óvári utca nyomdai csendjéből kikerül a Heltai-Biblia újabb része, „A Iesus Christusnak wy testamentoma magyar nyelvre fordított, a régi igaz és szent könyvekből“. Itt van kezemben ez a 412 esztendővel ezelőtt napvilágot látott „könyv“ 528 „levélen“ az egész „wy testamentom“, melyből eddig két teljes példányt tart számon az irodalomtörténet. „Heltai Gáspár (hiszen most már majdnem egyedül maradt a fordítók

közül) a kolozsvári szent egyház szolgája a hívő és istenes olvasónak Istennek kegyelmességét és békességét a Szent Léleknek bőséges ajándékaival egyetemben kívánnya.“

Végül 1565-ben megjelenik a „Biblianac második része, mellybe e következő szent írásnak historiás könyvei vadnac be foglalua“. „Szertő atyámfiái — írja előszavában Heltai —, im ismét valami munkámmal látogatom meg szerelmeitöket. Kérjed a mi kegyes Atyánkat, legyen kegyelmes hozzám és minden büneimet bocsássa és immár vénségömben ne hagyjon, legyen velem, vezéreljen . . .“

Erre a „vezérlés“-re bizony nagy szüksége volt a kolozsvári szent egyház szegény szolgájának és nyomdászának, hiszen Kolozsvár a Habsburg és a török ellentétek mellett a vallási áramlatok, az új és újabb konfessziókra való felesküvés lázában égett. Heltai ezek elől — inkább a nyomda csendjébe menekült. Sorrendben a huszonötödik művén dolgozott Heltai ebben az időben. Krónikája nyomtatása közben ragadta el a várost pusztító pestis 1574. év végén. Ezen mű utolsó lapján már így olvassuk a szokásos impresszum-szövegben „Colosvarot végezé Heltaj Gasparne 1575“.

Heltai halála 400. évfordulóján azzal áldozunk emlékének, hogy igyekeztünk e rövid tanulmányunkban reámutatni a *majdnem teljes Biblia* magyar nyelvre való fordításának és kiadásának teológiai és irodalomtörténeti jelentőségére. Arra, hogy Heltai és társai ezzel a Bibliakiadással alapját vetették meg a gönczi református prédikátor, Károlyi Gáspár teljes Bibliájának, mely valamennyi protestáns egyház hívének kincsévé lett.

Dr. NAGY JÓZSEF

JEGYZETEK

¹ Komjáti Benedek: Pál levelei. 1533. — Komjáti „erázmista“ bibliafordító, 1527—29 között a bécsi egyetem hallgatója. Saját feljegyzése szerint a török elől menekült előbb Huszt várába, majd innen Perényi Gábor özvegyének, Frangepán Katalinnak meghívására Nyalábvárába, az ifjú Perényi János nevelőjeként. Frangepán Katalin kérésére lefordítja Pál leveleit. Ez a munka részben az Erasmus 1516. évi kiadása alapján készült, de a magyar szövegben korábbi magyar kódexfordításokat is figyelembe vett. — Legrégibb fennmaradt, de nem teljes Bibliafordításunk az ún. huszita Biblia, a 15. sz. első feléből. Ennek a Bécsi-, a Müncheni- és az Apor-kódexben olvasható szövegei valamivel későbbi másolatok. — Szintén a 15. századból való, de az előbbtől különböző bibliai részek vannak az 1516—1619 között másolt ún. Jordánszky-kódexben. — A humanista és a reformáció korabeli újszövetségi fordítások már az Erasmus által revidéált szöveg alapján készültek. Így a fenti Komjátié, a Pesti Mizsér Gábor fordította „Négy Evangéliom“ 1536-ban, és különösen jelentős a Sylvester János 1541-i teljes Újszövetség fordítása. Ezek a fordítások és a szövegben említett Benczédi Székely István fordításai mind megközelíthetők, beszerezhetők voltak Heltai és munkatársai számára, és ők éltek is ezen előzetes fordítások ajándékozta segítséggel.

² Erdélyben a legelső nyomdát Honterus Johannes, Brassó reformátora állította fel, mely 1535-től működött. (Vö. Nagy József: Honterus Johannes. Ref. Szemle, 1950. 1.) A Heltai—Hoffgreff-nyomda 1550-től működött. A társas viszony meg megszakadt. Hoffgreff valószínűleg Németországból jött Erdélybe. Martinuzzi megbízásából 1550 első felében ő nyomtatja ki, gondos kivitelezésben, a „Ritus explo-

randae veritatis“ cím alatt összegyűjtött jegyzőkönyveket, amelyeket Váradon, 1209—1235 között, Szent László sírjánál megtartott „tüzes-vas próbák“-ról vettek fel. A kolozsvári nyomda további kiadványai Hoffgreff és Heltai közös impresszumával jelennek meg 1552 végéig. Ekkor a társak valamiért összekülönböztek, 1553-ban csak a Heltai nevéen, 1554-től 1559-ig viszont csak Hoffgreff nevéen állott. 1559-től mindvégig a nyomda a Heltai családnak volt a tulajdona.

³ 15 esztendő alatt, a török—német és a vallási küzdelmek viharai között nem volt könnyű, nyomdatechnikailag gyerekcipőben járva, ez a szolgálat, sőt egyenesen életveszélyes volt Martinuzzi György tilalma miatt.

⁴ A debreceni zsinat 1561-i végzése.

⁵ Bár Erasmus 1504-ben úgy nyilatkozott, hogy kénytelen lemondani arról, hogy héberül megtanuljon, mégis abban a nagy támadásban, amelyet a dominikánus inkvizitor, a konvertált Pfefferkorn indított a nagy tudású Reuchlin, illetve a teológiában új korszakot nyitó műve, „De rudimentis linguae Hebraicae“ ellen, Reuchlin mellé áll, „prorsus idiota“-nak nevezve Pfefferkorn-t. A lutheri reformáció későbbi védelmezőjeként ismert Ulrich von Hutten is Reuchlint támogatja, és éppen a reformáció évében 2. kiadását megérő „Epistolae obscurorum virorum“-ban, társaival együtt, az egész világ előtt nevétségessé teszi Pfefferkorn és inkvizitor-szövetségesei konyhai latinságát és juttat Reuchlinnek teljes tudományos elégtételt, pedig a császári rendelet indexre tette Reuchlin műveit, és elégették azokat, ha az inkvizíció kezébe kerültek.

⁶ Tischreden. Leipzig 1903. 588. l.

⁷ Dán Róbert.

⁸ Vö. az egészre nézve Dán Róberttel.

⁹ Geiger: Das Studium der hebraischen Sprache in Deutschland vom Ende des XV. bis zur Mitte des XVI. Jahrh. Breslau, 1870, 95. l.

¹⁰ Vö. Dán R.: I.m. 47—60. l.

¹¹ Érdekesen jelentkezik itt a héber szöveget alapul vevő teológiai probléma, a szentháromságtan kérdése. Az 1552-ben megjelent „Prophetáknac irások“ bibliai részkiadásban a Jer 23:36. versben („...mindenkinek terhes lesz az Ó szava, ha elforgatjátok az élő Istennek, a Seregek Urának, a mi Istenünknek beszédét“) az eredeti héber szövegben egymásután fordul elő a Jáhvé és az Elohim Isten név. Tudjuk, hogy a héber nyelvnek az a tulajdonsága, hogy „az elvont főneveket formailag többes számmal fejezi ki“. Ez azután a szentháromságtant vallók számára önként kínálkozott alapérvnek. Méliusz fordításaiban az „Elohim“-ot mindenütt „Szentháromság“-gal fordítja. Miután Heltaiék a fordítás idején még nem voltak unitáriusok, illetve Vizaknai később sem lett azzá, itt a következő magyarázó szöveget találjuk: „A Sidóban így vagon: Az élő Isteneknek, — mintha többen volnának, de maga azután egy URnak mondgya, hogy megmutassa a három szövémet az egy istenségbe.“ (Heltai ezt az álláspontját később a Háló-ban megváltoztatta.) — (Vö. az egészre, különösen Méliusz bibliafordító munkásságára nézve Dán R.: i.m. 64.) — Enyedi György, unitárius püspök néhány évtizeddel később vita-irataiban erre a „grammatikai tévedésre“ is utalva védi az egyistentant.

A HELTAI-NEMZETSÉG

Borbély István emlékének

Heltai Gáspár származásáról, születése helyéről és idejéről mind a régi, mind a mai irodalomtörténeti irodalomban egymásnak ellentmondó és esetenként téves állítások voltak, illetve vannak forgalomban. Borbély István kiváló monográfiája (Heltai Gáspár, Budapest, 1907) volt az

első, melyben Heltai születési helye és származása, véleményünk szerint, helyesen van megadva.

Ez azonban, sajnos, nem gátolja az irodalomtörténészeket abban, hogy Borbély István megállapításainak figyelembe vétele nélkül, továbbra is kitartsanak Heltai csnádi (heltai) származása mellett. Waldapfel József¹ nem tartja kizártnak Heltai azonosítását az 1505-ben említett Caspar von Heltauval, a bécsi egyetem hallgatójával, aki 1526-ban Csnădioara plébánosa volt.² Horváth János szerint Heltai magyar neve azt a nézetet valószínűsíti, hogy heltai, azaz csnádi születésű volt. Wittenbergben „Caspar Heltensis Transilvanus“ (1543) néven iratkozott be az egyetemre, s ez szintén a Heltau helységnévre utal. Horváth sem tartja lehetetlennek azonosságát az 1505-ben, majd 1526-ban említett Caspar von Heltauval.²

Heltai szász nemzetisége vitathatatlan, nem magyar voltát több ízben maga is hangsúlyozta. Az *részegségnek és tobzodásnak veszedelmes voltáról való Dialógus* (Kolozsvár, 1552) ajánlásában ezeket írja Kendi Antalnak: „Kerem ezokáért te kegyelmedet... ha szinte tiszta magyarsággal írva nincsen, te kegyelmet meg bochassa: Mert iol tudgya te Kegyelmet, hogy nyeluem szerént szász vagyoc es eszt a keveset tizenhat esztendeig tanultam.“ A szász nemzetiségű Heltai, aki a templomban németül prédikál, 1553-ban kiadott magyar katekizmusát⁴ „Szent Györgyi Peter deáknak Nagy Bányán lakozónak“ ajánlja, és ebben a magyar nyelvű irodalom pártolását hozza fel méltóságukért azokkal szemben, akik őt nyelvi-nemzeti hovatartozásáért támadták: „Akartam én is tiszteletbeli hívséget mutatni, nem csak az én tulajdon nyelvemen való prédikálásommal, mert az szerént szász vagyoc, hanem tisztességes magyar nyelven való munkámmal avagy írásommal is... egy nyihányan a colosuari tettetés és nemes keresztények közzül, az ördöknec második tulaydonságát köüetvén, abból vádoltanak előted engemet, mivel hogy a tisztességes magyar nyelvnecc gyalázattyára iarnec és mivel hogy annac romlására igyeközném. Euel azokáért e munkámmal auagy írásommal és a többiuel kiket kiadando vagyoc, az Ur Istenecc aiándokából meg akartam, meg is akarom bizonyítani, hogy azoc az én rágalma-zóim, meg kimillettec az Igazságot mondani es irigységéből hamisságot és hazakságot kepeltec.“

Heltai családnevét németül Helthnek, magyarul Heltainak és latinul Heltusnak vagy Heltensisnek írták. A német forma gyakran ponttal írott (Helt.), tehát rövidítés formájában fordul elő. A kolozsvári magyar és szász polgárok pereskedéséről író német krónikában⁵ Heltai mint a szászság érdekeit védő egyik tanácsos szerepel, és neve *Casparus Heltner*ként fordul elő. Ennek a Heltner formának rövidítéséből keletkezhetett a Helth névalak.

Borbély István idézett műve szerint Heltai Gáspár 1510—1515 között született⁶ Szebenben. Apja, Johann vagy Hans Heltner városi polgár vagy tanácsstag (juratus civis) 1521-ben halt meg. Hans Heltner Magdalena nevű leánya⁷, vagyis Heltai Gáspár leánytestvére először Georg Reicherstorffer ismert erdélyi humanista testvérével, Nicasius Reicherstorfferrel volt jegyben, majd 1521-ben Johann Hecht gazdag patrícius és Szeben város notáriusának felesége lett.⁸

Heltai apjának, a jómódú Hans Heltner szebeni patríciusnak, életé utolsó éveiben egy főleg tímárok lakta városnegyedben volt háza. A szebeni adójegyzékekben 1484-ben felbukkanó Hans Heltner⁹ 1496-tól kezdve már mint adóbeszedő fordul elő¹⁰. Tágabb értelemben vett szomszédai közül Paul Horwath és Georg Hecht már több ízben a polgármesteri tisztség viselői is voltak.¹¹ A XV—XVI. század fordulóján Hans Heltner városi kiküldetésben gyakran utazik Erdély különböző vidékeire.¹² Ezekben az években a városi jegyzőkönyvek őt mint „urat“ (her, dominus) emlegetik, mely megszólítás csak a tanácsstagokat illette meg. 1506-tól kezdve Hans Heltner egy városi közigazgatási egység, egy ún. tizenketted vezetője volt.¹³

Heltai Gáspár kolozsvári tartózkodása alatt (1544 után) is élvezte szebeni földieinek jóindulatát. Ez természetesen csak úgy érthető, ha tényleg szebeni születésű volt, mert különben a városi tanácsnak aligha lehetett volna érdeke Heltner-Heltainak ajándékokkal kedveskedni, ha ő alkalmasint a Csnădioara-i és nem kolozsvári lelkész és egyben nem egy gazdag szebeni polgár fia lett volna.

Heltai kolozsvári tartózkodásának második évében feleségül vette *Gyulai István* lelkésztestvére leánytestvérét, Zsófiát. Gyulai István 1531-ben krakkói diak, 1551-ben kolozsvári magyar lelképásztor¹⁴, kiváló hebraista, Heltai jó barátja és segítőtársa a magyar nyelvű könyvek fordításában és kiadásában.¹⁵ Heltai az Uj Testamentum (Kolozsvár, 1561) fordításáról így ír: „Nem egyedül pedig voltam e munkában foglalatos, hanem egy reszben segített a *jambor István uram, a dési prédikátor, az en edes sogorom.*“¹⁶ A szakirodalom „jambor István uram“-at egyértelműen Gyulai Istvánnal azonosítja. Az 1567-ben említett Stephanus Julensis, a kolozsvári kollégium diákja, Gyulai István prédikátor fia lett.¹⁷

Heltai Gáspár és Gyulai Zsófia esküvője 1545 nyarán volt. A szebeni tanács 1545. augusztus 19-én Lugossi Pétert küldte a kolozsvári lelképásztor esküvőjére.¹⁸

Heltai Gáspár, miután 1569-ben az unitárius hitre tér, folytatja egyházi tevékenységét, és újra átveszi a kolozsvári szászok egyik prédikatori tisztségét. 1574-ben azonban a borzalmasan pusztító pestisnek¹⁹ ő is áldozatul esik, 1574. november 18-án Heltai Zsófiát a kolozsvári oklevelek már özvegyként említik.²⁰

Heltai Gáspárnak három gyermekéről: *Zsófia* és *Borbála* leányairól, valamint *Gáspár* fiáról van tudomásunk.

Heltai Zsófia (Sophia Helth) férje *Eppel János* unitárius szász prédikátor volt. Az Eppel család Kolozsvár őshonos patrícius családjai közé számított.²¹ Johann Eppel a wittenbergi egyetemen folytatott tanulmányai²² után hazatér Kolozsvárra. Midőn Heltai Gáspár és Titus Amicinus prédikátorok 1567-ben lemondanak tisztségükről, a kolozsvári tanács Eppel Jánost akarja lelkésznek meghívni²³, mégis csak Heltai Gáspár halála után lesz a kolozsvári szászok egyik lelkésze. Eppel neve a kolozsvári 1579. évi számadásokban is szerepel.²⁴ Heltai Zsófia házass-

sággkötése után elhagyta apja óvári otthonát, és az Eppel család tágas lakásába, ugyancsak az Óvárbán levő ún. szarvas házba költözött.²⁵ Nincs adatunk arról, hogy az Eppel János (+1582 július) — Heltai Zsófia házasságából gyermekek születtek volna.²⁶

Heltai Gáspár másik leánya, *Heltai Borbála* (Barbara Helth) háromszor kötött házasságot. Első férje egy külföldi kereskedő, *Georg Ottman*²⁷, a második férje *Hertel Péter*, aki valószínűleg Dávid Ferenc (azaz Hertel Dávid fia) testvére volt. Hertel Péter még 1587 előtt meghal²⁸, és özvegye 1587 után harmadszor férjhez megy *Enyedi György*-höz, az erdélyi unitárius egyház harmadik püspökéhez²⁹.

Ifj. Heltai Gáspár, id. Heltai Gáspár egyetlen fia 1560 körül született Kolozsváron. A kolozsvári unitárius kollégiumban, Femmich János keze alatt tanul.³⁰ Anyja, özv. Heltai Gáspárné 1582-ben bekövetkezett halála után ifj. Heltai Gáspár örökli az óvári házat és az itt működő kolozsvári nyomdát (*Vetus Castrum Domus*³¹ *Heltana Typographica*). Ifj. Heltai Gáspár gazdag és művelt értelmiségi volt, jól bírta a magyar, német és latin nyelvet. A kolozsvári tanácstagok és centumvirek 1603. évi összeírásában „Gaspar Helthi typographus“ a szász nemzetiségű polgárok között szerepel. 1600—1602 között adószedő, 1606-ban pedig királybíró³² volt. Az általa fogalmazott kolozsvári jegyzőkönyvek érdekes történelmi adatokkal és egyéb események leírásával vannak átszőve.³³ Az 1611 óta viselt városi jegyzői állásáról, betegsége és szemének gyengülése miatt, 1617 június 19-én kénytelen lemondani. Még ugyanazon év október 10-én legyengülve és megvakulva mond búcsút a földi életnek.³⁴

Ifj. Heltai Gáspár gyermekei közül csak *Heltai Anna* érte meg a felnőtt kort.³⁵ Mivel ifj. Heltai Gáspárnak nem volt férfi utóda, *vele kihalt a Heltai név és a Heltai-nemzetség férfiágon*. Azonban a Heltai-nemzetség leányágon és vele a Heltai-nyomda tulajdonjoga *Hosszu Tamás*né szül. *Heltai Anna* (Anna Helth) vonalon folytatódott.

Hosszu Tamás alias *Thomas Lang* (+1621) kolozsvári szász polgár volt. A kolozsvári levéltár adatokat őriz Hosz Lőrinc (1592) és Hosz János (1600) polgárokról.³⁶ Thummes Lang (1620: Thomas Lang) szász nemzetiségű sáfárpolgár és a városi kiadási napló jegyzője³⁷ volt. Hosszu Tamás nem volt kitanult nyomdász, ezért a régi Heltai-nyomda vezetését Makai Nyíró Jánosnak adta át.

Hosszu Tamás alias *Thomas Lang* és *Heltai Anna* házasságából négy gyermek született. Ifjú *Hosszu Tamás* 1644-ben családjával együtt a református vallásra tért át; *Hosszu Kata* a neves kolozsvári krónikaíró és főbíró, Lintzeg János felesége lett. *Hosszu Borbála* Kerekes (Wagner?) Péter³⁸ kerekesmester felesége lett, és végül *Hosszu Margit*, férjezett Rau.

A régi Heltai-nyomda ez esetben is leányágon öröklődött. Ifj. Heltai Gáspár negyedik unokája, *Hosszu* alias *Lang Margit*, *Rau* (Szörös, Ráv) *Mátyás*³⁹ kolozsvári szász polgárhoz vagy tanácsúrhoz ment férjhez. E házasságból két fiú született: *Szörös András* és *Szörös Mátyás*.

Szörös (Rau) András kolozsvári szász patrícius volt, aki már 1644-ben kálvinista lett. A régi Heltai-nyomdat ennek fia, *Rau (Szörös) János* öröklő, aki Abrugyi György unitárius nyomdászt alkalmazza. Az 1659—60-as években a Heltai-nyomda impressiumában szerepel Ráv (Szörös) János neve.⁴⁰ Frank Ádám, a kolozsvári szász unitáriusok hasonló nevű lelkipásztorának fia, 1667-ben keltezett leveléből kitűnik, hogy a teljesen elkopott Heltai-féle betűkészlet még mindig a Szörös (Ráv) család tulajdonában volt.⁴¹ Szörös (Rau) András másik fia, *Szörös Péter* az abrudbányai unitárius eklézsia egyik legbuzgóbb híve volt. Az abrudbányai unitárius egyháznak 1648-ban „Szörös Péter uram ada 40 nehezék, tizenkét gradum anyi érő pénzt.”⁴²

Id. Szörös (Rau) Mátyás hasonló nevű fia, *ifj. Szörös (Rau, Ráv) Mátyás* (+1661) unitárius lelkész már 1618-ban megnősült. Mivel az unitárius egyház püspöki székére vágyott, 1637-ben a kolozsvári eklézsiaiban komoly vitát idézett elő⁴³, melynek szomorú következménye volt az egyháztörténelemből jól ismert dési komplanáció. Tévelygéseire holtáig megmaradt unitáriusnak.

A Heltai (Heltner-Helt) család története a fennebb felsorolt adatok szerint öt nemzedéken át volt követhető. Az első nemzedék képviselője, Hans Heltner tanácsúr szebeni volt. Hans Heltner alias Heltner János gyermekei közül csak Magdalénáról és híres fiáról, Heltai Gáspárról van biztos tudomásunk. Figyelemre méltó a család felekezeti metamorfózisa is. Hans Heltner, bár bizonyára mint katolikus halt meg, életének utolsó éveiben kezdődik, éppen Szebenben, a reformáció első térhódítása. Fia, Heltai Gáspár 1544-től kezdődőleg Kolozsvár első lutheránus lelkipásztora volt, majd kb. 1560-tól Dávid Ferencsel együtt kálvinista lett, és ezt a hitet vallotta 1569-ig. Ettől az évtől kezdve *id. Heltai Gáspár, valamint gyermekei és unokái a kolozsvári unitárius polgárság törzsgárdájához tartoztak.* *Ifj. Heltai Gáspár* unokája, Hosszu Margit (Margaret Lang) és férje, *id. Rau (Szörös) Mátyás* még egyértelműen unitárius volt, de fia, Mátyás felekezeten belüli villongást idéz elő, ennek testvére, András áttért a református hitre.

A Heltai család története, azon túl, hogy Heltai Gáspár a magyar nyelvű könyvkiadás és az irodalmi nyelv egyik úttörője, vallástörténeti szemszögből nézve megmutatja a kolozsvári reformáció korabeli lakosága felekezeti többrétűségét és színességét.

SEBESI PÁL

JEGYZETEK

¹ Waldapfel József, Heltai Gáspár és forrásai. ItK (Irodalomtörténeti Közlemények), 1934, 233.

² Szinnye József (Magyar írók élete és munkái IV. Bpest, 1896, 685) is Heltai nagydisznói származásának híve volt („Heltai Gáspár, protestáns lelkész, legnagyobb valószínűség szerint nagydisznói [Heltau] származású s erdélyi szász

szülők gyermeke volt“), bár már Joseph Trausch (Schriftsteller-Lexikon der siebenbürger Deutschen II. Brassó, 1870, 102) kétségbe vonta ezt a lehetőséget („Klausenburg kann sein Geburtsort nicht sein, weil er es selbst seine zweite Vaterstadt nennt und dass es Heltau, in Hermannstädter Stuhl gewesen, ist mir sehr zweifelhaft“).

³ Horváth János, A reformáció jegyében. Budapest, 1957.

⁴ Catechismvs... Heltai Gaspártól, a colosuári plebanostól az együgyü keresztényeknek építésére. Colosvarba 1553. Vö. RMNY, 100. sz.

⁵ Kiadta Kemény József, Deutsche Fundgruben. Klausenburg, 1839, I., 95—105. A kolozsvári magyar polgárok 1568. évi válaszát Benczédi Gergely közölte (A kolozsvári magyarok panasza a kolozsvári szászok ellen 1568-ban). Vö. Keresztény Magvető, XX, 1885, 25—30.

⁶ Czóbel Ernő szerint (Heltai Gáspár születésének ideje. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1909, 714—715.), Heltai születési éve 1505 körül lehetett.

⁷ „Sponsalium pretensorum videlicet inter dictum Johannem Hecht et certam Magdalenam quondam filiam circumspecti Johannis Heltner ciuis Cibiniensis...“, Vö. Fabritius Károly, Pemfflinger Márk szász gróf élete. Budapest, 1875, 113.

⁸ I. Höchsmann, Siebenbürgische Geschichte im Zeitalter der Reformation, III. Archiv des Vereines, 36, 109, 199—200. és Bernhard Capesius, Der hermannstädter Humanist Georg Reicherstorffer. Forschungen zur Volks- und Landeskunde X/1, București, 1967, 35.

⁹ Hans Heltner, Hannis Heltner. Vö. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt, I. Hermannstadt, 1880, 106.

¹⁰ 1496: „Item a Hermano ex parte abgannkh ex duodecimali Cristani Cerdonis de anno 1493 a Johanne Heltnaer.“ Vö. Rechnungen... 222.

¹¹ 1494: „Horbath Paul, Herr Jorg Hecht magister Civium... Hanns Heltner“. Vö. Rechnungen... 155.

¹² 1503: „her Mechel vnd her Hans Heltner (hat gefwrt) ken Fugarysch“. Rechnungen... 372.; „Item her Petter Wolffin vnd her Hans Heltner dy seyn gezogen ken Bolkwsch“. Vö. Rechnungen 372, 376.

¹³ „In duodecimali Johannes Heltner“. Vö. Rechnungen... 547.

¹⁴ Szilády Á., i.m. 323—333.

¹⁵ RMNY, 90, 92, 95, 96. 1551-ben Heltai arra kéri a kolozsvári bírót, hogy István prédikátort, kit Kendi Ferenc maga birtokára akarja küldeni, marasztaltassa meg, mert nála nélkül nem boldogul. Vö. Szilády Á., i.m., 333.

¹⁶ RMNY, 172.

¹⁷ Károlyi Péter stilsztikai és verstani kézikönyvébe (Kolozsvár, 1567. RMNY, 236.) több diaktársával együtt Stephanus Julensis is verset írt.

¹⁸ „Item 19 Augusti misso Petro Lugossy ad nuptias domini parohi Coloswariensis expense flor 1“. Vö. Czóbel Ernő, Heltai Gáspár dialógusa a részegségről és tobzódásról. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1911, 115.

¹⁹ Aki csak tehette, elbujdosott Kolozsvárról a pestis elől: „[1574] Julusnak 22 Napian Jöttek vala zeben melle az halal előt Koloswarrol Pullacher Istwan felesegestől, zöch Marton esmeg felesegestől és hercheg Antal leanyaual, de az zebeni vrain benem bochatak az varasban“. Vö. Magyar Könyvszemle, 1896, 373.

²⁰ 1574. nov. 18: „homines Ferenczy primarius et alter Anthonius Herceg Regius Judices civitatis... domina Sophia relicta Reverendi quondam domini Casparis helay“. (Vö. Pirnát Antal — Végh Ferenc, Új adatok Heltai Gáspárról. ItK, 1956, nr. 1, 73.

²¹ 1556- és 1561-ben Petrus Eppel (Eppel peter) Kolozsvár egyik tanácsura (iurati cives civitatis Colosvariensis — Colosuári eskeut Polgár). Vö. Jakab Elek, Oklevéltár Kolozsvár története II. és III. kötetéhez. Budapest, 1888, p. 33, 60.

²² 11 Septembris 1559: „Johannes Opel (sic!) Transyluanus“. Vö. Karl Fabritius, Die siebenbürgischen Studierende auf der Universität zu Wittenberg im Reformationszeitalter. Archiv des Vereines. Neue Folge, II., 141.

²³ Jakab Elek, i.m. II., 175.

²⁴ 1579: „29 Mai. Eppel Janosnak, az magyar predikátornak, az Eskola mes-
ternek attam fl. 3...3 Decembriss. Az zaz vrain vegzesse zerint fiztettem Eppel
ianosnak az predikátornak zolgalataiba u. fl. 50“. Vö. Keresztény Magvető, XIV,
1872, nr. 2, 111—112.

²⁵ Az 1556—57-es években Bocskai György, mivel Ferdinánd pártjára tért,
Kolozsváron az Eppel házban volt elzárva. Itt, az ún. szarvas házban született
1577. január 1-én Bocskai István, a későbbi erdélyi fejedelem. Segesvári Bálint
krónikája szerint 1606. október 25-én az óvári Eppel Házat felékesítették a Boc-
skai család címerével. Vö. Erdélyi Történelmi Emlékek, IV., 165—167.

²⁶ Az Eppel családnak a XVII. század elején is éltek Kolozsváron tagjai.
Így az 1618—1620-as években Eppel Mihály ötvösmester és tanácsúr óvári háztulaj-
donos volt (1619: „Michael Eppel jurati ciues et senatores ciuitatis Claudiopolis“).
Vö. Jakab E., Oklevéltár II—III., 239.

²⁷ Trausch I., Schriftsteller-Lexikon, II. Brassó, 1870, 104. és Jakab E., i.m.,
II., 794.

²⁸ 1587: „der Ersamen frawen Barbara heltin verlassener witib vorzeiten des
Erbaren Peter hertels“. Vö. Jakab E., i.m. II., 142.

²⁹ Egy 1614. nov. 7-én tárgyalt bírósági egyezkedésnél Helthay Borbála asz-
szony, Enyedi György unitárius püspök özvegye, mint második tanú van megem-
lítve. Vö. Jakab E., i.m., II, 530.

³⁰ Az akkor még unitárius Szilvási János 1586-ban megírta Ujegyházi Fem-
mich János nekrológiát (Epiciedion de morte viri et doctrina et pietate egregie
excvlti. Vö. RMNy, 587.), melyben ifj. Heltai Gáspár a nyomtatvány impresumá-
ban magát Femmich tanítványának mondja (Clavdiopoli 1586 a discipulo Caspare
Helt).

³¹ 1603-ban szólóje volt Szászfenesen („vinea... promontorio Szászfenes Cas-
paris Heltai...“). Vö. Veress Endre, Básta György, II., 206.

³² „Eötveös András fő Gasparum Helti regium urbi iudicat“. Vö. Jakab E., i.m.
II., 346.

³³ Herepei János, Kísérlet a kolozsvári Heltai-nyomda tulajdonosainak meg-
állapítására. Vö. Adattár szellemi mozgalmaink XVII. századi történetéhez, III.,
Budapest—Szeged, 1970, 455—458.

³⁴ „Orbatus lumine, senio confectus obiit“ 1617. oct. 10. Vö. Tóth Kálmán,
Könyynyomatató Makai Nyíró János deák (Fejezet a Heltai nyomda történetéből).
Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének 80-ik évfordulójára. Bukarest, 1957, 588.

³⁵ Egyik gyermeke 1593. IX 30-án, egyik kislánya 1602. dec. 22-én s egy másik
lánya 1614. április 4-én hal meg. (Az utóbbi Heltai Anna lenne?)

³⁶ Jakab E., i.m., II., 302, 374.

³⁷ Jakab E., i.m., II., 248. és Herepei János, Adattár, I., 67.

³⁸ Herepei János, Adattár, III., 459.

³⁹ „1637 11 oct holt meg az öreg Szörös Mátyás uram, a ki 40 esztendeig volt
az tanácsban, végtére megveték az ő keménységét hogy sem királybiróvá, sém
pedig divisornak nem választák.“ Vö. Segesvári Bálint krónikája, 213.

⁴⁰ Halotti beszédek... Colosvarban, Nyomtatott Helthus Gáspár Muehelye-
ben 1660 esztend... Apud Johannem Ravium impressit Georgius Abrugi 1660; a
három nyelvű Cato impressuma: Clavdiopoli, Typis Helthanis Apud Joannem Ra-
vium, impressit Georgius Abrugi 1659. Vö. RMNy, II. nr. 928. és 953.

⁴¹ Herepei János, A Heltai-nyomda sorsa. Vö. Adattár, III., 462—464.

⁴² Bodoczi Sándor, Püspöki vizsgálat Abrudbányán 1648. júl. 27-én. Keresz-
tény Magvető, 1908, nr. 1, 38.

⁴³ „Az ifju Szörös Mátyás, szász nation való prédikátor, kolozsvári fiu, egy
nehány esztendeig prédikátor levén, sok ujságokat követvén: hogy a város meg
nem engedte neki, nem akart szolgálni, az város csak békét hagyta neki és más
papot hozának... 1638 Szörös Mátyás pap, az ecse Szörös András... uj sectát
indítának az mely miatt Kolozsváratt és az Székelyföldön illetlen dolog követ-
kezik, az mint az embereket az Krisztus feleöl examinálták.“ Vö. Segesvári Bálint
krónikája, 205—206. és Keresztény Magvető, IX, 1874, 158, 161.

A HELTAI NEMZETSÉG CSALÁDFÁJA

Generáció

X = születés
O = házasságkötés
+ = halálozás

I.
Johánn vagy Hans Heltner × kb. 1460; +1521
szébeni patrícius, tanácstag

Bartholomeus Heltner?

Magdaléna Heltner
jegyese: Nicasius
Reicherstorffer
férje: Johann Hecht O 1521
tanácstag, városi
jegyző¹

Gyulai?

Gyulai István, krakói deák, 1531
Kolozsvári magyar lelkész kb. 1557—1560
Dézsi prédikátor 1561—?

ifj. Gyulai István?

Heltai Zsófia

férj: *Eppel János* kolozsvári
szász prédikátor
× kb. 1540, +1582

Heltai Borbála

férj: 1) *Georg Ottmann*
2) *Hertel Péter* +1584
előtt
3) *Enyedí György*
unitárius püspök
×1555, +1597

III.

ifj. *Heltai Gáspár*

Könyvnyomató,
királybíró (1606),
szász nemzetiségű
tanácsúr
Városi jegyző (1611—1617)
× kb. 1560; +1617. X. 10.

IV.

Gyerek +1593. IX. 30 *Leány* +1602. XII. 22.

Heltai Anna, X? +1614
Férj: *Hosszú Tamás* alias
Thomas Lang (1621),
Kolozsvári sáfár
polgár, városi
számvevő

Gaspar Heltner (Helth)-Heltai Gáspár
Kolozsvári főpap (1544-től), majd szász
lelkész, nyomdász és író. × kb. 1510 + 1574

O 1544. VIII.
Gyulai Zsófia X?; +1582

ifj. Hosszu (Lang) Tamás

Hosszu Kata
férj: Lintzeg János
kolozsvári
krónikás és
főbíró

Hosszu Borbála
férj: Kerekés
(Wagner) Péter

Hosszu Margit
férj: Szőrös (Rau, Rav) Máttyás, id.
kolozsvári szász tanácsúr
+1637. X. 11.

ifj. Szőrös (Rau, Rav) Máttyás +1661
kolozsvári szász-unitárius
lelkész, 1638 óta

Szőrös (Rau, Rav) András
kolozsvári szász patricius 1644-ben
kálvinista hitre tér

VI.

Szőrös (Rau) János +1686
juratus assesor, 1647-ben
nemességét kap. A Heltai-
nyomda tulajdonosa

VII.
Szőrös (Rau) Péter
abrudbányai unitárius
polgár, bányatulajdonos

¹ Franz Zimmermann, Chronologische Tafel der Hermannsstadt Plebane, Oberbeamten und Notare in den Jahren 1500 bis 1884. In Archiv des Vereins XVI. 1884, 532. 1.

KASSAI ISTVÁN 1629-i ÉNEKGYŰJTEMÉNYE

A győri Bencés Székház könyvtárának régi anyagát rendezve egy olyan könyvecske került elő, amely megérdemli, hogy figyelmet fordítsunk rá. Egy 8×11 cm-es nyomtatványról van szó, amelynek hiányzó első lapját kéziratos címlappal pótolták:

NOVI TESTAMENTI AEDITIO POSTREMA

Per. Des. Erasmum Roterodamu(m)

una cum canonibus Diui Eusebij.

Basiliae

In Officina Frobeniana. A.D.M.D. XXX.

A fekete kötéstábla valószínűleg a XVII. század elejéről származik. Bőrrel bevont fa; a kötést egykor rézkapcsok fogták össze. Alig olvasható a kötéstábla felső részén a bőrbe nyomott NOVUM szó, a hátsó táblán felül a TESTAMENTUM szó betűzhető ki. Az alsó szegélyen a következő betűk látszanak: ST KA.

A nyomtatványhoz a kötet elején 23, a végén pedig 31 számozatlan, részben üres, részben kézzel írt levél van fűzve. A kötet metszésének egységes mintája bizonyítja, hogy a toldalékok már szervesen beleilleszkednek ebbe a kötésbe. Egy bejegyzés pedig támpontul szolgál a kötés idejének meghatározásához: 1629 körülnek kell tartanunk.

A nyomtatvány elé kötött levelek nagyrészt üresek. Az első oldalon Epiktétosz néhány sorát olvashatjuk:

Epictetus Cap. 11. Nunquam de ulla re diceris, perdidisti hanc, sed reddidi: filiolus obiit — redditus est, praedium est ereptum — an non id quod est reditu(m). At malus est qui eripuit: quid id tua refert, perque(m) repetierit is, qui dederat; sed quan diuconcesserit tanquam alienu(m) id curato, ut cauponam viator.

A második levél a oldalán: Textus ex Propheta Amos. Cap. VIII. 11. Imé el jönnek az napok, ugymond az Ur: es éhségetboczátok az földre, nem az kinyer ehségit: sem az viz szomnyuságát, hanem az Ur igije hallása(nak) Es megh indul(nak) az tengertől fogva az tengerigh, es Eszaktól fogva Nap keletigh: kerengenek keresuen az Ur igeit es ne(m) talállyak. Azon az napon el fogyatkoz(na)k az Szép Szüzek, es az iffiak, az szomnyusagh miat. Hic Finis.

Ez a bibliai idézet más kéz írása, míg a címlap és az első Epiktétosz-részlet, majd a 22. levél b oldalán található Epiktétosz-idézetek ugyanattól a kéztől valók.

22. levél b: Epictetus. Cap. 38. Quemadmodu(m) in ambulando caues, ne clavum calces, pedem ne distorqueas; sic in degenda uita caues, ne gubernatrice(m) actionu(m), mente(m)tuam, laedas quod si in re anaquaue observabimus — omnia cautius aggredimur. Cap. 33. Si quis tibi nuntiavit quidam tibi maledicere: ne refuta, quae dicta sunt, sed respode: eum nescisse caetera tua vitia, na(m) alioquin non illa sola fuisse dicturum.

A 23. levél a oldala a már ismertetett címlap. Maga a nyomtatvány az a2 levéllel kezdődik: „Des. Erasmus Roterodamus pio lectori S. D.“

Ugyanezen oldal alján néhány sornyi kéziratos jegyzetet leragasztottak, rajta pedig a pécsi jezsuita kollégium könyvtárosának bejegyzése olvasható: *Cat. Colleg. S. J. Quinque Eccl. inscriptus A 1732.*

A b5-tel jelzett oldalon ismét leragasztott szöveget találunk. Az új poszszort talán már zavaró vagy nem érdeklő jegyzetet lefedő papírcsík számunkra rendkívül lényeges adatokat őriz:

Ex libris Stephani Cassaij, permutatus a Michaele Makaio. A.D. 1629. Ap. 2.

A könyvecskében van még néhány leragasztott széljegyzet, de van több el nem fedett bejegyzés is. Az s7 levél második oldalán régi jegyzeteket letakaró papírcsíkra újra Epiktétosz-idézet kerül:

Epictetus. Cap. 34. Si qua(m), quae vires tuas superat, indueris tum iam indecore geres: tu eam qua(m) sustinere possis, negliges.

A nyomtatott szöveg mögé fűzött levelek többnyire énekszövegeket tartalmaznak. Az énekek sorrendje a következő:

1. 3a Latod Isten szíueinket (5 vsz.)
2. 3b Immaron az nap fel iöuen (5 vsz.)
3. 3b—4b Felseges I(ste)n me(n)nek feld(ne)k ura (10 vsz.)
4. 5a—5b Emlekezzel megh az te szolgadnak mondot (8 vsz.)
5. 5b—6a Iteletet es igassagot czeleköttem (10 vsz.)
6. 6a—6b Vilagosságoknak Szent Attia (5 vsz.)
7. 6b—7a Magasztalliuik köresztienek (6 vsz.)
8. 7a—8a Könieregiwnk mindnáia(n) az Uristen(n)ek (7 vsz.)
9. 8a—9b Oh Izrael szerető nepem (17 vsz.)
10. 9b—12a Mennek feldnek diczöseges kirallja (29 vsz.)
11. 12b—13a Örök Isten figielmezzel az en segítsegemre (8 vsz.)
12. 13a—15a Lattia vilagh dolgat I(ste)n es forgattia (23 vsz.)
13. 15a—16a Siralmos iaij szoual I(ste)nömhez kialtok (12 vsz.)
14. 16a—16b Kegielmes Isten kinek kezebe(n) eletemet attam (8 vsz.)
15. 17a—17b Fölseges I(ste)n hozzád kialtu(n)k nagi keserwsegel (12 vsz.)
16. 17b—18a Jer emléközzünk körösztie(n) nepek (9 vsz.)
17. 18a—18b Diczertessek Ura(m) örek sz(ent) neued (11 vsz.)
18. 19a Jo az eggiessegeben es szep bekessegebe(n) (7 vsz.)
19. 19b—20a Adgi mar czendesseget (8 vsz.)
20. 20a Tsak te ben(n)ed Ura(m) I(ste)n uagio(n) bisodalmu(n)k (5 vsz.)
21. 20b—21a Halgasd megh mostan fel(seges) Isten (9 vsz.)
22. 21a—22a Diczertessel Atia I(ste)n menni egbe(n) (13 vsz.)
23. 22a—23a Serkeni fel en lelköm (10 vsz.)
24. 23a—23b Forrasra ki uiszem feiem (12 vsz.)
25. 23b—24b Az Izraelnek nepe rege(n)ten (10 vsz.)
26. 24b Tsak te hozzád Sz(ent) Atia(n)k mi kialtu(n)k (1 vsz.)

A másoló itt abbahagyta az írást. Bár díszes kezdőbetűje van az utolsó versnek is, csak az első versszakot olvashatjuk. A lap nincs kitöltve.

A következő oldalon más tintával írt szöveget olvasunk, ugyanattól a kéztől, amely a kötet elején található bibliai idézetet írta:

Apoc 20 3. És látek szekeket, es le ülének azokra és iteletet adatek azok(na)k: es azok lelkeit, a'kiknek fejeket vötték az Jesus bizonság tételiert, es az Isten ugeiert, es az kik nem imatták az fene vadot sem annak képét, se nem vötték annak bélyegit, az ő homlokokra vagy kezekre, és élének és országlának az Xtussal ezer esztendeigh. At töb holtak nem éltek, mig ne(m) be telnek az ezer esztendők. Ez az első felamadás.

Öt teljesen üres levél következik, majd az utolsó levél a oldalán ezeket a sorokat találjuk, annak a kéznek az írásával, amelytől az Epikéteosz-idézetek származnak:

Röuid it az gyönyörwsegh
De örök az keserwsegh.
Hamar el fogy az faratsagh
De megh marad az boldogsagh.
Igön sokan hiuattatnak
De keuesen ualasztatnak
minnyaia(n) iutalmaztatnak.

Ugyanezen az oldalon van még a következő is:

Az gyönyörwsegh tart csak
kis korigh
Az gyötrő kin marad
mindenkorigh
Sz(ent) Atya ez iulagh diczösege
igy mulik

A b oldalon ugyanennek a kéznek jegyzetei vannak: Laudate D(omi-nu)m om(ne)s gentes — Pal ap(osto)l a'Galatia belieket balgatagok(na)k eszteleneknek mo(n)gia Cap. 3.1. azt mo(n)gia hogi w ollian mint az Galatia beliek.

Majd néhány rövid latin bibliai idézettel véget érnek a bejegyzések. Egy-egy Vulgata- és Erasmus-féle szöveget hasonlít össze: qui creavit illu(m) Vulgata qui condidit ipsu(m) Eras(mus). principium qui et loguor uobis Vulgata Id quod a principio dico uobis Imprimis qui et loquor uobis Erasmus.

A következő adatok nyújtanak segítséget, hogy a kötet eredetét feltárjuk: 1530 — a nyomtatvány megjelenése; 1629 — Stephanus Cassai ex librise; a kötéstáblán látható ST KA betűk, amelyeknek feloldása nagyon valószínű, hogy Stephanus Kassai. 1732 — ekkor írják be a könyvet a pécsi jezsuita kollégium könyvtárának katalógusába. Jelenleg a győri Bencés Székház könyvtárának tulajdona.

A győri bencés könyvtár anyagának legértékesebb része az 1627-ben alapított győri jezsuita kollégium könyveinek egy töredéke. A jezsuita rendet II. József 1773-ban feloszlatta: a győri kollégium is megszűnt. A jezsuita intézet jogutóda a győri Királyi Akadémia lett, amely 1785-ben Pécsre költözött. A tanári kar kérte, hogy az előadásokhoz szükséges könyveket magukkal vihessék. Ekkor indult meg a gazdag

győri jezsuita könyvtár anyagának szétszóródása. „Győr megye rendjei 1790. március 1—2—3-án tartott ülésükön a többi között tiltakoztak az ellen, hogy a jezsuiták könyvtára Pestre kerüljön. Tiltakozásukat azzal okolták meg, hogy sürgetni fogják az akadémiának Győrré való visszahozását s azon esetben a győri akadémia tanárainak is szükségük lesz a könyvtárra.”¹

A rendek kívánsága teljesült, és „az akadémiának Győrré költözésekor vele jöttek az összes akadémiai jegyzőkönyvek, az összes akadémiai ügyiratok”.² A tanárok magukkal hozták a Győrből Pécsre szállított könyveket. Nagyon valószínű, hogy ezzel az anyaggal együtt került Győrbe, a volt jezsuita könyvtárba, a pécsi jezsuiták könyvtárából is mintegy száz kötet. Ekkor juthatott a könyvtár tulajdonába ez az Erasmus-féle *Novum Testamentum* is.

A következő kérdés: hogyan juthatott a pécsi jezsuitákhoz ez a kéziratos anyagot is tartalmazó könyvecske? A kézirat jezsuita eredetét azonnal kizárhatjuk. Epiktétoszt idézhetne ugyan egy filozófiával foglalkozó jezsuita szerzetes — bár az epiktétoszi szöveg is másfelé vezet minket, nem a jezsuitákhoz. Az Ámosz prófétától idézett részlet pedig határozottan más környezetre vall: „éhséget bocsátok a földre, nem a kenyér éhségit, sem az víz szomnyuságát, hanem az Úr igéje hallásának“. Az Isten igéjének ilyen hangsúlyozása protestáns tulajdonosra vall, az idézet Károli bibliafordításából való. Jezuista másoló Káldi szövegét használta volna. Maga az énekgyűjtemény pedig kifejezetten protestáns jellegű. Az énekek többsége XVI. századi, szelvében elterjedt protestáns énekanyag, jó néhány pedig szinte teljesen egyezik unitárius énekeskönyvek darabjaival. Csak unitárius forrásokból ismerjük a gyűjtemény 6., 13., 18. és 20. énekét. — Epiktétosz unitárius körökben népszerű volt, az Epiktétosz-idézetek is ebbe a körbe vezetnek minket. Az *Enchiridion* latin fordítását az unitárius Christian Francken rendezte sajtó alá Kolozsvárott 1585-ben.³ Magyarra való átültetését is unitárius végezte, a zoltárfordító Thordai János, 1626—36 között.⁴

Hogy a gyűjtemény unitárius környezetben készült, további bizonyítékokra nem is szorulnak: elegendő az a tény is, hogy vannak benne csak unitárius énekeskönyvekben előforduló énekek. Tovább árnyalhatjuk azonban a képet, ha figyelmet fordítunk az utolsó levél versére: „Igön sokan hiuattatnak, de keuesen ualasztatnak, minnyaiian iutalmaztatnak.“ Ilyen kijelentés, amely ráadásul kissé origenista ízű is (apokathasztaszisz panton!)⁵ unitárius környezetre utal.

Az is az unitárius környezet mellett szól, hogy ez a gyűjtemény éppen egy Erasmus-féle *Novum Testamentum*hoz van fűzve. Nálunk „az evangéliumi egyházak az alapvetés korában idegenkedtek Erasmus-tól, mert nem a reformáció egyik előkészítőjét, hanem az antitrinitárius eretnekség atyját és útegyengetőjét látták benne.”⁶ Erasmus szövegkritikai megfontolások alapján kihagyta az ún. „Comma Joanneum“-ot (1. Ján 5, 7), mely a szentháromság három személyét összefoglalva említi. Az antitrinitáriusoknak Erasmus nem mond újat, tekintélye, szövegkritikai eredményei komoly támaszt jelentenek számukra.⁷ Kérdésünk továbbra is nyitott: hogyan került ez az unitárius környezetben készült,

valószínűleg unitárius másoló által írt énekgyűjtemény éppen a pécsi jezsuita kollégium könyvtárába?

A XVI—XVII. században Baranyában virágzó unitárius közösségek léteztek. „A török viszonylagos jóindulatát kihasználva — írja Révész egyháztörténetében — mind erősebben megvetették lábukat különösen Baranyában, ahol Pécsett, egy kis római katolikus töredéket nem számítva, a magyarság zöme, a város vezetőivel együtt állhatatosan vallotta az unitárius hitet két kiváló és ügyesen vitatkozó lelképásztorokkal, Jászberényi Györggyel és Válaszuti Györggyel az élükön.”⁸ Tolnában már 1570 előtt megjelentek, de pár év alatt a hódoltság többi dunántúli vármegyéire is kiterjesztették tevékenységüket.⁹

A trinitáriusok és antitrinitáriusok harcának kiemelkedő eseménye volt a pécsi hitvita. „A pécsi hitvita után számbavehető harc nem is volt többé a Dunán-túl trinitáriusok és antitrinitáriusok között... Az unitárius gyülekezetek itt is fennmaradtak az egész XVII. század folyamán, s csak az erőszakos rekatolizáció söpörte el őket a Lipót-korszak legvégén.”¹⁰

Kötetünk ex librise 1629-ből való. Érdekes adatot említ Sennyei István győri püspök: „Pécsett 1629-ben csak 30—40 háznép katolikus, az ariánusok és törökök mintegy 1000-re menő háznépével szemben.”¹¹

A katolikus vallás ez idő tájt szinte teljesen háttérbe szorult.¹² Az unitáriusok vallási és szellemi élete pedig meglehetősen eleven lehetett. Erre a következtetésre jut Kanyaró Ferenc a baranyai templomokban az Istenről és a Jézusról szóló vallástétele után elmondani szokott könyörgésből, valamint a pécsi disputa szelleméből. Uzoni Fosztó még pécsi unitárius gimnáziumról is tud.¹³ Katolikus részről az unitárius szellemet a jezsuiták igyekeztek megfékezni. „A XVII. században Baranyában működő jezsuiták is csak iskoláik fenntartásával tudták a prédikátorok hatását ellensúlyozni.”¹⁴

A pécsi jezsuiták roppant energiával térítették katolikus hitre a pécsi-baranyai unitáriusokat. Tömeges megtérésekről vannak feljegyzések. Az utolsó áttérésekről 1725-ből és 1726-ból való adatok szólnak; ezzel az unitárius vallás Pécsett és vidékén gyakorlatilag megszűnt létezni.¹⁵

Énekgyűjteményünk származhatna tehát baranyai környezetből. Ebben az esetben rendkívül érdekes emléke volna ez a baranyai—pécsi unitárius vallási életnek, mert az energikus ellenreformáció szinte minden emléket megsemmisített. W. Jankovich Miklós Válaszúti György pécsi prédikátor kéziratáról „mint a pécsi elenyészett Unitária Ecléssiának ne talán egyetlen egy fennmaradott emléké”-ről beszél.¹⁶

Az 1629-es Ex libris Stephani Cassaij permutatus a Michaele Makαιο bejegyzés azonban arra indít, hogy kiszélesítsük a kört. Bár nincs kizárva a kötet Pécs környékéről való eredete, bizonyítani azonban nem tudjuk.

Ebben a korban a családneveknek még megvan a konkrét jelentésük. Makaius=Makai. Voltak-e unitáriusok Makó környékén?

Basilius Istvánék „1570 tavaszán indulhattak a Körös—Maros közé. Az itteni református esperességek 1567-ben Makó, 1569 óta Békés volt a fő helye... Békéről Vásárhelyre, innen Makóra mennek. Makóról

a nép... szintűgy elüzi lelkészét, mint Belényesről. Thordai Máté marad ottan.¹⁷ „Legmélyebb gyökeret Makónak környékén vert az új hit...“¹⁸ — „A virágzó várost 1596-ban borzalmas csapás érte. A török—tatar rabló hadak teljesen elpusztították. Pórrá égett ott minden... Elégett a templom, a papi lak, a városháza: s ezekkel ott pusztult el a városi és egyházi levéltár...“ Makó 1603-ban kezdett újraépülni.¹⁹

Bár nem elképzelhetetlen, hogy a könyvecske átvészelte ezt a katasztrófát, mégsem tartjuk valószínűnek, hogy ebben az időben makói gazdája lett volna. 1596 tavaszán, Makó pusztulásakor az unitárius pap, Thordai Máté Erdélybe menekült. Bizonyos, hogy nem került vissza többé Makóra. A lakosság is szerteszét futott. Makón a virágzó unitárius élet megszűnt.²⁰ Vannak adatok arról, hogy alföldi városokból, kivált Makóról sok jó unitárius telepedett le Kolozsvárra, Vásárhelyt és más erdélyi városokban.²¹

Makai Mihály valószínű Erdélyben élt. Erdélyi írásokban gyakran találkozunk a Makai családnévvel. Egy 1631-ből való megjegyzés Kemény János erdélyi fejedelem önéletírásából: „egyebek is jeles jó emberek élnek vala még akkor Fogaras földén és városában: Jancsó Pál, Kalyi Pál, Komáromi András, Makai Sámuel... jeles, böcsületes vitéz emberek...“²² A Makaiak között unitárius lelkész is van, sőt a könyv értékét jól ismerő nyomdász is: Makai Nyiró János, Makai István unitárius kollégiumi lektor, a későbbi kolozsvári unitárius lelkész testvéröccse, Makai István fia. Bátyja születési éve hozzávetőlegesen 1590-re tehető: ő 1592—95 között születhetett. 1612 után Bártfán kívül Csehországban, Prágában, Lengyelországban, Sziléziában és Németországban járt.²³ Lehetséges, hogy a Makaiak és a Thordaiak között rokoni kapcsolat is volt.²⁴ (Az énekek között van Thordai-zsoltár is, 1629-ben!)

Erdély az unitáriusok számára igazi hazát jelentett. A fejedelemség biztosította számukra a szabad vallásgyakorlatot, rendelkeztek minden anyagi és szellemi feltétellel, amely az eleven vallási élethez szükséges volt. Makai Mihályt ebben a környezetben kell elképzelnünk.²⁵

Makai könyvét Kassai István veszi meg.²⁶ Feltevéseink szerint azonos lehet azzal a Kassai Istvánnal, akinek nevével a XVII. század 20-as és 30-as éveiben gyakran találkozunk az erdélyi fejedelmi udvarban. Tárgyal Ferdinánd Bethlenhez küldött követével.²⁷ Neve szerepel a híres 1638-i dési komplanációval kapcsolatban is.²⁸

A hűvös tényeken túl Kemény János fejedelem önéletírásának egyes lapjairól élénk rajzolódik Kassai István alakja. „Követek esmét Károlyi Mihály, Mikó Ferenc, Kassai István...“ 1626-ban. „Kassai István... az fejedelemnek leghitelesb, belsőbb tanácsa vala...“ 1637-ben. 1643-ban pedig „Kassai István... köszvényben feküdvén, nem jöhet vala az udvarhoz...“²⁹

Kassai István a következő évben meghalt.

Néhány mondat jelleméről: „Vala egy Kassai István vénember, kinek eszének nagy tulajdonítása vala, expertus ember is vala, kiváltképpen a jurisprudentiában... Ez az fejedelemnek legintimusabb, hitelesb embere, kinek tanácsán jár vala, de igen gonosz lelkű ember vala, és az ő elméje s a fejedelemnek arra hajlandó természeti miatt sok emberek nyomorítatnak, károsítatnak vala meg, törvének színe alatt...“

Levén egy kassai erszénycsináló embernek gyermeke, csak az deákság és prokátorság után promoveáltatott volt, mint szintén Bethlen Gábor idejében is egy Pécsi Simon cancellárius . . .⁴³⁰

Fősvény, mogorva ember, de a tudományokban jártas. Az Erasmus-féle *Novum Testamentum* elképzeltető az ő kezében.

Hogy halála után kinek a kezébe került a könyv, nem tudjuk. Talán a következő unitárius possesszor révén jutott a kötet Baranyába, ott pedig a heves rekatolizáló jezsuita misszió lecsillapodása után kerül a jezsuita kollégium könyvtárába, olyan időszakban, amikor a jezsuiták számára a könyv már elsősorban régi, értékes nyomtatványt jelentett, nem pedig szükségképpen tűzre vetendő, pusztítandó eretnek-írást.

A kézirat keletkezési idejének megállapításakor a könyv kötéséből kell kiindulnunk. Mint már említettük, a kötéstáblán olvasható ST KA. betűk Kassai Istvánra vallanak. Ugyanazon kéz írása az 1629-ből származó possesszor-bejegyzés (*Ex libris Stephani Cassaij permutatus a Michaele Makaio*), a címlap és az Epiktétosz-idézetek, valamint a toldalék legvégén a két epigramma és néhány jegyzet. Más kéz írása az énekgyűjtemény, és ismét más kéz munkája a két bibliai idézet.

Aki az énekeket írta, aprólékos munkát végzett: minden ének kezdőbetűjét vonalas díszítésekkel látta el, és díszítőkedvéről tanúskodik az is, hogy a fekete tinta mellett pirosat is használt: néhol minden versszak első sorát pirossal írja, hol csak a kezdőbetűket: néha megváltoztatja a pirosat és a feketét.

Ez a szemmel láthatóan aprólékos műgonddal készült énekgyűjtemény csonka: az utolsó énekből csak egy versszak van meg, jóllehet itt is megtalálható a díszes kezdőbetű. Az énekeket a lap szegélyén meghúzott egyszerű vonalas keret veszi körül. A befejezetlenséget az is mutatja, hogy a keret a csonka éneket követő oldalon is elkészült: nyilvánvalóan megvolt a másolóban a szándék, hogy folytatja a munkát. Az elkészült első versszak után a levélben éppen annyi hely maradt üresen, amennyi még egy versszak leírásához kellett volna.

Véleményünk szerint az énekgyűjtemény nem későbbi 1629-nél, és elképzeltető, hogy az előző tulajdonos, Makai Mihály állíthatta össze. Befejezetlensége arra vall, hogy nem sokkal 1629 előtt írhatta le a másoló az énekeket; befejezetlenül már az új tulajdonos kezébe került. Ezt a feltevésünket alátámasztja az a tény is, hogy a gyűjtemény 18. éneke a 19a levélen Thordai János 133. zsoltára: „Jó az eggiess egben . . .“ Thordai zsoltárkönyve pedig 1627-ben készült el. Ha a zsoltároskönyvnek ez a darabja nem készült el 1627 előtt, akkor ez az énekgyűjtemény sem készülhetett korábban, csak 1627 után.

KORZENSZKY MIKLÓS RICHARD

JEGYZETEK

¹ Németh Ambrus: A győri királyi tudomány-akadémia története. Győr, 1904, I, 94.

² Németh Ambrus: i.m. II, 3.

³ A magyar irodalom története 2. Bp., 1694, 11.

⁴ Keserü Bálint: Epiktétosz magyarul — a XVII. század elején. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Szeged, 1963, tom. III. 20—22. Vö. RMKT, XVII, 4, 574.

⁵ Vö. Pirnát, Antal: Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570er Jahren, Bp., 1961, 30., 46., 69.

⁶ Esze Tamás: Erasmus nyomai Magyarországon a XVIII. század elején. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei 67. Debrecen, 1970, 45.

⁷ Gerézdi Rabán: Erazmus és az erdélyi unitáriusok. Irodalomtörténet 1947. In Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Bp., 1968, 358—359. — Erdemes idéznünk Milótai Nyilas megjegyzését: „...Erasmus (ki először mutatta az eretnekeknek ezt az csavargast) ... Speculum trinitatis, Debrecen, 1622, 594.

⁸ Révész Imre: Magyar református egyháztörténet 1520—1608. 1938, 172.

⁹ Révész Imre: i.m. 171.

¹⁰ Révész Imre: i.m. 173.

¹¹ Kanyaró Ferenc: i.m. 203

¹² „Saeculo XVI. illico post Mohacsinam Cladem Lutherani, Calviniani, Ari-niani universam diocesim adeo inundarunt, ut religio Catholica pene oppressa videretur.“ Koller József: Prolegomena Historiae Episcopatus Quinque Ecclesiarum, Posonii, 1804, 154—155. Idézi: Wadasi Jankovich Miklós, Tudományos Gyűjtemény, 1829/VI, 78.

¹³ Kanyaró Ferenc: i.m. 193.

¹⁴ Kanyaró Ferenc: i.m. 159.

¹⁵ Pinzger Ferenc: Emlékezzünk régiekről. Pécs, 1934, 42, 1.

¹⁶ Tudományos gyűjtemény, 1829/VI, 44.

¹⁷ Kanyaró Ferenc: i.m. 83.

¹⁸ Kanyaró Ferenc: i.m. 91.

¹⁹ Borovszki Samu: Csanád vármegye története 1755-ig. I, Bp., 1896, 355.

²⁰ Borovszki Samu: i.m. 298.

²¹ Kanyaró Ferenc: i.m. 197.

²² Kemény János önéletírása. Pest, 1856, 205.

²³ Tóth Kálmán: Könyvnyomtató Makai Nyiró János deák. Kelemen emlékkönyv, 587—606.

²⁴ Keserü Bálint: i.m. 22.

²⁵ Makai Mihály neve szerepel azok között, akik a Nikolsburgi békekötéssel kapcsolatban telepedtek le Erdélyben. Makai László közlése.

²⁶ Gindely A. — Acsádi I.: Bethlen Gábor. Bp., 1890, 52.

²⁷ Gindely A. — Acsádi I.: i.m. 72.

²⁸ Keresztény Magvető, 1872/2, 160.

²⁹ Kemény János: i.m. 78., 291. és 298.

³⁰ Kemény János: i.m. 407.

A BRASSÓI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG ELSŐ ESZTENDEI

Nagy örömmel és lelkesedéssel fogadta a brassói unitárius egyház-község a 309/1909. számú püspöki iratot, mely az 1910. január 1-től hivatalosan is anyaegyházközséggé előlépett új eklézsia élére Veress György addigi nagyjait lelkészt kinevezte.

Az új lelkész néhai édesapja itt buzgólkodott a leányegyházközség szervezésekor, azután 23 esztendeig volt annak igen buzgó és közva-gyont alapító gondnoka. Így az itteni egyházi közösség méltán remél-

hette, hogy a fiú apja nyomdokaiba lépve, annak tapasztalatait és a maga tanulmányait itt a közjó szolgálatába állítva, rövidesen megvalósítja valamennyiük nagy reményét — saját templom megszerzéséhez segíti gyülekezetét. A nagyreményű ifjú Brassóban született, itt nőtt fel egy igen régi unitárius család sarjaként, az apai házban mindig csak az egyházért való lelkesedést tapasztalhatta. Már diák és teológiai hallgató korában segített beszolgáló lelkészeknek, és általában érdeklődést mutatott a közügyek iránt. Előbb, igaz, színésznek készült, de mégis elvégezte Kolozsvárt a teológiát, azután Nagyajta népes gyülekezetében szerzett gyakorlati tapasztalatokat, s így mindenképpen erre az új lelkészi állásra igen alkalmasnak mutatkozott.

A püspöki kinevezés alapján Veress György 1910 első napjaiban hazajött Brassóba, és a Fekete utcai szülői házban rendezkedett be. Ezt annál inkább helyénvalónak tartották, mert addig is a Veress-féle családi hajlékot tekintette mindenki a brassói unitáriusok központjának. Ide gyűlt hát össze az akkor kisszámú keblitanács, és az első anyaegyházközségi gyűlésen — bizonyára a szokás szerint a lelkész fogalmazásában — ezt vette jegyzőkönyvbe:

„Elnöklő lelkész első megjelenése alkalmából szép szavakban üdvözlö a megjelenteket. Beszédében körvonalazza azokat az irányokat, amelyeket maga elé tűzött a brassói Unitárius Egyház továbbfejlesztésében, megerősödésében és teljes felvirágoztatása érdekében.“

Az új egyházközség vezetésében még járatlan keblitanács tagjai mindenben követték lelkipásztoruk irányelveit, s így már első évi költségvetésükben a kiadásokat a várható bevételektől függetlenül állították be, azzal az elgondolással, hogy a hiányzó összeget végső esetben az egyetemes egyház fogja viselni. Elfogadták azt az elvet, hogy egy berendezkedő városi gyülekezetnek külön lelkészi lakás és irodahelyiség mellett szüksége van sok nyomtatványra, nagy reprezentálásra, hogy a közérdeklődést magára fordítsa. Ugyanakkor a már egybegyűjtött, de még elég szerény „templomalap“ fejlesztésére sok rendezvényt, nagy országos gyűjtést terveztek díszes gyűjtőivekkel, gyűjtőkönyvvel és mindenféle kiadással egybekapcsolva az akciót. Sőt a tervezettségben odáig jutottak, hogy már az első évre remélték egy alkalmas templom vagy imaház felépítését.

A nagy lelkesedéssel és előkészületekkel rendezett lelkész-beiktatót március 21-re tették, mintegy jelképesen is kihangsúlyozva a tavasz első napjával kezdődő új brassói unitárius egyházi életet. A Brassói Lapok XVI. évfolyam, 66. számában így írt az eseményről:

„Hatalmas, tartalmas, képletekben gazdag, mindvégig lebilincselő beszéd keretében jelölte meg a nagy tudású, ambíciózus, népszerű új pap azokat az elveket, melyek papi működésében zsinórmértékül fognak szolgálni. Hirdette különösen a különböző felekezetek és nemzetségek közötti békét és türelmességet, egyetértést. A nagy eloquenciával előadott szónoklat, mely az új lelkész nagyratermettségét igazolja, s amellyel fényes tanújelét adta annak, hogy nem érdemtelen arra a ki-

tüntetésre, hogy az újonnan megalakult egyház első papjának hivatott el, Isten áldását kérte ezután működésére.“

A beiktatón Ferencz József püspök is megjelent és a környékből és helyből sokan. Az ősz főpásztor, ki addig is annyi rokonszenvvel állott a brassói törekvések mellé, ez alkalommal gazdag ajándékok hagyott. Mellette még sokan mások is siettek segíteni a kezdet nehézségeivel küzdő eklézsiát. Több intézmény adománya mellett akkor adta Feminger Henrikné a sokáig használt, aranyszállal hímzett úrasztali terítőt, Benedek Lajos a templomi perselyt. Sokan mások pénzádománnyal igyekeztek segíteni.

Az első évben az új egyházközségi vezetőség gyűlést gyűlés után tartott. Alkudoztak a Kapu utca 60. szám alatti házra, az Iparegylet régi székházára, a Fekete utcában a 9. és 14. számú ingatlanra. Készültek még abban az esztendőben megrendezni a brassói eklézsia megalakításának (?) 25. évfordulóját, díszesen lemásolt levélben köszöntötték a püspököt fél évszázados házassági évfordulóján, és a brassói unitárius lelkész társadalmi tevékenységének is örvendeztek. Egyszerre 522 gyűjtőívet és 44 gyűjtőkönyvet küldöttek szét az ország különféle helységébe. Azokon ilyen kitételek szerepeltek:

„Oh, mert szent a munka, amelyre elhivattunk itt! Szent a cél, amit szolgálni akarunk! Ezeknek elérésére segítő, támogató kezeket keresünk.“

A kérésekhez még különlenyomatban egy „főpásztori ajánlás“-t is mellékeltek.

Az első év reményen felüli anyagi eredménnyel zárult. Sokan helyénvalónak látták azt, hogy az év végi beszámoló során a lelkész a tételeket nem időrendben, hanem természetük szerint csoportosítva terjesztette be. A gyűjtőívekről meg sem emlékeztek — még az esperesi vizsgálószék is megelégedett holmi szóbeli közléssel —, de ezt mindenki csak a pap sokoldalú elfoglaltságával magyarázta.

Voltak ugyan, kik ezzel a módszerrel nem értettek egyet. Így lemondott Benedek Lajos régi kipróbált pénztáros, kinek külön véleményére felfigyelt ugyan József Lajos esperes, sőt maga Ferencz József püspök, de ők is inkább az ellentétek elsimításán fáradoztak. Panaszt emelt a vallásoktatás ellen Killyéni Endre, akkor már hosszúfalusi polgári iskolai igazgató, itteni egyházközségi főgondnok is. Mindeme „külön vélemények“ elsimítására az egyházközség közgyűlése elfogadva a lelkész javaslatát, a további pénzkezelést Ungváry Lajos gondnokra bízta, Killyéni Endre főgondnok mellé pedig még két más főgondnokot választottak Vernes István dr. ügyész és Halmágyi Gábor mérnök személyében.

Az első évben tartott sok gyűlés helyett már a második esztendőben alig 1—2 alkalommal hívtak össze keblitanácsot. A lelkész tanácsára bevezették a havonként megrendezett „fehér asztal“-találkozókat, ahol a közügyeket jegyzőkönyvelés nélkül megbeszélgették. Természetesen az évi esperesi vizsgálószék ezt is, sok más formai hibával együtt, kifogásolni kényszerült. Elég figyelemreméltó meghagyások kerültek feljegyzésre. Mindezeket a hibákat a hivatalosak eltá-

voztá után a lelkész utólagos feljegyzésekben igyekezett „megmagyarázni“.

Ilyen és sok más előzmény után nem volt véletlen, hogy az 1913 novemberében váratlan pénztári ellenőrző vizsgálatra ideérkezett esepres előbb csak a bezárt egyházládát találta, mivel annak kulcsa „elveszett“. Harmadszori jövedelekor azonban hivatalból feltörette azt, s egyszerre világossá vált, hogy a — végérvényesen az 1914-i Egyházi Főtanács jegyzőkönyve 41. pontja szerint megállapított — brassói unitárius közvagyon Veress György pap hűtlen kezelése alatt eltűnt.

A magáról megfélekedezett embert természetesen azonnal elbocsátották állásából, sőt lelkészi minőségétől is megfosztották. A kárért azonban felelős maradt a jóhiszeműségére ártatlanul ráfizető Ungváry Lajos gondnok, kinek ráment a háza és vagyona, s maga és felesége vándorbotot véve kezébe kellett hogy elhagyja a várost.

*

Nehéz gondfellegekkel terhelten köszöntött be a történelmi 1914-es esztendő a brassói unitárius eklézsiára. Az alig négyéves anyaeklézsiának teljesen kifosztva, és egy nagy botrány középpontjában állva, kellett ismét megkeresnie haladása útját. Ekkor került — mint a történelem során már sokszor — ismét világi irányítás alá az eklézsia.

Ebben az időben vette át Vernes István dr. főgondnok a tényleges egyházi vezetést, helyettes pénztárosi minőségben pedig Albertfy Sándor az anyagi ügyek rendezését. A legnehezebb 1913-as évről írta a főgondnok évi egyházközségi jelentésében ezeket a sorokat: „Egyházközségünk ügyei iránt soha fokozottabb nem volt az érdeklődés, a bajok elhárítására és az egyházközség fennmaradásának biztosítására soha nem volt közöttünk nagyobb törekvés, mint a lefolyt évben.“ A nehéz időben nem maradt el a püspöki biztatás sem, amit a helyzet kulcsát kezében tartó Vernes Istvánnak írt 40/1914 levélből idézhetünk: „Talán csak kiépüljük azt a nagy sebet, amelyet nemcsak pénzügyileg, de erkölcsileg okozott az az eléggé el nem ítéhető nyomorult ember, akinek még a nevét sem szívesen írom le... engedje remélnem, hogy úgy Nagyságod, mint összes brassói híveink rajta lesznek, hogy az egyházközségen esett csorba kiköszörültessék...“

A helyi főgondnokot, ki maga is jogász ember volt, még két jeles ügyvéd segítette, Ferenczy Géza dr. és Sükösd Zsigmond dr., hogy valahogy nagyobb botrányper nélkül rendezzék e kényes helyzetet. Így az nyilvános perre soha nem is került. Sajnos azonban az anyagi ügyek rendezése részben a kitört világháború miatt, de főleg az ilyen helyzetben tájékozatlan felelősök téves felfogása miatt nem sikerült. A gondnok biztosítéknak maradt házáat ugyanis eladták, de csak részletfizetésre, a pénzt sem fektették most már ingatlanba, és a pénz fokozatos értéktelenedése következtében szenvedett érzékeny veszteséget soha pótolni nem lehetett.

Próbálkozásban ugyan nem volt hiány, mert közben alkudoztak a Cenk felé vezető út melletti régi felhagyott Schiel-féle gépgyár megvételéről, egy Kút utcai ház átvételére is kaptak ajánlatot, és más kibontakozásról is esett szó, azonban személyi változások és ellentétek is

hátráltattak bármilyen megoldást. A legnagyobb veszteség pedig akkor érte az egyházközséget, amikor Vernes István főgondnokot elhelyezték Brassóból.

A beszolgalást Vaska Béla kökői és Kovács Lajos nagyajtai lelkészek végezték, ők azonban nem voltak állandóan jelen, s így nagyobb kezdeményezéshez nem is foghattak. A lelkészi állás ismételt betöltését az eklézsia hiába sürgette, mert általános közfelfogás szerint még a legmagasabb vezetők is egy rövid háborúban reménykedtek, s annak végéig senkit sem akartak megszokott helyéből kimozdítani.

A nagy világháború első tele azonban szomorú tapasztalatokra vezette a világot. Lassan mindenki hozzá kellett szokjék egy hosszúnak ígérkező nagy háborúhoz s így a közben folytatandó életberendezkedéshez. Ezért 1914 végén a püspök is kénytelen volt kiírni a pályázatot a betöltendő brassói unitárius papi állásra.

Igazi komoly jelölt erre a tisztségre tulajdonképpen csak Kovács Lajos nagyajtai lelkész volt, kit úgy is, mint köri jegyzőt, és úgy is, mint beszolgaló lelkészt mindenki ismert, becsült és alkalmasabbat nem is keresett. Így az 1915. február 28-án megtartott választói közgyűlés mindössze formalitássá zsugorodott, mert a leadott 37 szavazat mind őt jelölte. A csak formából felvetett Buzogány Kálmán nevére egyetlen szavazat sem esett.

Ezzel megindult a brassói unitáriusok életében egy eredményekben gazdag időszak.

SZABÓ SÁMUEL

BIBLIAI IDÉZETEK HELYMEGJELÖLÉSE

1. A bibliai könyvek rövidítése

Az Ószövetség könyvei:

Mózes első könyve	— 1Móz
Mózes második könyve	— 2Móz
Mózes harmadik könyve	— 3Móz
Mózes negyedik könyve	— 4Móz
Mózes ötödik könyve	— 5Móz
Józsue könyve	— Józs
A bírák könyve	— Bír
Ruth	— Ruth
Sámuel első könyve	— 1Sám
Sámuel második könyve	— 2Sám
A királyok első könyve	— 1Kir
A királyok második könyve	— 2Kir

Az Újszövetség könyvei:

Máté evangéliuma	— Mt
Márk evangéliuma	— Mk
Lukács evangéliuma	— Lk
János evangéliuma	— Jn
Az apostolok cselekedetei	— ApCsel
Pál levele a rómaiakhoz	— Róm
Pál első levele a korinthusiakhoz	— 1Kor
Pál második levele a korinthusiakhoz	— 2Kor
Pál levele a galatákhoz	— Gal
Pál levele az efézusiakhoz	— Ef
Pál levele a filippiekhez	— Fil

A krónikák első könyve	— 1Krón	Pál levele a kolosséiakhoz	— Kol
A krónikák második könyve	— 2Krón	Pál első levele a thesszalonikaiakhoz	— 1Thess
Esdrás könyve	— Esd	Pál második levele a thesszalonikaiakhoz	— 2Thess
Nehémiás könyve	— Neh	Pál első levele	— 1Tim
Eszter könyve	— Eszt	Timóteushoz	— 2Tim
Jób könyve	— Jób	Pál második levele	— Tit
A zsoltárok könyve	— Zsolt	Timóteushoz	— Filem
A példabeszédek könyve	— Péld	Pál levele Titushoz	— Zsid
A prédikátor könyve	— Préd	Pál levele Filemonhoz	— Jak
Énekek éneke	— Énekek	A zsidókhöz írt levél	— 1Pt
Ézsaiás könyve	— Ézs	Jakab levele	— 2Pt
Jeremiás könyve	— Jer	Péter első levele	— 1Jn
A siralmak könyve	— JSir	Péter második levele	— 2Jn
Ezékiel könyve	— Ez	János első levele	— 3Jn
Dániel könyve	— Dán	János második levele	— Júd
Hóseás könyve	— Hós	János harmadik levele	— Jel
Jóel könyve	— Jóel	Júdás levele	
Ámos könyve	— Ám	A jelenések könyve	
Abdiás könyve	— Abd		
Jónás könyve	— Jón		
Mikeás könyve	— Mik		
Náhum könyve	— Náh		
Habakuk könyve	— Hab		
Zofóniás könyve	— Zof		
Haggeus könyve	— Hag		
Zakariás könyve	— Zak		
Malakiás könyve	— Mal		

2. Az idézés módja

1. A könyv rövidítése pont nélkül, a könyv száma szorosan eléje, szintén pont nélkül írandó: Mt, 2Móz

2. Az idézett versszám a fejezetet jelző számtól vesszővel választandó el: Gal 1,8.

3. A fejezeten belül idézett versek között kötőjel, illetve pont teendő: Mt 28,1—5. 7. 18—20.

4. Ha több fejezetből vagy könyvből idézünk, a fejezetek, illetve a könyvek közé pontosvessző teendő: Mt 5,12; 6,1—3; 9; 10; Lk 3,1—5.

A szerkesztőség kéri a cikkek, tanulmányok íróit, hogy a jövőben vegyék figyelembe a fenti jelzésrendszert és beküldött írásaikban csak azt használják.

1974 MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉVFORDULÓI

A Béke Világtanácsa és az UNESCO javaslatára ez év folyamán az egész világon megünneplik a tudomány, művészet és művelődés alábbi kiváló egyéniségeit, akik élenjártak az emberiség szellemi kincseinek gazdagításában, a haladás, a béke és a népek közötti egyetértés eszméinek terjesztésében:

Carlos Manuel Cespedes (1819—1874) jogász, az 1868-as kubai függetlenségi háború hőse, halálának 100 éves évfordulója.

Bedřich Smetana (1824—1884) cseh zeneszerző születésének 150. évfordulója.

Gustav Kirchhoff (1824—1887) német fizikus születésének 150. évfordulója.

Robert Frost (1874—1963) amerikai költő születésének 100. évfordulója.

N. T. Rerikh (1874—1947) orosz festőművész születésének 100. évfordulója.

John Milton (1608—1674) angol költő halálának 300. évfordulója.

George Gordon Byron (1788—1824) angol költő halálának 150. évfordulója.

Immanuel Kant (1724—1804) német filozófus születésének 250. évfordulója.

Francesco Petrarca (1304—1374) olasz költő halálának 600. évfordulója.

Pierre Ronsard (1524—1585) francia költő születésének 450. évfordulója.

Anatole France (1844—1924) francia író halálának 50. évfordulója.

Joseph Conrad (1857—1924) lengyel származású angol író halálának 50. évfordulója.

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA

„EGY HALK ÉS SZELÍD HANG HALLATSZÉK“

1Kir 19,1—8

A Biblia, ez a 66 különböző tartalmú és sokféle mondanivalójú könyvet magában foglaló fenséges gyűjtemény számunkra olyan, mint egy kimeríthetetlen kút, mint egy titokzatos mélységeket magában rejtő, kifogyhatatlan bővizű forrás. Minél több élő vizet merítünk ki belőle, annál gazdagabban árasztja megelevenítő áldását mindazok felé, akik áhítatos lélekkel elmerülnek benne, szomjas lelkük kielégülését és felüdülését várják tőle. Van benne történelem és erkölcsstan, van benne vallás és költészet, de ennek a kimeríthetetlen, sokrétű anyagnak mind egyetlen célja van: érzékeltetni velünk Isten valóságát, tudatosítani az Istenhez való kapcsolatunkat, kiformálni és megszentelni feltétlen Istenhitünket, meghatározni helyünket és feladatunkat a világban, az emberi társadalom lélekközösségében.

Ha érdekfeszítő, lenyűgöző, megragadó és megrendítő feljegyzések után kutatunk a Bibliában, azok is nagy számban állanak rendelkezésünkre. E tekintetben egészen egyedülálló az az élményanyag, amelyet a Királyok I. könyve 17. és következő fejezeteiben olvashatunk. Egy népi hőskölteménnyel találjuk magunkat szemben. A legendás hős, akinek nagyszerű életét és csodás cselekedeteit szemlélhetjük, nem más, mint az Akháb király idejében, Jézus előtti IX. században élt Ilyés próféta, aki a nagy izraelita próféták sorát nyitja meg.

Minden nép szívesen és büszkeséggel hallgatja és meséli tovább azokat a mondákat és legendákat, amelyek azokról a távoli, ködbe vesző időkről szólnak, amelyek nemzetté alakulását megelőzték. Ennek az időszaknak a hősei, akikről e mondászerű elbeszélések regélnek, részben kimagasló történeti személyek, akiket a hálás utókor emlékezetében megőrzött, és cselekedeteiket megszépítve, megdicsőítve, csodás vonásokkal gazdagítva rögzítette, formálta színes, változatos, hangulatos történetekké. Ezeknek a történeteknek jellegzetességük a rövidség, a hősnek néhány találó, éles vonással való megrajzolása, az események drámai feszültsége és egy vallásos vagy erkölcsi tartalmú mondanivaló, amely egy nép vagy egy közösség igazságszeretetét, magasrendűségét, szent ügyének végső győzelmét juttatja diadalmas módon kifejezésre.

Ilyen nemzeti, népi hős Ilyés próféta is, akinek nagyszerű alakja kitörölhetetlenül bevésődött az izraelita néplélekbe.

Milyen kemény, elveiben, ügye igazságában mennyire megingathatatlanul álló igazi férfi Istennek ez az embere! Milyen nemes bátorsággal száll szembe a hatalom korlátlan képviselőjével, a zsarnok Akháb

királlyal, és olvassa reá kíméletlenül Isten elkövetkező, szörnyű büntetését azért a kiáltó igazságtalanságért, amellyel önző, család módon mindenéből kifosztott és halálba kergetett egy Náboth nevű védtelen, ártatlan embert! Milyen részvétellel veszi körül a szareptai szerencsétlen, szegény öregasszonyt, aki végső kétségbeesésében, a szörnyű szárazság és éhínség nyomorúságában utolsó marék lisztjével és maradék olajával utoljára akar pogácsát készíteni, hogy aztán fiával együtt meghaljon! És miképpen viszi véghez Isten segítségével, hogy ennek a szegény asszonynak vékabeli lisztje és korsóbeli olaja a nyomorúság időszakában el ne fogyjon, meg ne kevesbüljön! Milyen büszke öntudattal és szellemi fölénytel parancsol Akháb királynak, hogy az ellenséges Baálkultusz 450 papja jelenjék meg istenítéletre a Karmel hegyén. Miképpen alázza meg ott őket Istene segítségével és juttatja diadalra az alacsonyrendű bálványimádással szemben az igaz Isten magasztos ügyét! És végül, milyen nagyszerű módon imádkozza le háromévi szárazság után Istenétől a kétségbeesett sóvárgással várt esőt a meggyötört nép számára!

És íme, ez a kemény, büszke, öntudatos, Istenében rendületlenül bízó férfi, Ilyés próféta most megtörve, összerogyva, szárnyaszegetten, megsemmisülten menekül a hatalom irgalmatlan bosszúja elől. Úgy érzi, hogy nem tud többé Istenének szolgálni, akinek ügye, úgy látszik, mégsem tud diadalmaskodni! Hiszen a nép elfordult Istenétől, segítségére és támogatására méltatlannak bizonyult. Az idegen királyné által az országba behozott idegen bálványkultusz mind nagyobb tért hódít. Az igaz Isten oltárait lerontották, prófétáit fegyverrel megölték, és csupán Ilyés, az Isten embere maradt életben, akit a királyné bosszúja halálra keres.

Ilyés menekült már egyszer Akháb király és felesége, a vérszomjas Jezabel elől. Akkor a Kérith patakánál rejtőzködött; a hollók vittek neki kenyeret és a húst minden reggel és minden este, és a patak vizével oltotta szomját. Akkor azonban még ifjú volt, erejének teljében, és minden lépésekor maga mellett érezte Istene kezének irányítását. Most azonban úgy érzi, nincs többé ereje a küzdelemre. Megrendült, kifáradt a népe érdekében vívott nehéz, gyötrelmes, viszontagságos harcban. Megtorpant az előtte tornyosuló újabb feladatok előtt. Kílatástalannak, céltalannak tűnik egész ezutáni élete. És menekül; menekül oda, ahol a kegyetlen királyné keze el nem érheti, a bosszúálló zsarnok meg nem találhatja; menekül délre, és leroskadva egy fenyőfa alá, teljes kiabrándultságában, testi és lelki eltompultságában így sóhajt fel: „Most, oh Uram, vedd el az én lelkemet!”

És itt következik a történet legnagyobb, legmeghatóbb része. Egy angyal megérinti Ilyés vállát, és így szól hozzá: „Kelj fel, egyél!” Ilyés körülnéz; lát maga mellett egy szén között sült pogácsát és egy pohár vizet. Aztán lecsukja szemeit. Túl fáradt és túl szomorú ahhoz, hogy enni tudjon. Az angyal azonban újból megjelenik, felkölti, és most már határozott hangon így beszél hozzá: „Kelj fel és egyél, mert erőd felett való utad van!” Kelj fel, egyél és igyál, erősítsd meg magad, mert Istennek beszéde van veled! Kelj fel, egyél és igyál, mert Isten hegyéhez kell menned és ott az ő személy szerint hozzád hangzó be-

szédét kell meghallgatnod! — Ilyés felkelt, evett és ivott, és a csodálatos étkezés által megerősödve, 40 nap és 40 éjjel, ment, míg elérkezett a Hóreb hegyéhez, ahol, miután minden fájdalmát és keserűségét meghallgatta, „halk és szelíd hangon“ szólott hozzá Isten.

Közel háromezer esztendeje már annak, hogy Ilyés próféta Palesztina földjén járt. És mégis, a nagy távolság ellenére is, a vele kapcsolatos bibliai tudósításoknak és közelebről a felolvasott bibliai résznek méltóságteljes szépsége ma is megragad minket. A sok csodálatos vonásról, amelyekkel azok át vannak szöve, ma már másképpen gondolkozunk, mint ahogyan évezredekkel ezelőtt gondolkozott az ősi Kelet. Azonban vallásos és esztétikai fenségüket mindez egyáltalán, a legkisebb mértékben sem érinti. Érezzük, hogy a felolvasott alapigéknek van mondanivalójuk, üzenetük, biztatásuk, minden idők minden hívő embere felé, és így felénk is. Miért? Egyszerűen azért, mert való, hétköznapi életünk egy darabja tükröződik benne. Mi is visszük életünk terheit, mint ahogyan vitte, cipelte annak idején Ilyés. O, a hős, kemény férfiú is, küzdelmeinek bizonyos időszakában összeroppant, feladott minden reményt, és egyetlen, utolsó megoldásként várta a halált. Mi is elmúlt évszázadok sok keserű megpróbáltatásában hányszor roskadoztunk a terhek alatt; hányszor fájt, ha igazságtalanságok értek; hányszor vérzett szívünk, ha megaláztatásokat kellett szenvednünk; hányszor hullattunk titkos könnyeket, ha eszményeinket megtaposva láttuk. Aztán újra kiemelkedtünk a bűn sötétségéből, a napfény, mosoly, békeség, boldog, zavartalan életre. A tizenkettedik órában mi is felnyitottuk szemünket, megkapaszzkodtunk, új erőt nyertünk, ettünk kenyeret, és ittunk vizet, és újból elindultunk a titokzatos, ismeretlen életúton. Vajon ki volt az, aki ilyenkor felnyitotta szemünket? Vajon ki nyújtotta felénk a megelevenítő ételt és italt? Ki volt az, aki egy időre újból megvilágosította előttünk az élet célját és értelmét? Vajon ki szólt újra meg újra halk és szelíd hangján hozzánk?

Senki más, mint Isten. Ugyanaz az Isten, aki Ilyést talpra állította, és csodálatos erővel felruházta; ugyanaz az Isten, akit a názáreti Jézus, példaadó tanítómesterünk a szerető, jóságos, simogató, igazságos, megbocsátó édes jó Atyának ismert meg: a szeretet Istene, aki valahányszor közel voltunk ahhoz, hogy testileg és lelkileg összeomoljunk, szólott hozzánk halk és szelíd hangján, és ezeket mondotta: „Kelj fel, egyél és igyál!“ Neked hivatásod van ezen a földön! Az életet, Isten drága ajándékát magadtól elvetned, önmagadat reménytelenül megadnod, hitedben összeroppannod soha nem szabad! Mindannyian Isten gyermekei vagyunk; Istennek minden egyes teremtményével célja van. Neked is szent kötelezettséged, áldott hivatásod van e földön néped, családod, egyházad körében. E hivatás elől semmiképpen nem meg nem szabadhatsz! Keresztjeidet hordoznod kell, úgy, amint hordozta Jézus is. Hinned kell tántoríthatatlan hittel, hogy az Isten ügye, az igazság, jóság és szeretet ügye diadalmaskodik a világban. És hinned kell erős hittel abban is, hogy Isten, a gondviselő Atya, aki nehéz óráidban, nagy döntéseid idején, álmatlan éjszakáid vergődéseiben, a fájdalom és szenvedés megpróbáltatásaiban újból és újból szól halk és szelíd hangján hozzád, és erőt ad a további küzdelemre, bölcsen igazgatja életed egész

folyását. És végül rendületlenül kell hinned abban is, hogy Isten, az áldások adója, minden megoldatlan kérdésed eligazítója, egyszer majd szelíden lehajol hozzád, és magához emeli azt, ami benned örökkévaló.

Ilyés nagyszerű személyisége és újra meg újra diadalmaskodó fel-tétlen, magasztos Istenhite legyen példaadó számunkra is. Segítsen ab-ban, hogy gyakran meggyengülő hitünk újra meg újra szárnyakat kap-jon, és diadalmasan szállhasson az Isten hegyére, a mi gondviselő, édes jó Atyánkhoz, hogy ott áhítatos lélekkel, imádkozó szívvel figyelhes-sünk reá, amint „halk és szelíd hangján“ beszél hozzánk. Ámen.

Dr. KOVÁCS LAJOS

„ELHAGYTAM A GYERMEKHEZ ILLŐ DOLGOKAT“

1Kor 13,11—13

Az emberiség kultúrtörténetének folyamán minden időben jelentős szerepet játszott az a szertartás, amelynek keretében az ifjúvá serdült gyermeket ünnepélyes külsőségek között a közösség önálló tagjává fo-gadták. A beavatási ünnepséget rendszerint próbatétel előzte meg, ame-lyet az ifjúnak eredményesen ki kellett állnia. A vallások története is sok olyan szertartás létezéséről tud, amelyeket a hívő, imádkozó közösségek a különböző fejlődési fokokon különböző módon, de rendszer-enen gyakoroltak.

Protestáns egyházainkban a konfirmáció az a próbatétel, amelyen a gyülekezetek ifjú tagjai évszázadok óta ünnepi szertartás során tesz-nek hitükről és vallásuk ismeretéről tanúbizonytságot, hogy annak alap-ján egyházunk önálló tagjává váljanak. A mi gyülekezetünk is ebben az ünnepi órában konfirmációi örömnünnepet ül, amely mindig tele van melegséggel, ünnepi érzésekkel, mély áhítattal. Hiszen gyülekezetünk minden egyes tagjának vannak emlékei arról az ünnepi alkalomról, ami-kor ő állott temploma piacán, a gyülekezet színe előtt, ifjan, erejének teljében, remegő lélekkel, és fogadta a lelkész ajkairól feléje szálló ál-dást. Ezek az emlékek ezen a napon elevenné válnak, és megszépülve, megszentelődve egész lényünket eltöltik.

Ezekben a megható pillanatokban tekintetünkkel és szívünk őszin-te, meleg szeretetével átöleljük e kedves ifjakat, akik a konfirmáció ünnepélyes próbatétele előtt állanak. Hangzik szülők és nagyszülők aj-kairól Isten felé a könnyes, hálás, de boldog bizonyágtétel ekképpen:

Édes jó Atyánk! A bölcsőtől a mai napig úgy vettük körül gyer-mekeinket, mint életünk legdrágább, legszentebb kincseit, akiket reánk bíz-tál, hogy felneveljük. Hány meg hány hosszú éjszakát virrasztottunk végig mellettük; hogy féltettük, óvtuk széltől, hidegtől, betegségtől; mennyi gyönyörúséggel kísértük első bizonytalan lépteiket; hallgattuk az ártatlan ajkaikról elhangzott első gügyögéseket, az első értelmes sza-

vakat és mondatokat; mennyi reménységgel indítottuk őket az iskolába; eddigi életükben mennyit aggódtunk, fáradtunk, dolgoztunk és imádkoztunk értük!

És íme, ezen az áldott napon alázatos hálaadással, mély megindultsággal, boldog áhítatban felmutatjuk őket szent színed előtt, a gyülekezet áldott lélek- és szeretetközösségében. Felmutatjuk őket, és megköszönve mindazt a gondviselést és áldást, amit felénk eddig olyan bőkezűen árasztottál, e szent fohászt rebegi ajkunk boldogan: Édes Gondviselő Istenünk! Legdrágább, legáldottabb ajándékaidra, gyermekeinkre, akiket jóvoltodból mind a mai napig megőriztünk, gondoztunk, szeretetünk teljességével neveltünk, áraszd ki ez ünnepi órában további szent, éltető, boldogító áldásodat!

Kedves Ifjú Testvéreim, drága fiaink és leányaink! A mai nap háttérkövet jelent életetekben. Jelenti mindenekelőtt a búcsút a gyermekkortól. Amíg gyermekek voltatok, a mesék színes világában, gondtalanul, felelőség nélkül, minden tekintetben szüleitekre, nagyszüleitekre és családokra támaszkodva, egész lényetekkel beléjük kapaszkodva éltetek. Alapigénk szavai szerint „úgy szóltatok és úgy értettetek, mint gyermekek“. Ennek az időszaknak vége van. A mai nappal kitarul előtettek egy kapu, amelynek küszöbét tapogatózó, remegő lélekkel átléptek. Megnyílik előttetek a felnőtt emberek bonyolult világa. Ebben a világban búcsút kell mondanotok a gyermeki módon való gondolkozásnak és cselekvésnek; rá kell eszmélnetek arra, hogy mostantól kezdve fokozatosan részesei lesztek, alkotó tényezőivé váltok annak a közösségnek, amely életünk külső kereteit megszabja; ennek az életnek a rendjébe öntudatos módon, munkával, áldozattal, verejtékkel, feltétlen kötelességteljesítéssel és maradéktalan hűséggel, teljes felelőséggel bele kell épülnötök.

Ezen az új úton, amelyre a mai napon ráléptek, szembejön veletek példaadó tanítómesterünk, eszményképünk, legfőbb lelki és szellemi irányítónk, a názáreti Jézus. Életműve, prédikálása, tanítása és minden cselekedete örökre időszerű marad a hívő, imádkozó keresztény ember számára. A konfirmációi előkészület óráin megismertétek legfőbb parancsolatait és példaadó cselekedeteit. Megtanultátok, hogy minden figyelmeztetése, intése és biztatása arra irányult, hogy minket az eszményi, tiszta, magaslatos világ, az Isten országa áldott magaslataira felvezessen, abba a gyönyörű világba, ahol nincs bosszú, irigység, rosszindulat, gyűlölet, önzés és közömbösség, de szent valósággá magasztosul a jóság, a békeesség, az önzetlenség, a megbocsátás és a szeretet; ahol gyermeki kapcsolatba kerülünk az édes jó Atyával, a gondviselő örökkévaló Istennel.

Ez a Jézus ma kézen fog titeket, szelíden közelhajol hozzátok, meleg tekintetével megsimogatja arcotokat, és elindul veletek az új úton, az Istennek tetsző úton, amely lépésről lépésre visz titeket az Isten országa boldog, tiszta, eszményi világa felé. Hallgassátok szent áhítattal személy szerint hozzátok szóló tanítását, örök üzenetét.

Az ő szellemében és példaadása szerint higgyetek Istenben, a szerető, gondviselő Atyában feltétlen, diadalmas hittel, és imádkozzatok hozzá őszinte, tiszta, gyermeki áhítattal boldog óráitokban és megpró-

bálatásaitok idején egyaránt. Isten tiszteletének és imádásának, benne való hiteteknek és reménységeteknek azonban szerves kapcsolatban kell lennie embertársaitok iránti szeretetekkel, mert hit és jócselekedet, imádkozás és kötelességteljesítés együtt formálnak titeket egész emberekké, a teremtés koronáivá, öntudatos Jézus-tanítványokká. Járjatok az élet jerikói országútján a könyörülő szamaritánus alázatával és gondoskodó szeretetével; legyetek embertársaitok igazi felebarátai, jóakarói, segítői, megbocsátói. Legyetek a Dávid Ferenc által ezelőtt közel 400 esztendővel alapított és a Jézus szellemét hordozó unitárius egyháznak hűséges, öntudatos tagjai. Egy pillanatra se feledjétek, hogy unitárius egyházunk évszázadokon keresztül következetesen harcolt a vallásos dogmatizmus, szűkkörűség és sötétség minden formája ellen; a betűhöz való szolgálai ragaszkodással és szellemi kötöttségekkel szemben a hit- és lelkiismeretszabadság eszméit hirdette és gyakorolta; részt vett minden olyan nemes mozgalomban, amely a felvilágosodást, az emberiség lelki és szellemi előhaladását, népek megbékülését, felekezetek megértését, kölcsönös megbecsülését és együttműködését, a békesség és szeretett szellemének minél teljesebb diadalra jutását szolgálta. Ebben a szellemben végzi magasztos munkáját szeretett egyházunk ma is; ennek a szellemnek öntudatos zászlóvivőivé kell nektek is válnotok. Higgyetek tántoríthatatlan hittel és bizonyossággal abban, hogy ez a világ jó és jóra képesnek van teremtve benne az ember. Legyetek öntudatos támogatói minden olyan nemes célkitűzésnek és kezdeményezésnek, amely az épülőben levő jobb, becseletesebb, igazabb, áldotabb emberi élet megvalósulását munkálja.

Kedves Atyámfiak, Ifjú Testvéreim! Ti mint gyermekek a szüleitől és a hozzátok tartozóktól mostanig élvezett kifogyhatatlan, túláradó szeretetet gyermeki ártatlansággal kifejezett szeretettel, a hála és ragaszkodás tiszta csókjaival viszonzotátok, és ez őket boldoggá is tette. Írjátok fel kitörölhetetlen betűkkel elmétek falára ezt az áldott figyelmeztetést: ti elhagytátok ugyan a gyermekhez illő dolgokat, de édesapátoknak és édesanyátoknak, szívetekhez nőtt szeretteiteknek továbbra is gyermekei vagytok. Ha majd őszülni kezd hajatok, ha majd az emberi élet útjának felén túlhaladtatok, születek szemében akkor is gyermekek maradtok, hűséges, hálás, szerető gyermekeknek kell maradnotok, akik soha, még kamataiban sem tudják visszafizetni azt, amit tőlük önfeláldozásban, aggódásban, törődésben, szeretetben nap nap után kaptatok és azután is kapni fogtok. Csókoljátok hát meg időről időre édesanyátok és édesapátok kezét és szeretteiteket, addig, amíg őket magatokénak mondhatjátok.

Drága Ifjú Testvéreim, kedves Atyámfiak! Boldog örömmel gyönyörködünk ez ünnepi órában bennetek, akiknek arcán és tekintetében diadalmasan benne ragyog az ifjúság, a tavasz, a reménység minden ujjongó fénye, tisztasága, szépsége, mosolya, varázsa. Vigyázzatok, hogy ezt a fényt és ragyogást megőrizzék. Vigyázzatok, hogy testben és lélekben, érzésben, gondolatban és cselekedetben mindig tiszták maradjatok. Árasszátok magatok körül a családban, a barátok és jószomszédok körében, az iskolában és munkahelyeteken, az általatok majdan alapítandó családban a jóság, a hűség, a kötelességteljesítés, gyöngédség,

békesség és szeretet áldott szellemét. Legyetek és maradjatok jó emberek, hűséges Jézus-tanítványok.

Mi mind, szülő, nagyszülők, testvérek, rokonok és jó barátok és ez az ünneplő gyülekezet ez áhítatos órában buzgó szívvel, boldog érzések között imádkozunk értetek.

A jó Isten, minden áldásnak adója áldjon meg és szeressen titeket ezutáni életetekben is, és gondviselő áldása pihenjen meg rajtunk is és a gyülekezet minden egyes tagján. Ámen.*

Dr. KOVÁCS LAJOS

A MAGASABB IGAZSÁGOSSÁG EVANGÉLIUMI KÖVETELMÉNYE

Mt 5,2c

A felolvasott bibliai vers az ún. Hegyi Beszédhez tartozik. Ez a Máté szerinti evangélium 5. és következő két fejezetében található fenséges zsoltár Jézus tanításainak összefoglalata. Klasszikus alkotásnak is nevezhetjük, mert közel kétezer esztendő alatt frissességét, színes, hangulatos voltát és időszerűségét teljes mértékben megőrizte. Az egymásután tovatűnő évszázadok nem tudták egyetemes, minden idők hívő emberéhez szóló nagyszerű, megragadó, lenyűgöző mondanivalóját, áldott örömuzenetét elszínteleníteni, háttérbe szorítani. Az eszményi, magasrendű emberi élet legnagyobb álmodója és áldott megvalósítója, örök példaképünk, a názáreti Jézus áll ennek a nagyszerű életprogramnak a háttérében, és valahányszor annak parancsszerű kijelentései felénk hangzanak, lelki szemeink előtt újra meg újra élővé magasztosul mindaz, ami tiszta, ami nemes, ami mélyen, igazán emberi és egyben isteni, ami hitünk szerint az emberi életnek célt és értelmet ad, amiért e földön élünk és hivatásunkat teljesítenünk érdemes.

A Hegyi Beszéd áldott, felemelő hangulata árad a felolvasott bibliai versben felénk ebben a kettős tartalmú ünnepi órában is. Egyfelől felénk mosolyog a mai napon teológiai hallgatóinknak erőtől, tavasztól, élettől duzzadó nemes csoportja, akik egy tovatűnő iskolai évtől búcsúznak, és időlegesen vagy végleg elhagyják az intézetet. Másfelől meghatottan fogjuk fel azoknak könnyes tekintetét, akik mint ötvenéves érettségi találkozóra összegyűlt vendiákok vesznek részt e vasárnapot megszentelő gyülekezet áldott lélek- és szeretetközösségében.

A Hegyi Beszéd egyetemes jézusi örömuzenete a felolvasott bibliai versen keresztül egyaránt szól a gyülekezet minden egyes tagjához, de a mai napon fokozott hangsúllyal és jelentőséggel hangzik elsősorban azok felé, akik egyfelől mint lelkésznevelésünk ifjú reménységei, másfelől mint 50 esztendő után egymást átölelő öreg diákok gondviselő Iste-

* Elhangzott konfirmációi ünnepi istentiszteleten 1966-ban.

nünkhöz, édes jó Aytánkhöz e számtalanszor megszentelt hajlék áhítában buzgó érzések között velünk együtt imádkoznak.

Beszéljünk hát ez áhítatos órában arról, hogy a felolvasott bibliai vers milyen mondanivalót tartalmaz egyfelől az ifjú teológusnemzedék, másfelől az ötvenéves véndiákok felé?

Kedves Ifjú Testvéreink! Ennek a mai napon bezáruló iskolai évnek a kezdetén talán más szavakkal, de ugyanazon értelemmel hangzott felétek a jézusi szellemi útravaló: ti a lelkészi szolgálat felé vezető áldott úton indultatok el. Amiképpen Jézus többet követelt tanítványaitól, mint az egyszerű gyülekezeti tagoktól, az unitárius egyház is fokozott igényeket állított fel irányotokban hitbeli, lélekbeli, erkölcsi és szellemi vonatkozásban egyaránt. Jézus tanítványait élet sójának, a világ világosságának, hegyen épített városnak óhajtotta látni és tudni, akinek igazsága a farizeusok és írástudók igazságánál feltétlenül nagyobb, akik nem csupán ajkaikon hordozzák, de áldott valósággá magasztosítják az Isten és emberek iránti kettős szeretetparancsot. Ennek megfelelően számotokra is az egész iskolai év folyamán ez a Jézus szellemét hordozó parancsszerű figyelmeztetés hangzott el. Egyszóval példaképpé kell formálódnotok, a ti igazságotoknak messze túl kell az írástudók és farizeusok igazságát haladnia, ha a Jézus-tanítvány nevezetre igényt tartotok, ha életcélotok drága unitárius híveink lelki és szellemi irányítása, jézusi értelemben való magasrendű szolgálata.

Ebben az ünnepi órában nincs alkalmunk és lehetőségünk arra, hogy titeket személy szerint megkérdezzünk és töletek külön-külön feleletet kapjunk arra vonatkozóan, hogy a Hegyi Beszéd parancsszerű életprogramjából ez iskolai év folyamán mennyit valósítottatok meg; a jézusi erkölcsstan kettős szeretetparancsát milyen mértékben fogtátok fel és próbáltátok gyakorolni; tudtatok-e gondolkozásokban, éleltszemléletekben és cselekedeteitekben az írástudók és farizeusok igazságánál magasabb igazságot megvalósítani; tudtatok-e a szó igaz értelmében a Jézus-tanítvány áldott, tiszta eszményét mindennapi életetekben megközelíteni?

E kérdésekre a választ ki-ki önmagában, lelkiismerete szerint kell Isten színe előtt megadja.

Mi ez áhítatos órában hálát és köszönetet mondunk édes jó Atyánknak gondviselő jóságáért, nap nap után mindnyájunk életében megnyilatkozott, kifogyhatatlan szüntelen áldásáért. Köszönjük, hogy minden becsületes törekvésünkben, feltétlen kötelességteljesítésünkben és áhítatos imádkozásunkban lépten-nyomon érezhattük és tapasztalhattuk atyai kezének simogatását, megbocsátó szeretetét és áldott gondoskodását. Köszönjük azt a nemes, magasrendű, önfeláldozó, az eszméhez, a megismert igazsághoz mindhalálig hűséges szellemet, amely egyházalapítónk, hőslelkű, áldott őseink, drága történelmi múltunk példaadásából szüntelenül árad felénk, és minket, egyházi vezetőket, tanárokat és tanítványokat újra meg újra segített abban, hogy a mélyből, a hétköznapi gyakran alacsonyrendű világából a lélek és szellem áldott, szent magaslataira emelkedhessünk, hitben, bizalomban, munkakedvben, kitartásban, buzgóságban, egymás iránti felebaráti szeretetben, lélekben újra meg újra megerősödhessünk és újjászülethessünk, a farizeusok és

írástudók igazságát hitünkben, általános emberi magatartásunkban és cselekedeteinkben túlhaladhassuk, a Jézus-tanítvány áldott eszményképét megközelíthessük.

De ebben az áldott órában felétek, ötvenéves kedves vendiákokhoz is hangzik a mindig időszerű Hegyi Beszéd szellemében a nagy kérdés: azalatt a fél évszázad alatt, amely az áldott Alma mater kapujából való kilépésetek óta eltelt, miképpen tudtátok megvalósítani a jézusi figyelemzetést: „Ha a ti igazságotok nem több az írástudók és farizeusok igazságánál, semmiképpen nem mehettek be a mennyeknek országába?“ Tudtatok-e és milyen mértékben tudtatok jézusi értelemben igazi magasrendű emberekként élni; milyen mértékben tudtátok emberi hivatásokat teljesíteni, megfelelő módon betölteni?

E kérdésekre, az ifjakhoz hasonlóan nektek, vendiákoknak is tiszta lelkiismeretetek szerint kell önmagatoknak feleletet adnotok.

Tudjuk, hogy a ti életutatok akkor indult el, amikor az első világháború szörnyű pusztításai után lassan, fokozatosan kezdett talpraállani az emberiség. Tudjuk, hogy közületek is áldozatokat követelt a második, az elsónél még szörnyűbb világháború. Tudjuk, hogy a jézusi életfelfogást, az eszményi élet, a magasabb igazságosság evangéliumi parancsát az elmúlt ötven év alatt gyakran elhomályosította a háborús idők kegyetlensége, embertelensége, alacsonyrendűsége, amelynek keresztjeit nektek is hordoznotok kellett. De ez áldott napon, a viszontlátás könnyes, megható hangulatában hadd örvendezzünk, hadd adjunk hálát és mondjunk köszönetet Istenünknek áldásaiért, amelyeket egy fél évszázad folyamán lépten-nyomon éreztetek és tapasztaltatok. Jusson eszetekbe könnyeitek között a sok boldog, gondtalan nap és óra, amit az Alma mater falai között együtt eltöltöttetek. Gondoljatok kegyelettel drága emlékü tanáraitokra és kedves osztálytársaitokra, akik hosszabb vagy rövidebb idő óta a házsongárdi temetőben, vagy egy más, csendes temetőkertben virággá foszoltan pihennek, de akiknek szelleme ma is él, táplál, erősít, újra meg újra gazdagokká tesz. Emlékezzetek hálás szeretettel arra az iskolára, amely magából mindig jézusi szellemet árasztott, amely nem tett különbséget faji vagy felekezeti tekintetben, amely Isten-hitre és mindenekelőtt igaz emberségre tanított és nevelt titeket.

Isten áldása legyen az elmúlt iskolai évtől búcsúzó ifjainkon, azokon, akik közelebbről megkezdik Istennek tetsző munkájukat gyülekezeteinkben és akik az ősz eljöttével újra visszatérnek hozzánk. Isten áldása nyugodjék meg az ötvenéves vendiákokon és e gyülekezet minden egyes tagján. Hangozzék ma és ezután is ifjak, vendiákok, gyülekezeti tagok lelkében, hitében, áhítatában az áldott jézusi örömezenet, a kettős evangéliumi szeretetparancs, a magasabb igazságosság szüntelen figyelemzetése, hogy mindnyájan tudjunk egyre közelebb kerülni a magasrendű emberség áldott eszményének megvalósításához, hogy Istennek tetsző életünk és nemes cselekedeteink jutalmaképpen annak idején bejuthassunk Isten áldott országába. Ámen.*

Dr. KOVÁCS LAJOS

* Elhangzott 1971. június 27-én a Protestáns Teológiai Intézet évvizsga istentiszteletén és az 50 éves érettségi találkozón.

„DRÁGA SZER A TUDOMÁNNYAL TELJES AJAK“

Péld 20,15

A Példabeszédekben olvasható bibliai vers közel két és fél ezer évvel ezelőtt íródott, de mondanivalója időszerűségéből nem veszített azóta semmit. A Szentírás, amely több mint ezer esztendő színes, gazdag szellemtörténetét foglalja magában, a maga egészében egy hatalmas méretű, megrendítő és mély alázatra indító tanúságtétel a tudományról mint a magasrendű élet elsődrendű tényezőjéről és diadalmas hordozójáról. De az Ótestámentum álmokat álmodó, látomásokat látó szent emberei éppúgy, mint az Újszövetség áldott ihletéssel telítődött apostolai abban a 66 könyvben, amely mind a mai napig valláserkölcsei életünk kiapadhatatlan kútforrásul szolgál, tudományon nem az általános értelemben vett világi tudományt, hanem az Istennel kapcsolatos szent tudományt, az Istennel való közvetlen, bensőséges kapcsolatot, Isten lényének, Isten közelségének tudatos megtapasztalását, egyszóval az Isten-tudományt értették.

Az Isten-tudománynak ezek a félelmet nem ismerő képviselői bajnokai halált megvető méltósággal, mámoros lelkesedéssel hitték, szólták, hirdették, hogy minden emberi út Istenből indul ki és hozzá vezet vissza, az Isten népének, a föld porából formálódott, de lelkében isteni szikrát hordozó embernek nincs, nem lehet más menedéke, oltalma és üdvössége, mint Isten.

Az emberi élet minden vonatkozását meghatározó és betöltő tiszta, fennkölt Isten-tudománynak legnagyobb hirdetője és hordozója példaadó tanítómesterünk, a názáreti Jézus volt. Istent sugározta magából minden tekintete, minden gondolata, minden szava és minden cselekedete. Egész élete alázatos, de öntudatos, diadalmas bizonyágtétele volt Istennek, az Atyának fensége, nagysága, de ugyanakkor az emberhez lehajló jósága, szeretete és gondviselése mellett. A földi élet minden területe felé érdeklődéssel fordult: széppé, boldoggá, gazdaggá akarta formálni az emberi életet. Hitt az emberekben, az ember szüntelen fejlődésének lehetőségében, az ember alkotóképességében, hitt mai nyelven szólva a földi, a világi tudományban. De különbséget tudott tenni a múltó és az örök, a látható és láthatatlan értékek között: ezért minden érzésével, gondolatával, hitével, gyermeki bizalmon alapuló imádkozásával és reménykedésével az ő mennyei Atyjába kapaszkodott, abba a szent, boldog meggyőződésben, hogy minden tudománynak, minden ismeretnek és minden titoknak végső megoldása a gondviselő Isten.

Közel kétezer esztendeje annak, hogy a názáreti Jézus a tiszta Isten-tudományról mint legmagasabb emberi ismeretről szóló magasztos tanításait a Genezáreti tó környékén elmondotta. Azóta a világi tudomány, az ember ismerete mérőföldjáró csizmákkal halad előre. Az emberi élet sok-sok titka, a külső világ rengeteg ismeretlen tényezője fokozatosan ismertté válik előttünk. A tudomány sok tekintetben úrrá lett a földön és irányítja az emberi társadalom életét. És ez meggyőződésünk szerint helyénvaló is.

A Jézus szellemét magán hordozó és Dávid Ferenc lánglelkével megszentelt unitárius egyház minden időben a tiszta, sallang nélküli, érthető és áhítra készítő Isten-tudományt hirdette és gyakorolta. A megalapítása óta eltelt több mint négyszáz esztendő folyamán állandóan a haladásnak, fejlődésnek, anyagi, lelki és szellemi gyarapodásnak, egy szóval az állandóan tökéletesülő, magasrendű életnek zászlóhordozója, ápolója, ösztönzője, támogatója volt, és az ma is. Nem hagyta sohasem figyelmen kívül a szüntelenül fejlődő világi tudományt, mert az idő rohanó szekeréről lemaradni nem akart. Az igazán öntudatos, buzgó, hívó unitárius ember úgy élt, úgy hitt, úgy imádkozott és úgy cselekedett a múltban és úgy él, úgy hisz, úgy imádkozik és cselekszik ma is, hogy a világi tudomány színvonalán álljon, a tiszta értelemnek ellene ne mondjon. Ugyanakkor teljes mértékben tisztában van azzal, és nem téveszti egy percre sem szem elől, hogy az Isten-tudomány, a tiszta Istenismeret, az embernek Isten, a gondviselő édes jó Atya iránti gyermeki, bensőséges viszonya a meggingathatatlan alap, ahonnan kiindul és ahová visszatér minden emberi érzés, gondolat, szándék és cselekvés.

Ezt a magasrendű Isten-tudományt tanította, annak a mindennapi élet adottságaihoz való alkalmazása szükségességét hirdette, azt a mindennapi élet áldott valóságává magasztosítani igyekezett minden időben a lelkeszi szolgálat hivatás szerinti betöltésére jelentkező ifjakat felkészítő lelkészképző intézet, egyházunknak e nagy jelentőségű, elsőrendű fontosságú intézménye. A teológiai oktatás egyidős egyházunkkal. Négyszáz évre tekint vissza. Ez alatt a hosszú idő alatt sok akadályal és nehézséggel kellett megküzdenie. De mindig voltak egyházunknak olyan szellemi irányítói, akik az egész Szentírásban, de különösen a Jézus tanításaiban és példaadásában világosan, félreérthetetlen módon kifejezésre jutó Isten-tudományt a lelkeszi hivatásra készülő ifjaknak megfelelő tudományos felkészültséggel, öntudatos lendülettel, önzetlen odaadással, példamutató kitartással és buzgósággal, diadalmasan hirdették. És hogy az egymás után következő nemzedékek önfeláldozó tevékenysége eredményes volt, bizonyítja egyházunk fennmaradása, bizonyítja az a jelentős szerep, amelyet egyházunk egész történelme folyamán Erdély szellemtörténetében betöltött.

Ma, amikor teológiai intézetünk egy újabb tanulmányi év végéhez érkezett és évzáró ünnepélyét tartja, megindult lélekkel, hálás érzésekkel és gondolatokkal emlékezünk meg azokról a szellemi előjárókról és lelki nevelőkről, akik egyházunkban négy évszázadon át a tiszta Isten-tudomány hordozói, képviselői, szószólói, fenntartói és szüntelen gyarapítói voltak. És jólesik gondolatban magunk elé idéznünk azoknak a lelkesnemzedékeknek hosszú, nemes sorát, akik ezt a tanáraik, nevelőik által hirdetett Isten-tudományt átvették, életük alapjává tették és gyülekezeteikben életük végéig szent áhítattal és jézusi lelkülettel hirdették, részt vállalva abból az áldott küzdelemből, amely viszontagságos időkben vagy békés viszonyok között egyházunk jövőjéért folyt.

Kedves Tanártársaim! Ti vagytok elsősorban, mindenekelőtt egyházunk történelmi kincsesbányája, drága lelki, szellemi, valláserkölcsi értékeinknek őrzői, hordozói és továbbadói! Nehéz, de áldott, szent fe-

telősséget kell hordoznotok! Sok tekintetben töletek függ, hogy lelki, szellemi irányításotok eredményeképpen miképpen fog alakulni egyházunk élete, miképpen fogják lelkesi állásukat elfoglaló ifjaink az unitárius értelemben, Dávid Ferenc-i szellemben megfogalmazott, korszerű, a világi tudomány eredményeit figyelembe vevő és felhasználó magasztos Isten-tudományt szószéki és szertartási szolgálataikban és példamutató mindennapi életükben hirdetni és gyakorolni.

Ez áhítatos órában szent érzések között ismételjük alapigénk szavait: „Van arany és drágagyöngyök sokasága, de drága szer a tudomány-nyal teljes ajak“, azaz drága szer, áldott ajándék az a hiten felépülő lelkiület, amely bárhonnán is induljon el, a gondviselő Atyához érkezik el, benne pihen meg, és benne újul meg, benne, akinek lényé jóság, békesség, szelídlelkűség, jóindulat, megértés, megbocsátás, egyszerűval szeretet.

A szeretet és békesség áldott Istene, gondviselő édes jó Atyánk áldja meg és szentelje meg az intézet vezetőit, tanárait, hallgatóit, tisztviselőit és alkalmazottait. Áldja és szentelje meg azt a nemes, önzetlen, becsületes, lélek szerinti munkát, amely teológiai intézetünkben ez iskola év folyamán is a tiszta Isten-tudomány tanításával, az Isten- és emberszeretetre való neveléssel, azzal a nemes célkitűzéssel folyt, hogy hallgatóink mind nagyobb mértékben jézustanítványokká formálódjanak, egyházunk erkölcsi személyiségeivé fejlődjenek. Adja a gondviselő Isten, hogy amikor ifjaink odáig érkeznek, gyülekezetükben úgy tudják hirdetni és gyakorolni a tiszta Isten-tudományt és a jézusi erkölcsan legfőbb parancsolatait, hogy azáltal hiveink lelki gazdagodását, hithűségben való megerősödését, szeretett egyházunk előmenetelét, országunk, hiveink, lelki, szellemi és anyagi gyarapodását, a szebb, igazságosabb, áldottab emberi élet megvalósulását szolgálják Istennek tetsző módon. Ámen.*

Dr. KOVÁCS LAJOS

A „DICSŐSÉGGEL ÉS TISZTESSÉGGEL“ MEGKORONÁZOTT HÍVŐ EMBER

8. Zsoltár

Unitárius szószékeinken általában e zsoltárnak csupán az 5. verse szokott a prédikáció alapigéjéül szolgálni. „Micsoda az ember, hogy megemlékezel róla, és az embernek fia, hogy gondod van reá?“ Ez érthető és igazolható is, hiszen az unitárius vallás egész történelme folyamán, a földi élet adottságaira építve, érdeklődésével az összes többi keresztény vallásoknál hangsúlyozottabban, következetesebben fordult

* Elhangzott a Protestáns Teológiai Intézet évváró istentiszteletén 1973. június 21-én.

az embernek szóló erkölcsi parancsolatok felé. Másszóval, vallásunk minden időben humanista beállítottságú volt.

Ennek az ember méltóságával kapcsolatos 5. versnek az igazi értelmét azonban csak akkor foghatjuk fel, ha azt a 8. Zsoltár egészéből nem ragadjuk ki, hanem az egész zsoltárt, amint azt alapigémben felolvastam, a maga természetes összefüggésében szemléljük.

Alapigénket elemezve, azt látjuk, hogy az ezekkel a szavakkal kezdődik és végződik: „Mi Urunk, Istenünk, mily fenséges a te neved az egész földön!” Alapigénk világosan megmondja, hogy az ember életének, földi pályafutásának, mindennapi ténykedéseinek, hitének és cselekedeteinek kiindulópontja, forrása, de ugyanakkor kötöttsége Isten. Csupán Isten örökkévalóságának, mindenható voltának, hatalmának, nagyságának és dicsőségének korlátai között van szó, lehet szó az ember méltóságáról. Ebben az Isten által meghatározott keretben és feltétlen kötöttségben hangzik a zsoltárban Isten legnemesebb teremtményének, az embernek a felmagasztalása, dicsérete. Eszerint az ember uralkodásra van elhíva az összes teremtmények fölött. Isten a házi- és vadállatokat, az ég madarait és a tenger halait, egyszóval a természetet, a földet minden gazdagságával és szépségével, az ember rendelkezésére bocsátotta.

De mégis, mindenekfelett Isten legnagyobb ajándéka, legfenségesebb adománya az, hogy az embert dicsőséggel és tisztességgel koronázta meg, hogy őt magánál kevéssel tette kisebbé. Ez azt jelenti, hogy az összes teremtmények közül egyedül őt, az embert élő, lángoló lélekkel, a hit, az értelem és szellem világosságával és ragyogásával áldotta meg, ami által teremtő hatalma, alkotóképessége végtelen gazdagságából neki valamit átadott, valamit, ami őt a teremtés koronájává magasztosítja.

Talán az egész Ószövetségben, a Jézus fellépését megelőző évezred hitfelfogásában nem jut olyan tisztán, olyan világosan és meggyőzően kifejezésre az embernek Istentől való teljes függése, de ugyanakkor az ember méltóságának az elismerése, mint ebben a zsoltárban.

Ennek az Isten és ember közti viszonyt meghatározó ószövetségi felfogásnak azonban még hosszú utat kellett megtennie, amíg a legmagasabb pontig, Jézusig elérkezett.

Mert Jézus tanításaiban mindazt megtaláljuk, amit az ószövetségi zsoltár hirdet, de természetesen annál még sokkal többet is. Jézus igazi jelentősége abban áll, hogy erre az alapra építve, a próféták és zsoltárirók nemes tanításaiból gazdagon merítve, lefektette a hívő, vallásos ember Istennel való új kapcsolatát, példázataiban és a Hegyi Beszéd erkölcsi parancsolataiban megfogalmazta a mind ez ideig időszerűnek bizonyult életeszemlényt, a követendő új életprogramot, ami ezekben a szavakban foglalható össze: Isten szeretete és az embereknek egymás iránti szeretete. Jézus Istent édes jó Atyának ismerte meg és hirdette, aki mint kifogyhatatlan szeretetforrás atyai gondoskodó voltában lehalajol gyermekeéhez, hozzánk, és akihez csak akkor kerülhetünk közel, ha a kettős szeretetparancsolatot hirdetjük, mindennapi életünkben gyakorolja és ezáltal Isten gondviselésére és áldásaira újra meg újra méltónak bizonyul.

Jézus tanításainak másik lényeges alaptétele az, hogy az ember több-kevesebb mértékben uralkodik ugyan a természet erőin, az állat-

és növényvilág felett, de az emberek nagy életközösségében semmiképpen sem lehet feladata vagy joga az uralkodás, hanem csupán a szolgálat. Semmiképpen nem lehet az a hivatása, hogy háború, vérontás, kegyetlenkedés vagy az erőszak bármely formájának alkalmazásával embertársai felett zsarnokoskodjék. A Jézus-tanítvány akkor válik igazán emberré, Istennek, mint édes jó Atyának gyermekévé, Isten előtt kedvessé, ha embertársában felfedezi a felebarátot, a testvért, ha hajlandó minden mellékgondolat nélkül másoknak szolgálni, könyörülő szamaritánusként másokkal jót tenni, másoknak újra meg újra megbocsátani, és az erkölcsi cselekedet csúcspontjaképpen még a rosszakarót, az ellenséget is szeretni.

Mindezt pedig azért, hogy méltósága, nemes embervolta, igaz embersége Isten és a felebarát előtt nyilvánvalóvá válják.

Mert az ember méltósága Jézus tanításai értelmében csupán akkor válik élő, áldott valósággá, az ember tiszta, nyugodt lelkiismerettel csak akkor nevezheti magát a teremtés koronájának, Isten gyermekének, Jézus-tanítványnak, ha ráeszmél az ebből a méltóságból eredő, azal feltétlenül egybekapcsolódó erkölcsi felelősségére. Az Isten által dicsőséggel és tisztességgel felruházott embernek önmaga, hitvestársa, gyermekei, szülei, egyháza, hazája, a társadalom iránti szent felelősségtudattal kell gondolkozását irányítania, mindennapi kötelességeit végzenie, magasrendű hivatását teljesítenie, ami az erkölcsi parancs megbecsülését és cselekvését jelenti.

Ezt a Jézus által megkövetelt, felelősségteljes, magasrendű életet élni nem könnyű. Sok a kísértés, súlyosak a gondok, újra meg újra erőtlenségnek bizonyulunk, ha emberségünkről kell tanúbizonyosságot tennünk. Az erkölcsi magaslatról nemegyszer alázuhanunk az erkölcsi fertő mélységeibe. Ilyenkor, a lelki sötétségben tündöklük fel előttünk Jézus szelíd biztatása, amely arról beszél, hogy őszinte bűnbánat, áhítatos magabaszállás és erős akarat által úgy lelkileg, mint szellemileg újrászülethetünk.

Hangzik mindannyiunkhoz az evangélium szellemében való számonkérés: milyen mértékben tudtuk eddigi életünkben emberi méltóságunkat megőrizni? Milyen mértékben tettünk Isten iránti tiszteletünkről, őszinte istenhitünkről, az evangélium néha nagyon kemény, de mindig időszerű erkölcsi parancsolatainak erőnk és képességeink szerinti teljesítésével emberségünkről, igazi embervoltunkról tanúbizonyosságot? Milyen mértékben igyekeztünk a gyülekezet életében való cselekvő részvételünkkel, az egymás iránti szeretet, az egymásért való aggódás, az egymásért való imádkozás és egymásnak őszinte szándékkal való segítség szüntelen gyakorlásával, áldozatkészséggel, jóakarattal, a békesség és megbocsátás lényünkéből kiáradó lelkületével a Jézus-tanítvány nevezetre méltóknak bizonyulni?

E kérdésekre próbáljon ki-ki lelkiismerete szerint alapigéink szellemében és az elmondottak alapján feleletet adni; Jézus példaadása szerint szüntelenül törekedjék arra, hogy emberi méltóságáról Isten előtt, aki őt „dicsőséggel és tisztességgel koronázta meg“, újra meg újra bizonyosságot tudjon tenni. Amen.

Dr. KOVÁCS LAJOS

LÉLEKBEN ÉS IGAZSÁGBAN

Jn 4,7—9.20—24

Jézus Júdeából a mintegy kétnapi járőföldre fekvő Galileába indul tanítványai kíséretében, a Szamarián keresztül vezető rövidebb, de veszélyesebb úton. A negyedik versben szereplő „kell vala pedig általmennie“ kitétel kétségtelenül erre utal. A másik út, amelyen Galileába mehetett, a hosszabb, de egyben biztonságosabb pereai út volt, mely a Jordán keleti partján vonult végig.

A rövid út veszélyességét az a vallásos gyűlölettség támasztotta és tartotta fenn, amellyel a zsidók és szamariaiak hosszú évszázadokon keresztül egymással szemben viseltettek. Mi adott okot erre a hosszan tartó, határtalan gyűlöletre? Elsősorban az, hogy a szamariaiak a babiloni elhurcoltatás alkalmával otthonmaradt szegénysorsú zsidók és bevándorolt idegenek leszármazottai voltak. De nagy mértékben hozzájárult a gyűlölet kifejlődéséhez, illetve megrögződéséhez az a tény, hogy amikor a babiloni fogság véget ért s a hazatért zsidók a jeruzsálemi templom újjáépítéséhez hozzáfogtak, elzárták még csak a lehetőségét is annak, hogy a szamariabeliek csatlakozzanak és részt vállaljanak az anyagi áldozatból, mint a vallásos közösség egyenlő jogú tagjai. Ezért kénytelenek voltak a Garizim hegyén külön templomot építeni maguknak. Így a szakadás elkerülhetelenné vált, s azóta a zsidók messzire elkerülték a vallási szempontból tisztátlannak tartott és gyűlölt szamariánusok földjét.

A megvetett és gyűlölt kisebbség tartományán át igyekezett a Mester Galileába. Útközben Sikár város közelében, a hagyomány szerinti Jákób kútjánál, megpihent, s tanítványait eledelért küldte a városba. Itt játszódott le az a jelenet Jézus és a vízért jövő szamariai asszony között, mely ránk maradt formájában az evangélium legértékesebb részei közé tartozik!

A beszélgetést Jézus indítja el, mondván az asszonynak: „Adj innom.“ Az asszony, ki csak a későbbi fejlemények során ismeri fel Jézusban a prófétát, úgy beszél vele, mint egyvel a zsidók közül. Nem tagadja meg ugyan a kérdést, de abból, amit mond, határozottan kicsendül a megvetett, gyűlölt, sőt gyűlöletre kész embernek hangja: „Hogy kérhetsz inni zsidó létedre éntőlem, aki szamariai asszony vagyok?! Mert a zsidók nem barátkoznak a szamariaiakkal“ (4,9). A kérdés, melybe csodálkozás, bámulat, önértetesség és rátartóság egyaránt vegyült, valamint az indoklás — Jézust mélyen érintette. Ő, aki hivatásának és küldetésének egyik fő feladatát éppen az emberek közötti békesség és felebaráti szeretet megteremtésében, ápolásában és fenntartásában látta, s aki sohasem gondolt keserűség nélkül a zsidók és szamariaiak egymás elleni gyűlöletére sem, most lelkének teljes jószágával, öntudatának egész fényével és világosságával, szívének megértésre bíró meleg szeretetével s személyiségének rendkívüli varázsával próbálta meggyőzni ezt az asszonyt s benne a megvetett és kismizmizett szamariai kisebbséget, hogy azt a kérdést, mely a két népet elválasztja egymástól, csak szeretettel, egyetértéssel, jóakarattal lehet és kell megoldani. Erre a sze-

retetre akarta felhívni a figyelmet, midőn azt mondta az asszonynak, hogy: „Mindaz, aki ebből a vízből iszik — s minden bizonnyal a kútra mutatott —, ismét megszomjúhozik: Valaki pedig abból a vízből iszik, amelyet én adok néki, soha örökké meg nem szomjúhozik; hanem az a víz, amelyet én adok néki, örök életre buzgó víznek kútfeje lesz őbenne“ (4, 13—14). „Uram, add nekem azt a vizet“ — kiáltotta az asszony boldogan, mert felismerte Jézusban az igazi prófétát.

Ez a felismerés nem gátolta őt meg abban, sőt talán éppen ez készítette rá, hogy egy olyan vallásos tárgyra vigye át a szót, mely felett régi idők óta vitatkoznak a zsidók a szamariaiakkal, nevezetesen, hogy melyik a helyes: a Sion vagy a Garazin hegyén imádni az Istent? Jézusnak most nagyszerű alkalma nyílt arra, hogy küldetésének egy másik, talán még fontosabb feladata szempontjából is megnyilatkozzék, mondván: nincs helyes fogalmatok az Istenről, mert az imádat helye felett vitáztok, de az igazságos lelki imádatról megfélemedtek: „eljő az óra, és az most vagon, amikor az igazi imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát; mert az Atya is ilyeneket keres az Ő imádóiu!“ (4,23). Mintha csak ezt mondta volna, hogy a külsőségek semmit sem számítanak Isten előtt. Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de Isten azt nézi, ami a szívben van. Neki olyan imádókra van szüksége, kik amit szóban kifejeznek, azt szívükben igazán érzik is, és szóban csak annyit fejeznek ki, amennyi az egy Isten tiszta ismeretével összefér. Ilyen imádókra pedig azért van szüksége Istennek, mert Ő tökéletes szellem, vagy amint azt a magyar bibliafordítás visszaadja: „lélek; és akik Őt imádják, szüksége, hogy lélekben és igazságban imádják“ (4,24).

Jézusnak az Istenről alkotott meghatározása az istenfogalom fejlődésének egy új, nagyszerű állomását jelzi, amit ez idő szerint végállomásnak is nevezhetünk. Ennél találóbb s az értelemmel összhangzóbb lényeg-meghatározást adni Istenről ma sem tudunk. A magyar bibliafordítók nem tettek különbséget a pneüma és a pszüché, a szellem és a lélek között, hanem egyszerűen mindkettőt a lélek szóval fordították, jóllehet, amikor a Bablia az isteni lényegét akarja kifejezni, erre a héber ruach és a görög pneüma szót használja. Mind a kettő nemcsak szellemet jelent, de jelenti általában az életet, a lehetetet, mely Istentől jön.

Az elmondottakból csaknem természetesen válik érthetővé a Jákób-kúti találkozás következménye, miszerint a szamariaiak Jézust két napon át szeretetükbe fogadták, mely idő alatt Ő kétségtelenül hozzájárult a vallásos fogalmak tisztultabb formájához és a két ellenséges nép lelki közeledéséhez...

Mi unitáriusok valljuk és hirdetjük, hogy Isten és az ő gyermeke, az embert együtt formálják, alakítják a történelmet, fejlesztik, tökéletesítik fokozatosan, de céltudatosan és következetesen az életet. Tökéletesedésünknek grafikonja mindig ott és akkor mutatott visszaesést, ahol és amikor megfélemedtünk, tudatosan, vagy öntudatlanul a két elsőrendű kötelességünkről, amit Jézus az Isten és felebarát iránti szeretet önzetlen gyakorlásában parancsként jelölt meg számunkra. Amikor elfelejtettük a Jákób-kúti jelenet két mondanivalóját ti. hogy hol és miképpen kell imádni Istent, aki lélek, és hogy kell viseltetnünk

embertársaink iránt, kikkel együtt mind egy Atyának vagyunk gyermekei! Ebből születtek a történelem folyamán a kegyetlen vallási villongások, a pusztulást, gyászt, könnyet és árvaságot támasztó véres háborúk. A háború sohasem oldotta meg a béke problémáját sem politikai, sem vallási tekintetben!

Hosszú évszázadok vesztesége, rombolása, kegyetlenkedése és emberhez nem méltó magatartása nyomán született meg ez a felismerés s indult el hódító útján negyedszázaddal ezelőtt a szervezett világbéke-mozgalom. Azóta minden jóérezésű ember a maga sokrétű élettevékenységével azon van, és arra törekszik, hogy vele és általa szolgálja a nyugodt, békés, felfelé ívelő, tökéletesség felé törekvő, Isten akarata szerinti életet.

Nekünk, mint egyházunk hiveinek és hazánknak honpolgárai is világosan kell lássuk a lelkes életnek ezt a mobilizációját s fokozott buzgalommal legyünk készen az új idők új követelményeinek betöltésére! Nincs, nem lehet égetőbb és magasztosabb feladatunk, mint megtanulni és gyakorolni Istennek lélekben és igazságban való imádását és felébrésztetni, ápolni a testvériségnek, egymás tiszteletbentartásának és megbecsülésének áldott tudatát egy magasztos cél: a békesség diadala érdekében!

Bennünk is még igen sok az énközpontúság; nem érvényesül életünkben eléggé a szeretet törvénye: „Mindenkinek meggy a maga útján, de találkozunk néhanap a sivatagok Jákób-kútján.“

Ezek a Jákób-kúti találkozások felébrésztenek, figyelmeztetnek és elköteleznek minket, hogy imádjuk Istent lélekben és igazságban és szolgáljuk az életet és embertársainkat. Amen.

TÖRÖK ARON

EGYHÁZI ÉLET

Az Egyházi Képviselő Tanács első évnegyedi ülését március 21-én tartotta. E.K. Tanács tudomásul vette az 1973. december 2-án tartott Főtanács határozatait, és azokkal kapcsolatban megfelelő intézkedéseket foganatosított. Behatóan foglalkozott a lelkészképzés időszerű kérdéseivel, s örömmel vette tudomásul a lelkészi értekezletek lefolyásáról és eredményes munkájáról előterjesztett jelentést.

A lelkészi munka hatékonyabbá tétele érdekében E.K. Tanács különböző intézkedéseket foganatosított.

Dr. Kovács Lajos püspök újévi köszöntése. Újév napján a délelőtti istentisztelet után dr. Kovács Lajos püspök és dr. Mikó Imre főgondnok afiai a Főtisztelendő Asszonnyal együtt fogadták az egyházi központ alkalmazottainak és az egyházközség vezetőinek és híveinek tiszteletét. Dr. Erdő János főjegyző tolmácsolta az egyetemes egyház üdvözlését, melyben kiemelte az 1973. esztendő történetének fontosabb eseményeit. Püspök a fia válaszában hálát adott Istennek a lelki értékekben gazdag múltért, és további feladataink megvalósításához Isten segítségét és híveinek egyakarató támogatását kérte.

Az I. negyedévi közérdekű és teológiai lelkészi értekezleteket az egyházkörökben március első felében tartották meg.

A közérdekű értekezlet tárgya: *Románia Szocialista Köztársaság az 1973. nemzetközi, politikai évben* c. előadás volt.

A teológiai értekezlet *Istentiszteletünk hitelvi alapjai* és *Az egyházkör területén gyakorolt istentiszteleti rend és szokások* c. előadások alapján liturgiánk felülvizsgálását kezdette meg.

A lelkészi értekezleteken az egyházi központ részéről dr. Kovács Lajos püspök, dr. Erdő János főjegyző és Szabó Árpád teol. tanár vettek részt.

Lelkésznevelés. A Protestáns Teológiai Intézetben az első félévi előadások január 12-én fejeződtek be. Közben a karácsonyi ünnepek alkalmával II—IV. éves hallgatóink légátusi szolgálatot végeztek az egyházközségekben. A vizsgaidőszak január 14—február 4. között volt; hallgatóink általában jó eredménnyel teljesítették vizsgai kötelezettségeiket.

A vizsgaidőszak után, február 8—9-én tartotta meg a Teológiai Intézet a csendes napokat. Hallgatóink központi témája a lelkészi szolgálatra való felkészülés volt. Ennek köréből előadásokat tartottak: Szabó Dezső kolozsvári lelkész *A teológiai felkészültség és az általános műveltség jelentősége a lelkészi szolgálatban*; Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész *Jellem és példaadás a lelkészi szolgálatban*; Benedek Sándor bágyoni lelkész-esperes *Az élettárs szerepe a lelkészi szolgálatban* címen. A csendes napok záróelőadását, melyen az összes hallgatók részt vettek, Kiss Béla evang. lelkész tartotta *A lelkipásztor megjelenése, viselkedése a társadalomban és a társaságban* címen. A záróistentiszteletet Rapp Károly rektor végezte, melyet szeretetvendégség követett.

Énekvezérképzés. Február 28-án Énekvezérképesítő Bizottság előtt vizsgát tett Székely Lászlóné Erdős Margit, a tordai egyházközség ideiglenes énekvezére.

Személyi változások. Nyugalomba vonultak:

Nagy Béla sinfalvi lelkész tb. esperes 43 évi szolgálat után, 1973. december 31-i hatállyal. Nevezett lelkész 1905. december 26-án született Énlakán. Teológiai tanulmányait 1930. június 26-án végezte el a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián. 1930. okt. 1. — 1973. dec. 31. között lelkészi szolgálatot végzett a székelyudvarhelyi, székelyderzsi, olt-hévízi, székelymuzsnai, csegezi és sinfalvi egyházközségben.

Benczédi Ilona központi tisztviselő 29 évi szolgálat után 1973. december 31-től kezdődőleg vonult nyugalomba.

Major Sándor haranglábi lelkész 47 évi szolgálat után, 1974. március 1-től vált meg szolgálatától. 1904. március 18-án született Kolozsváron. Teológiai tanulmányait 1926. június 26-án végezte el a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián. 1926. júl. 1. — 1974. febr. 28. között a sinfalvi, komjátszegi és haranglábi egyházközségekben szolgált.

Egyházi Központnál megüresedett gépirői állásra Zilahi Ferencné Gál Zsófia nyert alkalmazást f.é. január 1-i hatállyal.

HÍREK

Nagy Béla sinfalvi lelkész, tb. esperes f.é. január 20-án tartott istentisztelet keretében búcsúzott el gyülekezetétől. Dr. Kovács Lajos püspök az egyház nevében méltatta lelkészi munkáját, kiemelve 10 évi esperesi munkásságát. Az egyházkör lelkészei és a sinfalvi egyházközség hívei részéről többen köszöntötték a búcsúzó lelkészt, megköszönve több évtizedes hűséges szolgálatát.

Major Sándor haranglábi lelkész, február 24-én istentisztelet keretében búcsúzott el egyházközségétől. Dr. Kovács Lajos püspök üdvözlő iratát Kolcsár Sándor esperes olvasta fel, s egyben tolmácsolta az egyházkör köszönetét lelkiismeretes szolgálatáért. A lelkészi kar és a hívek részéről is többen köszöntötték a nyugalomba vonuló munkatársat és lelkészt.

Dr. Umberto Pagnotta, az olasz unitárius mozgalom vezetője hitvallásunkat a következőkben foglalta össze: Mi unitárius keresztények hiszünk a vallásban, a türelemben, a szabadságban, az értelemben és a személyes felelősségben. Hiszünk Jézus tanításában, Isten egyetemes atyaságában, az ember testvériségében, a jó végső győzelmében, Isten országában és az örök életben.

Jacob Davies lelkész, az angol unitárius egyház elnöke 57 éves korában váratlanul elhunyt.

Fred Kenworthy, a manchesteri unitárius teológiai főiskola professzora és 19 éven át igazgatója 65 éves korában szívroham következtében elhunyt. Benne az angol unitárius egyház egyik vezető személyiségét, szakképzett teológiai professzort és nevelőt veszített el. Fred Kenworthy szoros kapcsolatot tartott fenn egyházunkkal, és 1968-ban a négyszáz éves jubileumi ünnepségen az angol unitárius egyház egyik hivatalos képviselőjeként vett részt.

Mindkét atyánkfia emlékét kegyelettel őrizzük.

HALOTTAINK

Györfy István ny. unitárius lelkész, teol. tanár, 1973. dec. 22-én 87 éves korában Budapesten elhunyt. 1974. jan. 2-án a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Máthé Sándor székelykeresztúri lelkész 1974. jan. 12-én 53 éves korában elhunyt. Jan. 14-én temették el a Szilasi temetőbe.

Szathmári Julia ny. központi tisztviselő jan. 16-án, 86 éves korában meghalt. A kolozsvári temetőben helyezték örök nyugalomba.
Emlékük legyen áldott!

Külföldi előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja egy évre 100 lej (\$ 7), mely összeget kérjük a ROMPRES-Filatelia, București, Calea Griviței nr. 64—66, R. S. România POBOX 2001 címre befizetni. A magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlap Iroda, Budapest, VII. Lövölde tér 7. szám alatti fiókjánál fizethetnek elő; évi előfizetési díj 100 Ft.

KÖNYVSZEMLE

Szabó György: *Mediterrán mítoszok és mondák*. Mitológiai kislexikon. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1973. 349 l.

Az első hazai magyar nyelvű kiadvány a vallástörténet tárgy köréből. A szerző (kolozsvári Babeş—Bolyai egyetem tanára) célja a mediterrán terület és népcsoportok jelentősebb mítoszainak és mondáinak ismertetése. A kislexikon több évi adatgyűjtő és rendszerező munka gyümölcse. „Több éves munkám során — írja a szerző — tömérdek görög és római író művét olvastam el eredetiben vagy fordításban, áttanulmányoztam a közel-keleti mítoszokat tartalmazó szövegeket, élén a bibliával és a Gilgamesssel, de ugyanakkor sorra forgattam a legfontosabbnak ítélt (és hozzáférhető!) régebbi vagy újabb lexikonokat, enciklopédiákat, monográfiákat, s ezekből kibővítettem anyagomat.“

Korunk szokatlanul nagy érdeklődéssel fordul a mítoszok felé; széles körű viták alakultak ki a mítosz meghatározása, keletkezése, jelentősége stb. körül. Különös világ tárul az érdeklődő elé a mítoszokból: az istenek, héroszok, Ahura Mazda, Mithrasz, Indra, Varuna, Brahma, Marduk, Rá, Baál, Moloch, Zeusz, Jupiter, gigászok, titánok, nimfák, muzsák, párkák világa. E nevek, történetek számtalanszor fordulnak elő az irodalmi művekben, a festményeken, szobrokon. A mitikus elbeszélések és istenek, a népek ősi hiedelmei nem tűntek el, továbbélnek a népek tudatában, művészetében. A mítoszok és mondák világa valóságos őserdő. Nehéz benne eligazodni. Szabó György kislexikona iránytűt kíván adni az ősi hitvilághoz, rövid, világos összefoglalást az egyes népek isteneiről, hitregéiről. A kötetet mindenki haszonnal forgathatja, aki szeret olvasni és művelődni.

Rene Dubos: *A God within* (A bennünk levő Isten), London, 1973. 325 l.

A könyv szerzője ismert biológus, az élet és az emberiség lelkes munkása. Könyvében állást foglal és küzd a szegénység, a kizsákmányolás, az erőszak és rombolás minden formája ellen. Hívő ember, és optimista a jövőt illetően. A világ, meggyőződése szerint, mindig fejlődik, előrehalad, és a történelem nem ismétlődik. Csak az idioták irtóznak az ismeretlentől, az újtól, ők akarnak helyben állni és „visszamenni a természethez“.

Rene Dubos dicsóítja az emberi személyiség végtelen változatosságát és lehetőségeit. Az ő Istene nem a világegyetemen kívül álló lény,

hanem benne él az ember lelkében, ő az élet és a gondolat forrása. A szerző üzenete hozzánk, az emberhez így szól: „Ember, a te alkotásod ez a világ, tőled függ, hogy fog-e jót teremni; rajta hát, kezdj munkához, és ne zúgolódjál a nehézségek miatt! Légy ember, mert benned Isten lakozik!“

Balázs Ferenc: *Mesék*. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1973. 78. l.

Az a fiú, aki a *Meséket* írta s aki később mint mészköi unitárius lelkész tette meg rövid, de üstökösi pályafutását, egy meghatóan tiszta és romantikus diákszerelme hőse. Hosszú, télbe nyúló őszi nappalok és éjszakák tavaszt váró szerelmi dalait énekli meséiben. A fiú, bár szerelmét hangosan és némán számtalanszor megvallotta, a lány csak szemével viszonzta, szavai, távoli levelei és közvetlen jelenléte sem árulták el érzelmeit.

Balázs Ferenc első, tulajdonképpen prózában írt, több szakaszos lírai vallomása ellentétek sorozata, amely talán éppen a költő érzelmeinek viszonzatlansága miatt bontakozik ki, árad szét színes érzelmi patakokba, szárnyal könnyed, csilingelő hangon lelki magaslatokra. Az ifjú szerelmi hullámszámban tépelődés, boldogság és fájdalom, gyermekszív és felnőtt értelem, képzet és valóság váltakozik. Mindezt a temperamentum, a gazdag és kifejező képzelőerő hatja át és teszi lendületessé. A mesék kedves, közvetlen hangulatkeltéssel egyformán szólnak felnőttekhez és gyermekekhez. Szerzőjük még irodalmi tevékenységének kezdetén állt, korban közelebb a húszhoz, mint a harminchoz. A *Mesékből* egy felnőtt gyermek lelki tisztaságának derűje és fénye sugárzik ki csillogó erkölcsi ötvözetben, amely egyébként átszüremlik egész életművében, egyházi, társadalmi és irodalmi munkásságán.

A *Mesék* mintegy kiegészítik azt a Balázs Ferencről alkotott képet, amely a *Bejárom a kerek világot*, *A rög alatt* és *A zöld árvíz* c. műveinek olvasása alapján alakultak ki az olvasóban. Emellett mint a romániai magyar irodalom első termékeit tartjuk számon, abból az időből, „amikor Balázs Ferenc a Tizenegyek között — Tamásival, Maksay Alberttel, Kacsó Sándorral, Jancsó Bélával, Kemény Jánossal — az irodalmi nyilvánosság elé lépett. A romániai magyar irodalomnak a legelső kéziratái közül valók a *Mesék*. Elindult velük egy író, egy irodalom — a mi irodalmunk“ (Marosi Ildikó).

SZÁVA PÉTER

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R.S. România

Anul 80

Nr. 1

1974

CLUJ

CUPRINS

Primul Președinte al Republicii noastre	3
Dr. Lajos Kovács	
În pragul anului nou	4
Imre Mikó	
La aniversarea de 80 de ani a Semănătorului Creștin	6

STUDII

Dezsó Szabó	
Importanța pregătirii teologice și a culturii generale în slujba preotului	7
Aron Török	
Rolul caracterului și al exemplului în munca de preot	11
Sándor Benedek	
Rolul soției în munca preotului	16
Dr. József Nagy	
Biblia lui Heltai tipărită la Cluj	20
Pál Sebesi	
Genealogia lui Heltai	27
Richard Miklós Korzenszky	
Colecția de cîntece a lui Kassai István 1629	36
Sámuel Szabó	
Primii ani din istoria parohiei unitariene din Brașov	43
Cum indicăm citatele biblice	47
Aniversări culturale din 1974	49

ȚUCRARI OMILETICE

Dr. Lajos Kovács

„A venit un susur blînd și subțire“	50
„Cînd m-am făcut om mare, am lepădat ce era copilăresc“	53
Cerințele evanghelice ale dreptății divine	56
„Buzele înțelepte sînt un lucru scump“	59
Omul credincios încununat cu slavă și cu cinste	61

Aron Török

În duh și în adevăr	64
VIAȚA BISERICESCĂ	67
ȘTIRI BISERICESTI	69
RECENZII	71

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács,
membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), Árpád
Szabó și Dezső Szabó (redactori) și Ferenc Sebe

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R.S. România

Volume 80

1974

Number 1

CLUJ

CONTENTS

The first President of our Republic	3
On the threshold of the New Year, L. Kovács	4
The 80th anniversary of the Christian Sower, I. Mikó	6

STUDIES

The significance of theological study and general knowledge in the minister's work, D. Szabó	7
Character and example in the minister's work, Á. Török	11
The role of the wife in the minister's work, S. Benedek	16
The Bible of Heltai printed in Cluj, J. Nagy	20
The genealogy of Heltai, P. Sebesi	27
Collection of hymns from 1629 by István Kassai, R. M. Korzenszky	36
The first years of the Unitarian parish in Braşov, S. Szabó	43
Biblical quotations	47
Cultural anniversaries in 1974	49

SERMONS

"A still small voice", L. Kovács	50
"I put away childish things", L. Kovács	53
The exigences of the higher evangelical righteousness, L. Kovács	56
"The lips of knowledge are a precious jewel", L. Kovács	59

"What is man, that has crowned him with glory and honour"	
L. Kovács	61
In spirit and in truth, A. Török	64
CHURCH LIFE	67
NEWS	69
Review	71

Redacție — Editorial Office
Cluj, Bd. Lenin nr. 9. R.S. Romania. Telefon 146—09

I.P. CLUJ — 3137/1974

